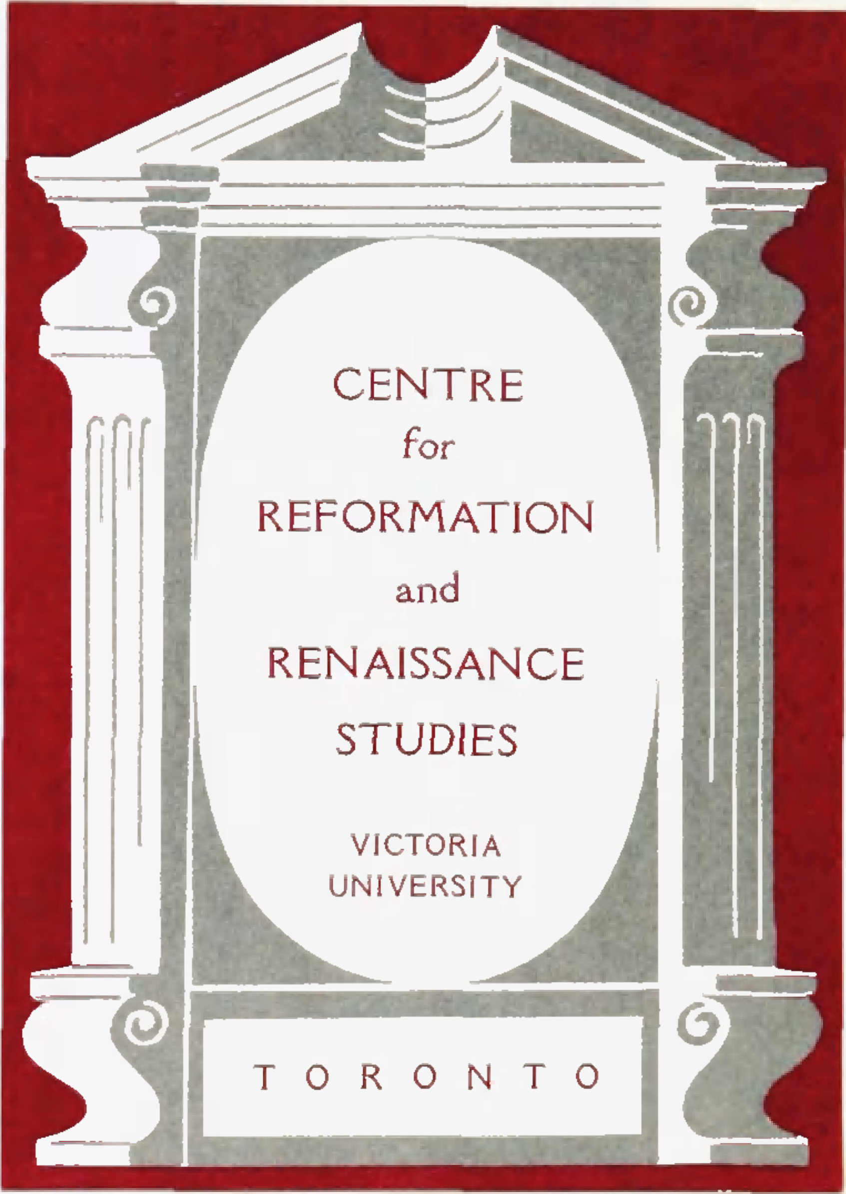

CENTRE
for
REFORMATION
and
RENAISSANCE
STUDIES
VICTORIA
UNIVERSITY
TORONTO

DE INCUNABELEN.

DE INCUNABELEN

EN DE

NEDERLANDSCHE UITGAVEN TOT 1540
IN DE BIBLIOTHEEK DER UNIVERSITEIT
VAN AMSTERDAM

BESCHREVEN DOOR

C. P. BURGER Jr.

Met facsimiles



's GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1919

1126

INCUNABELEN.

INHOUD.

De Stedelijke Bibliotheek van Amsterdam is nooit bijzonder rijk aan incunabelen geweest. Zij is ook eerst ontstaan in het laatst van de 16e eeuw. Eenige incunabelen bezat zij reeds bij hare eerste inrichting, en gaandeweg is deze verzameling aangegroeid, zoodat nu wel eene afzonderlijke catalogiseering gewenscht schijnt.

We kennen den inhoud niet van de boekerij der Nieuwe Kerk, die in 1578 aan de Stadsregeering kwam en tot openbare bibliotheek werd gemaakt, maar in de tegenwoordige incunabel-verzameling kunnen we eenige boeken aanwijzen die er zeker toe behoorden. In zes banden, die te zamen 10 incunabelen bevatten, vinden we inscripties, vermeldende dat het boek eigendom is van de Maria-kerk, en dat deze het door legaat of schenking heeft verkregen [1]). De inscripties zijn alle nagenoeg eensluidend gesteld, denkelijk door een zelfde hand. Vier van de boeken zijn aan de kerk gekomen door legaat van Cornelis Gijsbertszoon, licentiaat in de theologie, een door legaat van Outger Jan Lambertsz., die te Keulen gestudeerd heeft, en een is geschonken door Pieter Colijn, meester in de vrije kunsten, schepen en burgemeester van Amsterdam. Daar we den laatstgenoemde in de schepenlijsten van 1523 en 1525 en onder de burgemeesters van 1531, 1533 en 1535 vermeld vinden, mogen we besluiten, dat niet alleen deze schenking, maar ook de legaten, die in de gelijktijdige inscripties vermeld zijn, eerst tot het midden van de 16e eeuw behooren.

Had de Nieuwe kerk zelve niet veel 15-eeuwsche boeken, ook uit de kloosters zijn er slechts enkele bijgekomen. Met zekerheid kunnen we er vier aanwijzen, die, blijkens inscripties, aan de Paulusbroeders hebben behoord [2]). Hieronder is een band met zeven theologische tractaten, waarvan het voorlaatste de aanteekening bevat. Daar ze reeds vroeg in een fraaien ouden band zijn saamgebonden, en ook de rubriceering van een en dezelfde hand schijnt te zijn, zal wel de geheele bundel aan de Paulusbroeders behoord hebben.

Overzien we de geheele groep van de hier besproken boeken, 20 werken in 10 banden, dan blijken het uitsluitend werken op het gebied van theologie en philosophie te zijn, bijna alle in Duitschland gedrukt (Keulen, Straatsburg, Neurenberg), groote standaardwerken als Gerson in 4 folio deelen, waarvan twee eerst in de 16e eeuw verschenen zijn, van Antoninus, *Summa theologie*, eveneens in vier deelen groot folio, werken van Albertus Magnus en Thomas van Aquino, en ook enkele kleinere boeken. Wat het uiterlijk betreft, heeft slechts de helft de oorspronkelijke banden behouden, de andere zijn of in de 17e eeuw of in lateren tijd opnieuw gebonden.

Om den verderen groei van de verzameling na te gaan, zijn er twee middelen, raadpleging van den oudsten catalogus van 1612, en

---

[1]) Zie onder no. 61, 68, 71, 75, 82, 88.

[2]) Zie onder no. 64, 72, 76, 100.

het bekijken van de boeken zelf, voor zoover ze nog banden hebben uit de 15e, 16e of 17e eeuw.

Het zoeken in den ouden catalogus is echter niet gemakkelijk, en het identificeeren van de korte daar gegeven titels vaak onzeker; een 26-tal meen ik er wel te herkennen. In de beschrijving is de plaatsing in de oude bibliotheek bij elk dezer boeken opgegeven.

De banden geven aanwijzing van eene iets latere periode. We kunnen er aan zien of de boeken nog aan kettingen gelegen hebben, wat niet alleen bij de eerste plaatsing van de boekerij aan de Nieuwe kerk het geval was, maar ook later boven het Athenaeum in het oude Agnietenkerkje. In het geheel hebben de banden van 24 incunabelen nog de gaten waarin de kettingring bevestigd is geweest; het zijn slechts voor een klein deel oorspronkelijke banden van vóór of kort na 1600; de andere zijn 17e-eeuwsche perkamenten banden. Er zijn drie boeken onder, die, blijkens den naamstempel, uit de boekerij van Jacob Buyck afkomstig zijn, een in een buitengewoon fraai stempelbandje van André Boule (25), een Boecius in perkamenten omslag (56) en een Latijnsche Lyra-bijbel in vier lederen stempelbanden (98). Van andere vroegere bezitters onzer incunabelen mogen hier nog vermeld worden Janus Dousa en Daniel Heinsius, aan wie achtereenvolgens ons fraaie exemplaar van de Grieksche brievenbundel van Basilius Magnus en anderen heeft toebehoord (6), Bongarsius, van wien de Caesar-incunabel (no. 10) afkomstig is, evenals het bekende Caesarhandschrift van de Amsterdamsche bibliotheek, en Nicolaas Tulp, die het merkwaardige exemplaar van den Keulschen Bijbel ten geschenke gaf (115). Van alle incunabelen de herkomst aan te wijzen zou onmogelijk zijn; wat er van bleek is in de hier volgende beschrijving getrouw medegedeeld.

Bij de beschrijving is eene van het gebruik afwijkende volgorde in acht genomen. Alfabetische rangschikking van de auteursnamen scheen minder practisch wegens de onzekerheid van toewijzing van sommige werken, en het zoo sterk wisselende gebruik in de keus van voornamen of toenaam, waardoor altijd tal van verwijzingen mede in het alfabet zouden moeten worden opgenomen. Nog minder wenschelijk scheen eene rangschikking naar de drukkers, die we vaak ook niet met zekerheid kennen, en die toch ten slotte slechts voor een kleinen kring van incunabelvorschers de hoofdzaak zijn. Aan hen die of de eene of de andere rangschikking zouden verkozen hebben, wordt tegemoet gekomen door een alfabetisch auteursregister en een overzicht naar drukplaatsen en drukkers. De incunabulisten worden bovendien geholpen door aanhaling bij elken titel van de nummers van Hain Copinger en Proctor, in vele gevallen ook van Pellechet en den catalogus van het Britsch Museum.

Onze eenigszins willekeurige rangschikking heeft ten doel, de boeken in zekere groepen bijeen te brengen. De Nederlandsche incunabelen zijn hier niet opgenomen; wij beschrijven ze hierna tegelijk met de postincunabelen als eigen groep. Voorts is de verzameling gesplitst naar de herkomst in een Italiaansche, een Fransche en een Duitsche afdeeling.

Van de Italiaansche komen eerst de drukken met Grieksche letter, in tijdsorde, zoodat we beginnen met de *editio princeps* van Homerus en nog een druk van dezelfde Florentijnsche pers, om dan de Aldus-drukken te laten volgen, besluitende met het fraaie brievenboek, dat aan Dousa en Heinsius heeft toebehoord. Daarop volgen

de Latijnsche boeken van de Italiaansche pers, meerendeels met Romeinsche letter gedrukt, hoewel er eenige Gothische tusschen loopen. Eerst de werken over godgeleerdheid, wijsbegeerte en letteren, beginnende met een Thomas van Aquino van omstreeks 1470, gevolgd door verscheidene uitgaven van klassieken. Dan als eigen groep de geneeskundige werken, beginnende met twee zware standaardwerken, *Pandectae* van 1474 en *Consilia*, waarop eenige latere kleinere uitgaven volgen; van deze hebben we er verscheidene te danken aan het Genootschap ter bevordering der genees- en heelkunde, dat ze uit de boekerij van den Groningschen hoogleeraar J. Baart de la Faille had verkregen. Op het gebied der rechtsgeleerdheid is er, behalve een kleiner werk, het groote Venetiaansche *Corpus juris* in twee uitgaven.

De Italiaansche afdeeling wordt besloten met twee belangrijke boeken in de landstaal, een Dante, en de mooi geïllustreerde *Hypnerotomachia* van de Aldus-pers. Ongeveer twee derde van het geheele getal van 44 Italiaansche incunabelen is in Venetië gedrukt.

Veel geringer in aantal en beteekenis zijn de Fransche incunabelen, één van Toulouse, vier van Lyon en twee van Parijs, allen met Gothische letter.

Daarop komen de Duitsche incunabelen, de grootste afdeeling van de drie, meerendeels drukken van Keulen, Straatsburg, Basel, Neurenberg, Leipzig; bijna alle in het Latijn en met Gothische letter; betrekkelijk weinig bijzonder merkwaardige drukken, maar vele degelijke standaardwerken.

Ook deze afdeeling is ingedeeld naar de vakken. De hoofdgroep, beginnende met een paar van de oudere drukken van Ulrich Zell te Keulen (c. 1470) bevat meest wijsgeerige en godgeleerde werken. Als afzonderlijke kleinere groep volgen eenige geschiedboeken, *fasciculus temporum, speculum historiale,* enz. en het kroniekenwerk van Schedel met zijn fraaie houtsneden, landschappen, stadsgezichten en kaarten. Dit werk was een van de voorname aanwinsten uit de oudste periode der stedelijke bibliotheek; de maker van den eersten catalogus heeft het bij uitzondering iets uitvoeriger beschreven met opgaaf van het jaartal der uitgave. Geneeskundige werken zijn er slechts weinig, maar daaronder is de merkwaardige *hortus sanitatis.* Daarna komt één rechtsgeleerd boek, een zwaar standaardwerk in twee groot-folio deelen, Chynus de Pistorio *super codice.*

Na al deze Latijnsche werken komen als kleine maar belangrijke slot-rubriek de Nederduitsche boeken: de Keulsche bijbel van c. 1480 in drie van elkander afwijkende exemplaren, de *sermoenen* van Jacobus de Voragine en de interessante bijbel van Steffen Arndes te Lubeck.

Bij een streven om geene te lange beschrijvingen te geven, is toch zooveel mogelijk gelet op de eigenaardigheden van den druk en op bijzonderheden, eigen aan het beschreven exemplaar. Over de typen zelve is, behalve de aanwijzing „Goth." of „Rom. letter", slechts een enkel maal iets gezegd, als het voor de tijdsbepaling van de uitgaaf van belang scheen; overigens mogen de verwijzingen naar de groote incunabelwerken volstaan. Wel is aangegeven, waar titels, opschriften, drukkersmerk of ook stukken tekst in rood zijn gedrukt, en waar — in latere incunabelen — houtsnee-initialen voorkomen. En natuurlijk is steeds van de eigenlijke houtsneeversiering melding gemaakt, 't zij deze alleen bestaat in een titelprent, 't zij dat ze dient tot verduidelijking van den tekst, zooals de mathematische en anatomische figuren, (zie no. 23, 39, 74, 102), de afbeeldingen van dieren, planten en steenen

in den *hortus sanitatis* (112), of wel dat ze, zooals in het laatstgenoemde werk ook al het geval is, aan het boek geheel het karakter geeft van een geïllustreerd werk. Fraaie voorbeelden hiervan zijn onder de Italiaansche uitgaven de *fasciculus medicinae* van 1495 (39) en de *hypnerotomachia* van 1499 (44), onder de Duitsche de *fasciculus temporum* (103), het kroniekenboek van Schedel (107), en de Keulsche en Lubecksche bijbels (115—119).

Evenzeer vestigden wij de aandacht op hetgeen niet het werk van den drukker is, maar van degenen die na hem het boek in handen kregen, den verluchter, den binder en den gebruiker. De oudere incunabelen zijn bijna in elk opzicht nabootsingen van het geschreven boek. De letter volgde in elk land het schrift, en zoo ook de afwerking en versiering; volgde men de geschreven letter door de type, voor de initialen ging dat niet zoo van zelf, men liet er de ruimte voor open, en de rubricator vulde uit de hand deze letter in, zooals hij dat ook met de handschriften gewoon was, en meteen verduidelijkte hij daarbij den tekst door aanstreping van de hoofdletters, invoeging van paragraafteekens en soms door onderstreping van woorden en regels. Eerst langzamerhand werd zijn taak door de drukpers overgenomen, werden de paragraafteekens door typen, de initialen door houtsneden aangebracht. In de volgende beschrijvingen staat vaak: „beginletters enz. in rood", waarmee aangegeven is, dat de geheele rubriceering op de gewone wijze heeft plaats gehad; de beginletters zijn dan veelal eenvoudige zoogenaamde lombarden. Waar meer gedaan is, rijker versierde initialen geteekend zijn in meer kleuren, vergulde letters, eene ornamentatie die langs de marge van het blad loopt, somtijds eene bloemrijke bordure om het geheele blad, of eene miniatuurschildering in de letter, is hierop gewezen. Men zie b.v. onder no. 7, 10, 27, 36, 56, 62.

Niet zonder belang scheen het ook, te letten op enkele aanwijzingen, dat voor de rubriceering niet door den uitgever, maar door den lateren bezitter gezorgd werd. Zoo zijn bijgeschreven bladen met de gedrukte mede gerubriceerd (no. 57, 59), en zoo is eene geheele bundel boekjes van zeer verschillende herkomst bijeen gebonden en geheel op dezelfde wijze, waarschijnlijk door dezelfde hand, gerubriceerd (zie no. 76, 90).

De nummering van de vellen in den rechter benedenhoek, de zoogenaamde signatuur, die van de 16e eeuw af in vast gebruik is, vindt men in de incunabelen nog niet, maar een paar boeken in onze collectie doen zien hoe men zich behielp. Er zijn dan door toeval geschreven signaturen gespaard gebleven geheel onder aan den rand der bladen, blijkbaar bestemd om bij het binden te worden weggesneden (zie no. 9 en 61).

Waar de boeken hun oude banden nog hebben, is dit ook steeds aangegeven; men zie behalve de hiervóór reeds genoemde boeken uit de oudste periode der bibliotheek, de nummers 25, 50, 83, 93, 97, 101, 106, 114.

Eindelijk vinden we in vele boeken inscripties van de hand van eigenaars en gebruikers. Op de eigendomsinscripties van onze oudste Amsterdamsche boeken is hiervóór reeds gewezen. In no. 45, 46, 54, 83, 92 vindt men soortgelijke inschriften, die op de herkomst eenig licht werpen. In tal van andere boeken zijn namen, ex-libris en stempels te vinden, die aanwijzing geven omtrent latere bezitters. De gebruikers hebben vaak tusschen de regels of aan den kant hunne aanteekeningen gemaakt; in zulke gevallen komt somtijds het gebruik van het boek als studieboek duidelijk uit. Ook hiervoor zij naar de aanteekening onder elken titel verwezen.

Grieksche boeken.

1. **Homerus** — Ἡ τοῦ Ὁμήρου ποίησις ἅπασα. Ἐν Φλωρεντίᾳ ἀναλώμασι Βερνάρδου καὶ Νηρίου Τανάιδος τοῦ Νεριλίου, πόνῳ δὲ καὶ δεξιότητι Δημητρίου Μεδιολανέως Κρητὸς 1488. f°.

   439 bladen, Gr. letter, met voorrede in Lat. letter. Hain-Cop. 8772, Proctor 6194.
   Editio princeps van de werken van Homerus, door Demetrius Chalcondylas, gedrukt door Bartolommeo di Libri voor rekening van Bernardus en Nerius Nerlius. De tekst is, zonder eenig commentaar, met fraaie Grieksche letter gedrukt op zwaar papier met breede randen. Het is het eerste in het Grieksch gedrukte boek, afgezien van een paar onbeduidende uitgaven.
   Hollandsche 17e-eeuwsche perkamenten band op hout, met resten van sloten en sporen van kettingring bovenaan en aan den voorkant van het achterplat.

Δεῦρ' ἄγ' ἰὼν πολύαιν' ὀδυσεῦ μέγα κῦδος ἀχαιῶν,
νῆα κατάστησον, ἵνα νωϊτέρην ὄπ' ἀκούσῃς.
οὐ γάρ πώ τις τῇδε παρήλασε νηῒ μελαίνῃ,
πρίν γ' ἡμέων μελίγηρυν ἀπὸ στομάτων ὄπ' ἀκοῦσαι.
ἀλλ' ὅ γε τερψάμενος νεῖται καὶ πλείονα εἰδώς.
ἴδμεν γάρ τοι πάνθ' ὅσ' ἐνὶ τροίῃ εὐρείῃ
ἀργεῖοι τρῶές τε θεῶν ἰότητι μόγησαν.
ἴδμεν δ' ὅσα γένηται ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ.

Editio princeps van Homerus. De sirenenzang. no. 1.

2. **Orpheus** — Ὀρφέως Ἀργοναυτικά. τοῦ αὐτοῦ Πρὸς Μουσαῖον. τοῦ αὐτοῦ Ὕμνοι. Πρόκλου Λυκίου τοῦ φιλοσόφου ὕμνοι. Impr. Florentiae 1500. 4°.

   Druk van Bartolommeo di Libri, 52 bladen (het laatste wit), Grieksche letter. Hain 12106, Proctor 6236. De letter is het beroemde Homerus-type. De aanvangsbladzijden van de *Argonautica* en van *Ad Musaeum* zijn versierd met in hout gesneden en rood gedrukte en-têtes met arabesken en dergelijke groote initiaal (facs. Burger 11).

3. **Apollonius** grammaticus, Περὶ συντάξεως. Venetiis in aed. Aldi Romani 1495. f°. — Met entêtes en initialen in houtsnede.

   92 bladen, Grieksche letter. Hain-Cop. 7500, Proctor 5548.
   Dit werk van Apollonius werd uitgegeven met Theodorus Gaza, Grammatica

introductiva en De mensibus, die hier ontbreken. Dit tweede stuk met de sign. AA—MM bevat alleen den tekst van Apollonius, en daarachter (3 bladz.): HERODIANUS, Περὶ τῶν ἀριθμῶν.

Een van de eerste drukken van Aldus Manucius. De werkzaamheid van de beroemde drukkerij van de Aldi behoort grootendeels tot de 16e eeuw.

Perkamenten band van de 17e eeuw, met sporen van kettingring bovenaan en vooraan het achterplat.

4. **Thesaurus** — Θησαυρός. κέρας ἀμαλθείας, καὶ κῆποι Ἀδώνιδος. Thesaurus Cornu copiae, et Horti Adonidis. Ed. ALDUS MANUCIUS BASIANÂS et ANGELUS POLITIANUS. Venetiis in domo Aldi 1496. f⁰.

270 bladen, Grieksche letter. Hain-Cop. 15493, Proctor 5551.

Verzameluitgaaf van Grieksche werken over grammatica. Op den titel de inhoudsopgaaf in het Grieksch, op de keerzijde in het Latijn: AELII DIONYSII de indeclinabilibus verbis. Ex commentariis EUSTATHII ac aliorum grammaticorum, etc. In het geheel worden 17, resp. 18 werken opgenoemd.

Perkamenten band op hout, met resten van sloten en sporen van kettingring bovenaan en aan den voorrand van het achterplat. Het boek stond in de oude Stadsbibliotheek in *pluteus* FF (*grammatici ac literatores*) op no. 6.

5. **Aristoteles,** Opera. [Graece]. Tomus IV. Venetiis in domo Aldi Manutii 1497. f⁰. — Met houtsnee-initialen.

519 bladen, Grieksche letter. Initialen en arabesken in houtsnede als en-têtes in Venetiaansche lijnteekening, bloemen en bladen en dooreengevlochten linten als motieven. Hain-Cop. 1657(4), Proctor 5556.

Editio princeps, het hoofdwerk van Aldus' Grieksche pers. Inhoud van dat 4e deel: THEOPHRASTI de historia plantarum l. X. Eiusdem de causis plantarum l. VI. ARISTOTELIS problematum sect. XXXVIII. ALEXANDRI APHRODISIENSIS problematum l. II. ARISTOTELIS mechanicorum liber. Eiusdem metaphysicorum l. XIV. THEOPHRASTI metaphys. liber.

Hollandsche perkamenten band uit de 17e eeuw met sporen van een kettingring bovenaan het achterplat.

6. **Epistolae** — Ἐπιστολαὶ διαφόρων φιλοσόφων, ῥητόρων, σοφιστῶν, ἓξ πρὸς τοῖς εἴκοσι. Epistolae diversorum philosophorum, oratorum, rhetorum sex et viginti. — Epistolae Basilii Magni, Libanii rhetoris, etc. 2 dln. (1 bd.) Venetiis apud Aldum M.ID. 4⁰.

266 en 138 bladen, Grieksche letter. Hain-Cop. 6659, Proctor 5569.

Een fraai specimen van het beroemde Grieksche Aldus-type.

Exemplaar in fraaien Hollandschen band uit het einde der 16e eeuw in verguld perkament; op het midden der platten een ovaal goud-stempel, dat men op andere Hollandsche banden uit dien tijd terugvindt. De 2e brievenbundel is vóór de eerste gebonden. — Zie de resp. meedeelingen aan het slot.

Afkomstig uit de bibliotheken van Janus Dousa en Daniel Heinsius, blijkens eene inscriptie op het eerste schutblad: „Hoc minus Didericus Dousa Danieli Heinsio amico dilectissimo ex Jani Dousae Bi[b]liotheca ob singularia merita amoris testandi ergô quamuis exiguum dono dedit".

Latijnsche boeken. Wijsbegeerte, godgeleerdheid, letteren.

7. **Thomas de Aquino,** Quodlibeta duodecim disputata circa annum domini MCCLXX. S. l. etc. f⁰.

Druk van Georg Lauer te Rome (1470—1481), en wel met zijn oudste type; 218 bladen (het eerste, wit, ontbreekt), Rom. letter. Hain-Cop. 1400, Proctor 3405, Pellechet 1002.

Beginletters enz. in rood en blauw; aan het begin van den tekst een groote, bij den aanvang van elk volgend quodlibet een kleinere initiaal in goud en

kleuren. De titel is in rood geschreven boven den aanhef van het eerste quodlibet. Ook het register heeft een geschreven bovenschrift. Aan het slot een handschrift-gedichtje over de vinding der drukkunst:

Antonius Campanus
dominus Alfonsus
Desine mirari si continuata figura
Implevit cartas lector ubique tuas.
Non manus has finscit calamo properante figuras,
Ferrea sed totum machina cussit opus.

Randglossen in handschrift; bij Quodl. VIII, 14 een noot in minuskel over de verloochening van Petrus.

Onder de eerste registerbladz. (geheel voorin) een fraaie stempel: een kruis met een doornenkrans en de letters ·S· ·P· in een cartouche. Op sommige bladen à sec ingestempeld een pauselijke munt sede vacante 1830 (voor- en keerzijde).

8. **Robertus de Litio,** Opus quadragesimale de penitentia dictum Veneta in urbe Franciscus Hailbrun 1472. f^0.

269 bladen, Rom. letter. Hain 4428, Proctor 4155.

Fraaie druk in Romeinsch type. Colophon in vijf hexameters:

Rubertus celeber finxit non parua minorum
Gloria me fratrum Paulo regnante secundo.
Quarto sed Sixto veniens Hailbrun alemannus
Franciscus formis Veneta me pressit in urbe
Mille quadringentis et septuaginta duobus.

Beginletters in rood en verder overvloedige rubriceering met onderstreepingen, van een niet zeer geoefende hand. Oorspronkelijke handschrift-nummering der bladen; geheel onderaan handschrift-signaturen. Later bijgeschreven Index.

9. **Tibullus. Catullus. Propertius.** Veneciis, Johannes de Colonia et Johannes Manthen. 1475. f^0.

32 + 36 + 60 bladen (3 wit), Rom. letter. Hain-Cop. 4759, Proctor 4303.

Aan den voet der bladzijden uit de hand gedrukte signaturen, gedeeltelijk nog zichtbaar. De bedoeling was blijkbaar dat zij bij het binden zouden worden weggesneden. Het blad vertoont overigens alleen den tekst van den dichter, zonder eenig commentaar.

Het colophon wijst aan: „Catulli, Tibulli, Propertii et liber Silvarum Statii papinii isto volumine continetur". In het ex. is dus de volgorde veranderd en Statius ontbreekt.

10. **Caesar** (C. JULIUS), Commentarii de bello Gallico, de bello civili, A. HIRTII aut OPII de bello Alexandrino, Africo, Hispaniensi. Index commentariorum et earum rerum quas RAYMUNDUS MARLIANUS invenit atque addidit. Tarvisii, Michael Manzolinus Parmensis 1480. f^0.

168 bladen (het eerste, wit, ontbr.), Rom. letter. Hain-Cop. 4217, Proctor 6476, Pellechet 3144.

Op de eerste bladz. een initiaal in goud op gekleurden gestippelden grond met versiering van ineengevlochten takken. In de beneden-marge een omkransd wapen in kleuren met de letters ZA AN. Verder eenvoudige initialen in rood en blauw, fraaie Romeinsche letter.

Op de eerste bladz. in hs.: Bongarsii. Het boek is dus evenals onze Caesar-codex (10e eeuw) afkomstig van Jac. Bongarsius. Op de laatste bladz.: „Mattheus arvernus Natione montisferrati. Vive la Lymagne d'Auvergne".

17e-eeuwsche perkamenten band.

11. **Ovidius Naso** (P.), Fasti. Cum interpret. PAULI MARSI Piscinatis. Baptista Tortius a Neocastro Venetiis imprim. curavit 1482. f⁰.

192 bladen, Rom. letter in 2 grootten (tekst en interpretatie). Hain 12238, Cop. 4565, Proctor 4610.

Hier en daar handschrift-aanteekeningen van een scholier, o. a. deze mededeeling: „ego Michael Clausus sum possessor huius libri quod pergo ad ludum magistri Loduvici de Andurno qui est bonus preceptor in sua grammatica et in sua scientia".

Perkamenten band met rugschildje.

12. **Biblia latina.** Versio vulgata. In urbe Venetiarum, caracteribus Johannis dicti magni Herbort de Selgenstat 1484. 4⁰.

408 bladen, Goth. letter, 2 kolommen. De Interpretationes hebraicorum nominum die op den tekst volgen, zijn in 3 kol. gedrukt. Hain-Cop. 3091, Proctor 4693, Pellechet 2318.

Van het eerste en het laatste blad is de tekst (de voor- resp. keerzijde was wit) uitgeknipt en opgeplakt. Die van het eerste blad is een „metricus ordo" van de bijbelboeken, aldus beginnende:

Generat: exodus: leui: numeri quoque deutro.
Josue: iudicum: ruth: reges et paralipon.
Esdre: neemias: esdras: tobiaque: iudith.
Hester: iob: psallit: proverbia: ecclesiastes.

Aan het slot, boven het colophon, eveneens een kreupeldicht op den bijbel en over de uitgaaf.

Beginletters in rood en blauw; de eerste met een ornement-teekening die zich langs de marge uitstrekt. Aanteekeningen in handschrift.

Lederen band uit de 17e eeuw.

Behoort tot de Bibliotheca Rosenthaliana.

13. **Gel[l]ius** (AULUS), Noctium Atticarum commentarii. Impr. Brixiae per Boninum de Boninis de Ragusia 1485. f⁰.

192 bladen, Rom. letter. Hain-Cop. 7521, Proctor 6958.

Geene rubriceering, de beginletters oningevuld. Randglossen in hs., de bladen r ij en r v in 15e-eeuwsch schrift.

14. **Lucanus** (M. ANNAEUS), Pharsalia, cum commentariis Omniboni. Impr. Venetiis a Nicolao Battibove 1486. f⁰.

186 bladen, waarvan de eerste twee ontbreken. Het colophon is weggesneden. Rom. letter in 2 grootten (tekst en comment.). Hain 10238, Proctor 5106.

In denzelfden band: CICERO, Lelius sive de Amicitia, en Paradoxa [Leuven 1483]. „Lucanus, cum commentariis" stond als no. 24 in plut. DD (*poetae*) in de oude Amsterdamsche bibliotheek (1612).

15. **Laurentius Vallensis,** Opus elegantiarum. Impensa Antonii Pasqualini de Sancto Germano S. l. 1487. f⁰.

Uitgeg. te Venetië. 98 bladen, Rom. letter.

Van de Elegantiae, het beroemde werk van Laurentius Valla over de Latijnsche taal, vermeldt Hain 24 vijftiende-eeuwsche uitgaven (15800—15823), waaronder drie met het gedichtje, waarin Ant. Pasqualinus genoemd wordt, van de jaren 1476, 1480, 1483. Deze uitg. v. 1487 was hem niet bekend. Het gedichtje staat hier op de keerzijde van het laatste blad; het luidt aldus:

Calphurnius
Antonio Pasqualino de Sancto Germano. Campaniae. S.

Restituit quondam patriae vexilla Camillus,
Et raptas gallis solus ademit opes.
Rettulit eloquium nostro Laurentius aevo,
Et capitolinae contulit arcis opem.
Barbara cuncta iacent: sunt hoc et vindice pulsi
Quicunque a gothis signa relicta colunt,
Quo tibi debebit semper studiosa iuventus,
Campani Antoni gloria magna soli.
Nanque tua impensa totum vulgatur in orbem
Vallensis notus quam fuit ante magis.

16 **Virgilius Maro** (PUBLIUS), Opera, cum SERVII MAURI HONORATI grammatici, AELII DONATI, CHRISTOPHORI LANDINI atque DOMITII CALDERINI commentariis. Imp. Lazari de Sauiliano impr. Venetiis 1491. f⁰. — Met drukkersmerk.

Druk van Philippus Pincius voor Lazarus de Savigliano, die waarschijnlijk ook zelf enkele werken drukte. 315 bladen, bevattende tekst en commentaar (het voorwerk van 8 bl., en 33 bl. die nog behooren te volgen na het colophon, ontbreken). Rom. letter in 2 grootten. Copinger 6069, Proctor 5289.

Gedeeltelijk met beginletters enz. in rood en blauw, waarvan enkele met ornement. Perkamenten 17e-eeuwsche band met spoor van kettingring bovenaan het achterplat. No. 7 op plut. DD (*poetae*) in de oude Amsterdamsche bibliotheek.

17. **Plato,** Libri a MARSILIO FICINO Florentino traducti. Insunt argumenta et commentaria per eundem Marsilium Ficinum composita. MARSILII FICINI Platonica theologia. Impr. Venetiis per Bernardinum de Choris de Cremona et Simonem de luero imp. Andree Toresaui de Asula 1491. f⁰.

448 bladen, Goth. letter. Rom. hoofdletters, en enkele woorden in Grieksche letter. Hain-Cop. 13063, Proctor 5216.

Beginletters in rood, de grootere met versiering in het corps van de letter. in blauw en rood. Korte randnoten in oud handschrift.

18. **Boetius** (ANITIUS MANILIUS SEVERINUS), Opera. Venetiis impr. per Joannem de Forlivio et Gregorium de Gregoriis 1491, 1492. f⁰. — Met geometrische figuren en drukkersmerk.

318 bladen, Goth. letter, 2 kol. De titel op fol. 1 in rood gedrukt. Hain 3351, Proctor 4517, Pellechet 2490.

In afwijking van het register volgen na fol. 154 de boeken *De philosophiae consolatione* en *De scholarium disciplina* (156) 160—250 met dateering 1491, en dan eerst *Arithmetica Geometria et Musica* met colophon 1492 en drukkersmerk.

Eigendom van de Maatschappij t. bev. d. toonkunst.

19. **Petrarcha** (FRANCISCUS) Aretinus, Epistolae de rebus familiaribus. Impr. in urbe Venetiarum per Johannem et Gregorium de Gregoriis fratres 1492. 4⁰. — Met drukkersmerk.

124 bladen, Rom. letter. Hain-Cop. 12811, Proctor 4526.

Beginletters niet ingevuld.

20. **Ptholemeus,** Liber quadripartiti. Centiloquium eiusdem. Centiloquium HERMETIS, etc. Venetiis per Bonetum Locatellum: imp. Octaviani Scoti 1493. f⁰. — Met houtsn.

152 bladen, Goth. letter (2 grootten). Hain 13544, Proctor 5050.

Enkele figuren in houtsnee, initialen en uitgeversmerk van Octav. Scotus.

Op de beide werken van Ptolemaeus volgen nog, volgens de inhoudsopgave, die tevens als titel dient: Centiloquium HERMETIS, Eiusdem de stellis beibeniis, Centiloquium BETHEM et de horis planetarum. Eiusdem de significatione triplicitatum ortus. Centum quinquaginta propositiones ALMANSORIS. ZABEL de interrogationibus. Eiusdem de electionibus. Eiusdem de temporum significationibus in iudiciis. MESSAHALLACH de receptionibus planetarum. Eiusdem de interrogationibus. Epistola eiusdem cum XII capit. Eiusdem de revolutionibus annorum mundi.

Gebonden achter: Joannes de monte regio, Ven. 1496 (no. 23), in een Hollandschen perkam. band uit de 17e eeuw, met sporen van kettingring bovenaan en vooraan het achterplat.

21. **Suetonius Tranquillus** (C.), De vita duodecim Caesarum. — Commentationes conditae a PHILIPPO BEROALDO in Suetonium Tranquillum, dicatae inclyto Annibali Bentivolo. Impr. Leonardus Pachel Theutonicus Mediolani 1494. f⁰. — Met drukkersmerk.

326 bladen, Rom. letter in 2 grootten (tekst en comment.), houtsnee-initiaaltjes. Hain-Cop. 15127.

22. **Bossus** (MATTH.), Veronensis canonicus regularis, In Iesu Christi Salvatoris passione flebilis et devotissimus sermo. Impr. Bononiae per Platonem de Benedictis de Bononia, anno 1495, tertio Id. Nov. 4⁰. — Met drukkersmerk.

12 bladen, Rom. letter. Hain-Copinger 3678, Proctor 6610. Pellechet 2784.

23. **Ioannes de monte regio,** Epytoma in almagestum Ptolomei. Impensis Casparis Grossch et Stephani Roemer, opera et arte impressionis Johannis Hamman de Landoia: dictus Hertzog. Venetiis 1496. f⁰. — Met houtsneden.

110 bladen (het laatste wit), Goth. letter (2 grootten). Hain-Cop. 13806, Proctor 5197.

Houtsneden: Titel in groote gothische letters; tegenover de eerste tekstbladz. een groote prent met sfeer; Ptolemaeus en Johannes de Monteregio zittend in een landschap, het geheel in fraaie omlijsting; groote en kleinere initialen in rijke versiering: mathematische lijnfiguren in breede marge naast den tekst; drukkersmerk. Het geheel is een fraai voorbeeld van Italiaansche boekversiering.

In denzelfden band met *Ptolemaeus*, Ven. 1493 (no. 20).

24. **Postilla** super totum Psalterium. Impr. Venetiis per Johannem et Gregorium de Gregoriis fratres imp. Stefani et Bernardini de Nallis suasu rev. patris Dominici Ponzoni. 1496. f⁰. — Met houtsnee-initialen en drukkersmerk.

405 bladen, Goth. letter in 2 grootten, 2 kol. Hain 8972, Proctor 4554.

Toegeschreven aan HUGO DE S. CARO of aan ALEXANDER DE ALES.

Gerubriceerd met onderstreping van de bijbelteksten.

25. **Silvester Prierianus,** Opus in Johannem Capreolum tholosanum. Cum nonnullis appendicibus seu additamentis. Impr. Cremone opera et industria Caroli Darlerii 1497. 4⁰.

320 bladen, gothische letter. De hoofdletters zijn niet ingevuld. Hain-Cop. 13346, Proctor 6932.

Ongeveer gelijktijdige band in blind gestempeld leder. In het midden der platen een groote stempel, op de voorzijde het martelaarschap van den h. Sebastiaan op de achterzijde de gekruisigde, bloedende uit zijne 5 wonden met den heiligen S. Gregorius die het bloed uit de zijde in de miskelk opvangt, en S. Margaretha, die het h. hart in de hand houdt en tegelijk uit de 5 wonden het stigma ontvangt. Onder de voorstelling op beide platen de naam van den kunstenaar ANDRI BOVLE, er om heen een rand van wijngaardranken en takken en fantastische dieren met fleurs de lis in de hoeken. Onder dezen platstempel een horizontale rand met vliegen; het geheel omgeven door een dubbelen rand, kleine rosacen, en rosacen in ruitvormige compartimenten. Resten van sloten, spijkergaten van de kettingringen bovenaan en links in het achterplat van den band. De rug is vernieuwd.

Op het schutblad de naam „Albertus Joannis pastor Amstelredamus. Lovanii 1556". Er onder van eene andere hand: Memento domine deus etc. Van de eerste hand op het titelblad eene langere inscriptie en tweemaal een pentagram met de letters A I P. Daaronder de naamstempel van Jacob Buyck.

26. **Polydorus Vergilius** Urbinas, Proverbiorum libellus. Impr. Venetiis per Christoferum de Pensis 1500. 4⁰.

70 bladen, Rom. letter. Hain-Cop. 16011.

Twee houtsnee-initialen. De overige beginletters niet ingevuld.

Latijnsche geneeskundige werken.

27. **Mattheus Silvaticus,** Liber pandectarum medicinae, omnia medicine simplicia continens, ad serenissimum Sicilie regem Robertum. Opus emendatum per MATHEUM MORETUM brixianum, Bononie in medicina et astronomia legentem. Impr. per Johannem Vurster de Kampidona 1474. gr. f⁰.

Gedrukt te Modena; immers Johannes Vurster of Burster werkte eerst te Mantua (1472—1473) daarna met een andere, de hier gebruikte, lettersoort te Modena (1474—1476). 355 bladen (5 en 6, het slot van het register ontbreken). Rom. letter, 2 kolommen. Hain 15195, Proctor 7189.

Op de eerste tekstbladzijde (fol. 7) een miniatuur, voorstellende een geleerde in zijn studiecel, en een initiaal in goud en kleuren met krul- en rankversiering tot in de ondermarge zich uitstrekkende. Verder beginletters in rood en blauw, enz. Hollandsche perkamenten band uit de 17e eeuw.

Op het laatste blad eene inscriptie van een apothekersknecht te St. Omer, Jacobus Semel, gedat. 31 Mei 1480.

28. **Bartholomaeus de Montagnana,** [Consilia medica]. S. l. et a. gr. f⁰.

Druk van Laurentius Canozius te Padua (1472—1477): het eerste van zijne 4 typen, die alle een eigen karakter dragen; dit is een kleine smalle letter. 353 bladen, Goth. letter, 2 kol. Hain-Cop. 11550, Proctor 6772.

De consulten zijn meerendeels gedateerd (1425—1441), te Padua in „apotheca angeli” (1433—1438) en in „apotecha galli” (1441), een enkel te Vicenza, een te Castro Estense (1435), te Verona (1435); soms noemt de auteur zijne patienten en hun woonplaats, in Italie en in Zuid-Duitschland.

Beginletters enz. in rood en blauw.

Minstens drie bezitters hebben hun wijsheid op de randen van dit ex. geschreven. De een, een doctor, was tusschen 1471 en 1490 werkzaam te Bamberg, Weenen Augsburg; ook hij noemt een paar patienten: Corradus Lesler presbiter te Bamberg 1471, Colomannus Hemel te Weenen 1478, Buryanus de Gutensteyn Bohemus 1486, deelt voorts recepten mede van Michael Schrick te Weenen 1474 en van Arnoldus de Villa Nova te Bologna. Twee bladen van ander papier, achter den Index, zijn beschreven met consulten van Henricus Euticus (Augsburg 1493, Frankfurt 1496).

Hollandsche perkamenten band van de 17e eeuw.

29. **Baverius de Baveriis,** Consilia [medica]. Bononie impr. opera Platonis de Benedictis 1489. f⁰.

162 bladen (het laatste, wit, ontbr.) Rom. letter met opschriften in Goth. Hain-Cop. 2712, Proctor 6589, Pellechet 2010.

Een paar initialen later bijgevoegd.

Ex-libris J. Baart de la Faille med. prof. Gron. „Aus der Bibl. des Ritters von Bearzi, Auction Leipzig 16 Apr. 1855”. Later eigendom van het Gen. t. bev. d. genees- en heelk.

30. **Barzizius** (CHRISTOFORUS), Introductorium ad medicinam, ac eiusdem in nonum Almansoris comentaria canonesque. Per JOANNEM ANTONIUM BASSINUM civem Papiensem emendata, demum a PETRO BUZIO Vallissicidano iterata. Impr. Papie Antonius de Carchano. 1494. f⁰.

258 bladen (het laatste wit), Goth. letter, 2 kol. Hain 2666, Proctor 7066, Pellechet 1975.

Beginletters niet ingevuld. Oude handschrift-aant. op den kant.

Vroegere bezitters: J. W. Schlegel (ex-libris), Univ.-bibl. Leipzig (dubbel-stempel), J. Baart de la Faille, Genootschap t. bev. d. genees- en heelk.

31. **Albertus Magnus** de Colonia, Liber aggregationis seu liber secretorum de virtutibus herbarum, lapidum et animalium quorundam. Libellus de mirabilibus mundi. S. l. et a. 4⁰.

Druk van Stephan Planck te Rome (1479 en volg. jaren), 30 bladen (het eerste, wit, ontbreekt), Goth. letter, 2 kol. Pellechet 346.

Beginletters niet ingevuld, geene rubriceering. Onafgesneden exemplaar, afkomstig van het Gen. t. bev. d. genees- en heelkunde.

32. **Benedictus [Riguardatus de Nursia],** De conservatione sanitatis. S. l. et a. 4⁰.

Druk van Eucharius Silber te Rome, die van 1482 af werkte, maar in 1492 houtsnee-initialen en dubbele afbrekingsteekens gebruikte, en dus dit boekje waarin een en ander nog niet voorkomt, vroeger zal gedrukt hebben. 64 bladen (het laatste, wit, ontbreekt), Rom. letter. Nachtr. Hain 45.

Voorin door een gelijktijdige hand geschreven: „Oratio S. Sebastiani a domino Lancellotto composita" en door een andere hand, ook uit dien tijd, een dubbel distichon op Lancelottus.

Uit de boekerij van J. Baart de la Faille.

33. **Raby Moyses** [MAIMONIDES], Aphorismi secundum doctrinam Galieni medicorum principis. Amphorismi JOHANNIS DAMASCENI. Liber RASIS de secretis in medicina, cum pronosticis YPOCRATIS. Bononie, impr. imp. Benedicti Hectoris, cura Platonis de Benedictis 1489. 4⁰.

158 bladen, Rom. letter. Hain-Cop. 10524, Proctor 6588.

Beginletters in rood en blauw. Handschrift-aanteekeningen op den kant.

Behoort tot de Bibliotheca Rosenthaliana.

34. **Almansoris** liber nonus, cum expositione SILLANI. Recepte PETRI DE TUSIGNANO super nono Almansoris. Impr. Venetiis iussu et imp. Octaviani Scoti 1490. f⁰.

Druk van Bonetus Locatellus, die zich zelf slechts in een paar boeken noemt, maar bijna alles drukte voor Octavianus Scotus en diens erven. Zie Averroes, Destructiones destructionum 1495 bij Hain onder no. 2190.

90 bladen, Goth. letter in twee grootten (tekst en comm.), 2 kolommen. Hain 13896, Proctor 5022,

Afkomstig van het Gen. t. bev. d. genees- en heelk. Ex-libris J. Baart de la Faille.

35. **Antonius Gazius** Patavinus, Florida corona medicinae, s. De conservatione sanitatis. Impr. Venetiis per Johannem de Forlivio et Gregorium fratres 1491. f⁰. — Met drukkersmerk.

124 bladen, Rom. letter, 2 kol. Hain 7501, Proctor 4518. De titels op de eerste tekstbladzijde rood gedrukt; daaronder een sierlijke initiaal met krul in dezelfde kleur. Verder kleinere beginletters enz. in rood.

36. **Artesela** [ARTICELLA]. Impr. Venetiis per Philippum de Pinzis de Caneto 1491. f⁰. — Met drukkersmerk.

194 bladen, Goth. letter in 2 grootten, 2 kol. Hain 1871, Proctor 5288.

Verzamelwerk van medische tractaten, op fol. 1 verso aldus aangegeven:
liber JOANNITII qui dicitur isagoge in greco.
lib. de pulsibus PHILARETI.
lib. THEOPHILI de urinis.
HIPOCRATES aphorismi.
aphorismi eiusdem cum commento GALIENI.
liber pronosticorum cum translatione nova et antiqua.
lib. regiminis acutorum.
lib. epidemiarum HIP. cum comm.
lib. HYPP. qui intitulatur de natura fetus.
lib. GALIENI qui dicitur tegni s. ars parva.
lib. GENTILIS DE FULGINEO de divisione.
lib. de lege HIP. et lib. qui dicitur iusiurandum.

Rijk gerubriceerd met eenvoudige en meer versierde beginletters. Enkele grootere in goud op blauwen grond. Op de eerste tekstbladzijde daarmede verbonden een bordure in kleuren en goud met bloemen, vruchten en een pauw; de versiering draagt een Nederlandsch karakter.

Op den perkamenten rug en voorin het boek is het jaar 1441 geschreven; eene vergissing ontstaan door onduidelijkheid van de l in het colophon.

37. **Egidius [Corboliensis],** Carmina de urinarum iudiciis, cum commento eiusdem. Liber magistri Egidii de pulsibus metrice compositus. Commentum magistri GENTILIS DE FULGINEO super tract. pulsuum. Castig. a mag. AVENANTIO DE CAMERINO. Venetiis impr. per Bernardinum Venetum exp. Jeronymi Duranti 1494. 4⁰.

78 bladen, waarvan het eerste (wit) ontbreekt, Goth. letter, gekleurde hoofdletters enz. Aan het einde merk met de naamletters I. D. Hain-Cop. 101, Proctor 5522, Pellechet 62.

De aanvang van het gedicht geeft drieërlei afleiding van het woord *urina*:

Dicitur urina: quoniam fit in renibus una.
Aut ab urith greco: quod demonstratio fertur.
Aut quia quod tangit mordet desiccat et urit.

38. **Gabriel Zerbus** Veronensis, Opus perutile de cautelis medicorum. S. l. 1495. 4⁰.

Druk van Christophorus de Pensis te Venetië (werkzaam sed. 1488), 16 bladen, Rom. letter. Hain-Cop. 16286, Proctor 5235.

Beginletters oningevuld, een kleine houtsnee-initiaal.

Aan het eind een gedichtje van vier disticha „Ad ementes librum hunc", waarvan het slot luidt:

Hunc eme qui cuncta senum veterumque priorum
Scire cupis; alter eris appollineus.
Dominicus Berthonus.

Ex-libris C. H. Fuchs en J. Baart de la Faille. Later eigendom v. h. Gen. t. bev. d. genees- en heelk.

39. **Joannes de Ketham,** Alamanus, Fasciculus medicine, in quo continentur: 1⁰ Judicia urinarum cum suis accidentiis. 2⁰ Tractatus de flobotomia. 3⁰ De cyrogia. 4⁰ De matrice mulierum et impregnatione. 5⁰ Concilia utilissima contra epidimiam. 6⁰ De Anothomia MUNDINI totius corporis humani, etc. Emend. a PETRO ANDREA MORSIANO de Imola, coadjuvantibus JOANNE JACOBO CARARIA de Buxeto et ANTONIO FRASCARIA Januensi. Impr. Venetiis per Joannem et Gregorium de Gregoriis 1495. f⁰. — Met houtsneden.

40 bladen in 2 kolommen, Goth. letter, houtsnee-initialen, tien groote houtsneeprenten. Hain-Cop. 9775, Proctor 4550, Choulant p. 20.

De Gregoriussen hebben zich van 1480 af met ijver toegelegd op de uitgaaf van geïllustreerde boeken. De 10 houtsneeplaten in dit werk, elk ter grootte van een bladzijde, stellen tafereelen uit de geneeskunde dier dagen voor: bezoek bij den doctor, urine-onderzoek, de doctor aan het bed van een pestlijder, lijkopening; en anatomische figuren. Ten deele komen deze prenten reeds voor in de Latijnsche uitgaaf van 1491 en de Italiaansche van 1493.

Hollandsche band uit het begin der 18e eeuw, van gemarmerd leer met gouden stempels.

Exemplaar afkomstig van het Gen. t. bev. d. genees- en heelk., ex auctione G. Vrolik 1860.

Rechtsgeleerde werken.

40. **Corpus juris civilis** cum glossis. 6 part. 5 vol. Venetiis 1494—1496. gr. f°.

Exemplaar, samengesteld uit deelen van twee gelijktijdig te Venetië verschenen uitgaven:

I. Instituta. Opera ac imp. Bernardini de Tridino de Monteferrato. Ven. 1494. 76 bl.
II. Digestum vetus. Ven. per Baptistam de Tortis 1494. 355 bl.
III. Infortiatum. Ven. per Baptistam de Tortis 1495. 270 bl.
IV. Digestum novum. Ven. per Baptistam de Tortis 1494. 310 bl.
V. Codex. Ven. per Baptistam de Tortis 1496. 318 bl.
VI. [Novellae]. Opera ac imp. Bernardini de Tridino de Monteferrato. Ven. 1494. 194 bl. (het laatste wit). Gebonden vóór dl. I.

Voor het Digestum novum spreekt Bapt. de Tortis tot den lezer over de uitgaaf van zijn concurrent aldus: „Quidam Bernardinus de Tridino multo conatu digestum hoc tradidit corrigendum, sed ad gradum optatum non devenit. Hoc et illud legas queso, et quod lectori utilius fuerit iudicabis”.

Beide uitgaven zijn op dezelfde wijze met overeenkomende lettersoorten gedrukt, de tekst met grootere, de glosse met kleinere gothische letter in 2 kolommen, titels en opschriften enz. en drukkersmerk in rooddruk. Hain 9533, 9558, 9574, 9594, 9619, 9634, Proctor 4650, 4655.

De commentator HIERONYMUS CLARIUS Brixiensis deelt in een brief ter inleiding van het Digestum vetus o. a. mede, dat Bapt. de Tortis 1500 exemplaren in 't licht heeft gegeven (misschien een eerste uitg. van 500 ex. in 1492, daarna 1000 in 1494).

Alle deelen gelijkelijk gerubriceerd; aan het begin der boeken versierde initialen in rood en blauw. Alle gelijk gebonden in half rood lederen banden, in de 18e eeuw. Het werk was waarschijnlijk reeds in 1612 in de bibliotheek (plut. N, *iuris utr. auct.* no. 2—6).

41. **Corpus juris civilis,** cum glossis. Venetiis per Baptistam de Tortis 1499—1501. 6 part. 5 vol. gr. f°.

Letterlijke herdruk van de uitgaaf van 1494—1496.

I. Instituta de Tortis. 1501. 76 bl. Gebonden vóór dl. VI.
II. Digestum vetus. 1501. 355 bl.
III. Infortiatum. 1500. 290 bl.
IV. Digestum novum. 1499. 310 bl.
V. Codex. 1500. 318 bl.
VI. [Novellae]. 1500. 198 + 8 bl.

Goth. letter in 2 soorten (tekst en glosse) in 2 kol. Hain 9578, 9596, 9621, 9637, Proctor 4671, 4668, 4670, 4674.

Beginletters enz. in rood en blauw, aan het begin van elk boek eenigszins versierd.

Doorloopend aanteekeningen in hs., en geschreven indices; die van de Instituta loopt door op den titel van dl. VI. Wellicht zijn deze van de hand van den bezitter die in elk deel in eene inscriptie genoemd wordt: „Ex legatione magistri Henrici Theodorici pie memorie sub conditione quod nec vendi nec alienari nec commutari possit”.

42. **Joannes Nannis** [ANNIUS] Viterbiensis, Questiones due disputate super mutuo iudaico et civili et divino. S. l. et a. 4°.

Toegeschreven aan Johannes Tacuinus te Venetië c. 1497, 46 bladen, Rom. letter. Hain 1131, Proctor 5451, Pellechet 796, Collijn 62.

Historische verhandeling over het leenen van geld op interest, gedateerd van Viterbo 1492. Eenige 15e-eeuwsche uitgaaf.

Behoort tot de Bibliotheca Rosenthaliana.

Italiaansche boeken.

43. **Dante Aleghieri**, Cantica overo Comedia. Comento di CHRISTOFORO LANDINO Fiorentino. Impr. in Vinegia per Octaviano Scoto da Monza 1484. f°. — Met drukkersmerk.

270 bladen (waarvan er 10: voorwerk, gesign. a, ontbreken), Rom. letter in twee grootten (tekst en commentaar). Drukkersmerk in rood. Hain-Cop. 5947, Proctor 4581, Pellechet 4115.

Oude lederen band, blind gestempeld met dubbele omlijsting en diagonale fileten met ruitvormige reserves, waarin kleine stempeltjes.



Hieroglyph uit de Hypnerotomachia Poliphili. no. 44.

44. **Hypnerotomachia** Poliphili, ubi humana omnia non nisi somnium esse docet, etc. Impr. sumptibus Leonardi Crassi. Venetiis in aedibus Aldi Manutii 1499. f°. — Met houtsneden.

214 bladen, Rom. letter. Hain-Cop. 5501, Proctor 5574, Pellechet 3867.

Dit in het Italiaansch geschreven boek is een zeer bijzonder product van de Italiaansche boekdrukkunst der 15e eeuw. De fantasieën van den schrijver gebaseerd op de resten van klassieke kunstwerken zijn in eene reeks meesterlijke houtsneden in beeld gebracht. Daaronder zoogenaamde hieroglyphen, raadselvoorstellingen in den trant van onze rebus-raadsels. De tekst is verdeeld in 38 hoofdstukken die elk met eene sierlijke houtsnee-initiaal beginnen; deze letters vormen te zamen een zin, waarin de naam van den auteur wordt medegedeeld: „Poliam frater FRANCISCUS COLUMNA peramavit". Zie Renouard, *Annales de l'imprimerie des Alde* I p. 29.

Hollandsche 17e eeuwsche perkamenten band met sporen van kettingringen bovenaan en vooraan het achterplat.

FRANSCHE INCUNABELEN.

45. **Guillerinus Gorris,** Scotus pauperum vel abbreviatus in quo doctorum et Scoti opiniones in quattuor libris sententiarum compendiose elucidantur. Tholose s. a. 4⁰.

Druk toegeschreven aan Heinrich Mayer te Toulouse (1484—1496). 206 bladen, (het laatste, wit, ontbreekt). Goth. letter, 2 kol. Hain-Cop. 6456, Proctor 8717 (?), Pellechet 5283.

Op den titel in hs. „Ex libris Monasterii D. Jacobi Scotorum Ratisbonae". In de marge van bl. 2: „Hunc librum emit frater (naam weggekrabd) dominus in Poperingen senior dum esset confessor ibi in indulgenciis anno domini.. (?) circa festum sancti michahelis in Tekendorff".

Lederen, blind gestempelde band met koperen sloten, moderne imitatie van een ouden band.

46. **Guillelmus Durantus,** Speculum judiciale, cum additionibus JOANNIS ANDREE et BALDI suo loco ubique positis, cum aliis novis additionibus. 4 part. et Repertorium (2 vol.) S. l. et a. gr. f⁰.

Druk van Johann Siber te Lyon (1481—1500). 136 + 214 + 198 + 84 bladen, Goth. letter (tekst en comment. met hetz. type). Hain 6504, Pellechet 4522.

Beginletters ehz. in rood en blauw; de hoofd-initialen met eenvoudig ornement.

Op het eerste (witte) blad, en weer aan het einde, tweemaal in handschrift: „Ex legatione magistri henrici theodorici pie memorie a⁰ XXIX (1529) sub conditione quod nec vendi nec alienari nec commutari possit"; op het eerste blad onderaan met potlood: plinto k. i.

Voorts geschreven indices, wellicht van dezen vroegeren eigenaar. Ook de nummering der bladen is door een oude hand geschreven. Op bl. 508 verso de noot: „Nota in Bethlem iuxta Lovanium de quodam illic intrante".

Dit boek, nu in een modernen imitatieband, was al in de oude sted. bibliotheek (1612); no. 5, 6 in plut. O.

47. **Guilhelmus de Ockam,** Super quattuor libros sententiarum subtilissime questiones earundemque decisiones. Centilogium theologicum. Impr. Lugduni per M. Joh. Trechsel 1495. f⁰. — Met drukkersmerk.

454 bladen, Goth. letter, 2 kol., drukkersmerk in rood. Hain-Cop. 11942, Proctor 8606. Op den titel in 16e-eeuwsch hs.: „Ex libris venerabilis domini Anthonii Coronel sacrę theol. et Artium magistri, concionatoris verbi divini Hyspaniarum Regis Karoli Imperatoris electi .."

Lederen band van omstr. 1600, blind gestempeld, met geciseleerd koperen beslag, de rug beschermd door schapenleer, resten van koperen sloten, sporen van kettingringen tweemaal boven, eenmaal in den zijkant om het achterplat. In de oude bibl. no. 3 in plut. K.

48. **Johannes Ganivetus,** Amicus medicorum, cum opusculo quod *Celi enarrant* propter principium eius inscribitur, et cum abbreviatione Abrabe Aveneezre [Abraham Aben Ezra] de luminaribus et diebus creticis. Impr. arte et industria Johannis Trechsel alemannum, in civit. Lugdunensi 1496. 4⁰.

50 bladen (het laatste wit), Goth. letter, in 2 kolommen. Hain-Cop. 7467 (afwijkingen in het zetsel), Proctor 8610, Pellechet 4984.

Beginletters met inkt bijgeteekend. Hier en daar handschrift-aanteekeningen op den kant.

49. **Jordanus Nemorarius,** Elementa Arithmetica cum demonstrationibus JACOBI FABRI Stapulensis. JACOBI FABRI Stapulensis Elementa Musicalia. Eiusdem Epitome in duos libros arithmeticos divi Severini Boecii. Rithmimachie ludus, qui et pugna numerorum

appellatur. Parhisii, curarunt Joannes Higmanus et Volgangus Hopilius 1496. f⁰. — Met mathem. figuren.

72 bladen, Goth. letter in 2 grootten. Hain-Cop. 9436, Proctor 8137, Voulliéme Berl. 4741.

Enkele handschriftaant. op den kant. Hollandsche perkamenten band van de 17e eeuw met rood rugschildje en sporen van kettingring aan bovenkant en voorkant van het achterplat. In denzelfden band een ander mathematisch werk, enkele jaren later te Parijs gedrukt met Latijnsche letter:

JACOBUS FABER Stapulensis, Epitome in libros arithmeticos Severini Boetii. Etc. Parisiis Volphgangus Hopilius et Henricus Stephanus 1503. f⁰.

50. **Robertus Gaguinus,** De origine et gestis francorum perquam utile compendium. Impr. Parisii imp. Durandi Gerlerii, accur. Andree Bocard 1497. f⁰. — Met drukkersmerk in rood, en houtsnee-initialen.

114 bl. (het laatste wit), Goth. letter. Hain-Cop. 7411, Pellechet 4970.

Onder den titel een gedicht van den auteur „ad librum suum" tegen de critiek. De slotregels luiden:

Si minus es comptus, aut verbi examine comis,
Te satis ornabunt francorum illustria regum
Et gesta et virtus. his iam defensus abito.

Daaronder rood gedrukt een fraai drukkersmerk: drie wapenschilden, het bovenste, de lelies met de koningskroon, door engelen gedragen, de twee daaronder aan boomen gehangen. Het omschrift luidt:

Honneur au Roy et à la court.
Salut à l'Université,
Dont nostre bien procède et sourt.
Dieu gart de Paris la cyté.

Gothische band uit den tijd, van een Franschen binder, bruin leder op hout, blind gestempeld. In reserves gevormd door rechthoekig en diagonaal elkaar snijdende fileten zijn diep ingedrukt vijf ruitvormige stempels, waarvan de middelste onder een later aangebracht koperen middenstuk verborgen is; de andere 4 bevatten de zinnebeelden der evangelisten. Rechts en links twee kleine ruitvormige stempels met een monnikfiguur, boven en onder twee cirkelvormige met gekartelden rand, waarin de namen Jhesus en Maria. Op het achterplat alleen kleine stempels, de monnikfiguur en de namen Jhesus en Maria, verder een nonnenkop in zeshoek en een monnikskop in ruit, een arend en een stier eveneens in ruit, elk tweemaal.

De band heeft later aangebrachte geciseleerd koperen hoeken en middenstukken, resten van sloten en gaten van de kettingringen, zooals vele oude boeken van de Amsterdamsche bibliotheek. De rug is overtrokken met schapenleer, wat ook in de Amsterdamsche verzameling op groote schaal geschied is. In 1612 stond dit boek als no. 14 in plut. T (*historici latini*).

51. **Avicenna** princeps abohaly, Canonis de medicina lib. primus, tertius et fen prima quarti. De arabico in latinum transtulit toleti GERARDUS CREMONENSIS. Cum explanatione JACOBI DE PARTIBUS (DESPARTS) tornacensis facultatis medicine professoris. Impr. Lugduni incipiente Johanne Trechsel, consummante Johanne Clein. 4 vol. 1498. gr. f⁰. — Met drukkersmerk.

452 + 380 + 358 + 142 bladen, Goth. letter in 2 soorten (een grootere voor den tekst, en een kleinere voor het commentaar), 2 kolommen. Hain 2214, Proctor 8616, Pellechet 1668.

Beginletters in rood en blauw. Op de titels in oud handschrift „Sum Egberti Bodaei. Virtutis praemium honos".

Het laatste deel, de „fen" (afdeeling) die over de koortsen handelt, wordt ingeleid met deze versregels:

Carmen in fen sequentem.
Charior hac tibi sit fen nulla magisque legenda.
Que plus dimidio tribuit praxis medicine.
Cum febre vel febris est morborum copia maior.
Quam bene si noris medicus bonus esse probaris.

LATIJNSCHE BOEKEN, IN DUITSCHLAND GEDRUKT.

Wijsbegeerte, godgeleerdheid, letteren.

52. **Aristotiles,** Liber de moribus ad Eudemium per LEONARDUM ARETINUM de greco in latinum translatus. S. l. et a. 4⁰.

Druk van Ulrich Zell te Keulen c. 1470, 14 bladen, Goth letter. Hain-Cop. 1764, Proctor 823, Cat. Br. Mus. I 183.

Ulrich Zell, van 1464 af bekend, is de oudste drukker van Keulen. Dit boek is gedrukt met zijn oudste type, hergoten in 1467 en kort daarna gewijzigd en op een grooter corpus gebracht.

Initiaal in rood en rubriceering.

53. **Albertus Magnus de Laugingen,** Radispanensis episcopus, Liber de laudibus gloriosissime dei genitricis marie semper virginis. S. l. et a. f⁰.

Druk van Ulrich Zell te Keulen c. 1473 (Zell's tweede type, eene imitatie van de letter waarmee de bijbel van 1462 te Mainz door Fust en Schöffer gedrukt is).

166 bladen, waarvan 3 wit (het eerste ontbreekt), Goth. letter, 2 kol. Hain-Cop. 460, Pellechet 296.

Beginletters enz. in rood en blauw; enkele grooter en met lijnversiering langs de marge.

Perkamenten band van lateren tijd (17e eeuw), met resten van sloten en sporen van kettingringen bovenaan en aan den voorrand van het achterplat. In denzelfden band: *Scolastica hystoria* super Novum Testamentum [a PETRO COMESTORE]. Utrecht, Nicolaus Ketelaer en Gherardus de Leempt 1473.

54. **Discipulus** [JOHANNES HEROLT], Liber de eruditione christifidelium. S. l. et a. f⁰.

Druk van Georg Husner te Straatsburg (1473—1479). 247 bladen, Goth. letter. Hain 8517, Proctor 357, Cat. Br. Mus. I p. 85.

Beginletters enz. in rood, rubriceering overvloedig met onderstreepte woorden en omlijnde hoofdletters, de eerste initiaal met rijkere versiering langs de marge.

Op het eerste schutblad drie groote gotische letters „f h g" geteekend; op het tekstblad geschreven: „conventus Tremo. ord. Fran. praed".

55. **Johannes de Turrecremata,** Tractatus de efficacia aque benedicte, tempore concilii basiliensis compilatus contra Petrum Anglicum hereticorum defensorem in Bohemia. S. l. et a. f⁰.

Druk van Anton Sorg te Augsburg (c. 1475—1477), 8 bladen, Goth. letter. Hain 15739, Proctor 1664. Initialen in rood en blauw, waarvan sommige met dooreengevlochten lijnen en in de marge doorgetrokken krullen.

56. **Boecius** (ANICIUS MANLIUS TORQUATUS SEVERINUS), De consolatione philosophie: cum edicione commentaria beati THOME DE AQUINO. Anthonii Coburgers civis inclite Nurnbergensium urbis industria 1476. f⁰.

138 bladen (het laatste, wit, ontbreekt) Goth. letter, Hain-Cop. 3370, Proctor 1971, Cat. Br. Mus, II p. 413, Pellechet 2513.

Dit is de 2e uitgaaf van Boethius door Anton Koberger, evenals de eerste met zijn 2e type gedrukt. Fraai exemplaar, heldere druk op zwaar papier met breede marge; dit ex. heeft 3 van de vier blanco bladen. De tekst van Boethius loopt over de geheele breedte van het blad, het commentaar is in 2 kolommen gedrukt. Zorgvuldige rubriceering met beginletters in rood en blauw, die van de boeken met rijke versiering. De aanvangsbladen van tekst en commentaar hebben elk een zeer fraai versierde initiaal en een rankenornament met bladwerk en vruchten om de geheele bladzijde. Naamstempel van Jacob Buyck.

Slappe perkamenten band met sporen van den kettingring op 2 plaatsen in het achterplat.

57. **Vincentius [Bellovacensis]**, Speculum morale, in quo moraliter et pulchre narrantur omni statui convenientia. 2 vol. S. l. et a. gr. f⁰.

Druk van Conrad Winters van Homburg te Keulen 1476. 281 + 226 bladen (het eerste bl. van dl. I, en het eerste bl. v. het Register, hier vóór dl. II geplaatst, zijn wit), Goth. letter, druk in 2 kolommen. Copinger 6251.

Twee ontbrekende bladen in het 2e deel zijn kort na de uitgaaf vervangen door beschreven bladen, en deze zijn geheel op dezelfde wijze als het geheele werk gerubriceerd. Aan het begin van elk deel een groote blauwe initiaal met wit, en met roode lijnornementen, langs de marge zich uitstrekkende.

Twee banden in leer op hout, blind gestempeld met driedubbele fileten, elkander rechthoekig en diagonaal snijdende; in de reserves een „semis" van kleine rosacen, sterretjes enz. in eenigszins varieerende rangschikking. De ruggen zijn beschadigd; van de 4 sloten is er een bewaard. Boven aan het achterplat sporen van kettingring.

58. **Cyrillus** episcopus, Quadripartitus apologeticus, de greco in latinum translatus qui relucet moraliter in philosophia ethica per quatuor cardinales virtutes et morales. S. l. et a. f⁰.

Druk van Joh. Koelhoff te Keulen: zijn tweede type (c. 1476), nog slechts weinig afwijkend van het oudste van 1472. 46 bladen, Goth. letter in 2 kolommen. Hain 5905, Proctor 1033, Cat. Br. Mus. 221, Pellechet 4085. — Beginletters enz. in rood.

Het ex. van het Br. Mus. heeft op het eerste tekstblad: „apologicus"

In andere uitgaven draagt het werk den titel „Speculum sapientiae".

59. **Gregorius Magnus** (Beatus), Moralia s. Expositio in librum beati Iob. S. l. et a. gr. f⁰.

Druk van Conrad Winters van Homburg te Keulen c. 1477. 329 bladen (het eerste ontbreekt; vijf eveneens ontbrekende bladen van het Register zijn kort na de uitgaaf vervangen door handschriftbladen, die geheel op dezelfde wijze als de gedrukte bladen gerubriceerd zijn). Goth. letter, 2 kol. Hain-Cop. 7927, Proctor 1177, Cat. Br. Mus. 246, Voulliéme, Köln 508.

Beginletters enz. in rood. Aanvangsletters van de 35 boeken in rijke kleurenversiering.

De aanvangsbladen zijn voorzien met perkamenten bekleede knopjes als bladwijzer.

Geheel onderaan de bladen zijn signaturen gezet in handschrift, meestal bij het binden weggesneden, gedeeltelijk nog aanwezig.

60. **Albertus Magnus** praedicatorum ordinis, quondam Ratisponensis episcopus, Postilla in evangelium beati Johannis. S. l. et a. f⁰.

Editio princeps van dezen. commentaar. Gedr. door Johann Guldenschaff te Keulen c. 1477—1479 (zijn latere drukken hebben signaturen). 362 bladen, (het eerste, wit, ontbreekt) Goth. letter, 2 kolommen. Hain-Cop. 459, Proctor 1215, Cat. Br. Mus. 254, Pellechet 295.

Beginletters enz. in rood. Voorin een rijk versierde initiaal in blauw en wit met ornament in de marge. Op het laatste blad in ongeveer gelijktijdig schrift: „Sum Frederici Ghisberti. Omnibus omnia Deus",

Eigendom van de Remonstrantsche kerk.

61. **Albertus Magnus**, Postilla in evangelium beati Johannis. S.l. et a. f⁰.

Ander ex. van het sub no. 60 beschreven boek. Het eerste, witte blad is hier gedeeltelijk bewaard.

De signaturen zijn geheel onderaan de bladen geschreven, en door toeval hier en daar door den binder gespaard.

Beginletters in rood, verder zoo goed als geene rubriceering. Blauwe sober versierde initiaal op het aanvangsblad.

Op het eerste, witte blad in hs. (16e eeuw): „Albertus Magnus super Johannem. In hoc volumine continentur Albertus Magnus super iohannem. Glosa psalterii Johannis de Turrecremata. Liber parochialis ecclesie beate Marie

virginis in Amsteiredam. Ex legato Magistri Cornelii filii ghijsberti licentiati in theologia orate pro eo". Het werk van Johannes de Turrecremata wordt beschreven onder no. 67. In 1612 stonden de beide boeken in één band als no. 8 in plut. I. Sedert zijn ze samen in een modernen band gebonden.

62. **Henricus Herp** ordinis minorum, Speculum aureum decem preceptorum dei. Per Anthonium Koburger Nuremberge consummatum 1481. f⁰.

326 bladen (het eerste wit). Goth. letter, 2 kol. Hain 8524, Proctor 1999, Cat. Br. Mus. 419.
Op de eerste tekstbladzijde eene kleine miniatuur; twee geleerden in discussie, op goudgrond, waarin met binderstempeltjes versieringen à sec zijn aangebracht. Beginletters enz. in rood.
Russisch-lederen band op hout van omstr. 1600, blind gestempeld, aan de randen en in het midden met een breede rol, voorstellende een hertenjacht. Er tusschen compartimenten met kleine stempeltjes. Resten van sloten.
Aangekocht in 1884.

63. **Johannes Andreae,** Hieronymianus. In quo Hieronimi vitam, facta, dicta atque prodigia ultra huius vite mortales perscrutatus est. S. l. 1482. f⁰.

Druk van Conrad Winters van Homburg te Keulen, 113 bladen (het eerste en laatste wit), Goth. letter, 2 kolommen. Hain-Cop. 1082, Proctor 1171, Cat. Br. Mus. 249, Pellechet 669.
Beginletters enz. in rood, de aanvangshoofdletter is niet ingevuld.

64. **Rationale** divinorum officiorum GUILHELMI [DURANTI] Minacensis ecclesie episcopi. S. l. et a. f⁰.

Op grond van de gebruikte letter toegeschreven aan den drukker van Jordanus de Quedlinburg te Straatsburg en gedateerd op 1483. 314 bladen, Goth. letter, 2 kol. Hain 6469, Proctor 633, Cat. Br. Mus. 130, Pellechet 4482.
Beginletters enz. in rood, aan het begin van elk boek een grootere in blauw, de eerste blauw en rood met versieringen zich uitstrekkende langs de marge.
Gebonden in de 19e eeuw, doch op het schutblad geplakt een strookje perkament uit den ouden band afkomstig, met het opschrift: „Liber fratrum tertii ordinis sancti Francisci conventus sancti Pauli Amsterdammensis".

65. **Johannes Molitoris** ordinis praedicatorum, conventus Coloniensis frater, Tabula super totam summam venerabilis domini Anthonini directiva. S. l. 1484. f⁰.

Druk van Heinrich Quentell te Keulen, (typen 3—5). 218 bladen (het laatste wit), Goth. letter, 2 kol. Hain 1262, Pellechet 892, Voulliéme, Kat. Berl. 926.
Beginletters enz. in rood; op de eerste tekstbladzijde een versierde initiaal.

66. **Modus confitendi** [Scripsit ANDREAS DE ESCOBAR]. S. l. et a. 4⁰.

Druk van Heinrich Quentell te Keulen c. 1484—1489 (typen 4 en 5). 6 bladen, Goth. letter. Variant van Cat. Br. Mus. 273.
Ex-libris Ger. Schimmelpenninck J. fil.

67. **Johannes de Turre cremata,** Glosa psalterii. Argentine 1485. f⁰.

Gedr. door den drukker van Jordanus de Quedlinburg. 98 bladen, Goth. letter in 2 grootten. Druk in 2 kolommen. Hain-Cop. 15706, Proctor 599, Cat. Br. Mus. 133.
Van ouds in denzelfden band met: ALBERTUS MAGNUS, Postilla in evang. Johannis, zie onder no. 61.

68. **Thomas de Aquino** (Sanctus), Quodlibet. Colonie impr. per Joh. Koelhoeff 1485. f⁰.

154 bladen (het laatste wit), Goth. letter. Beginletters enz. in rood, Hain-Cop. 1405, Proctor 1066, Cat. Br. Mus. 226, Pellechet 1009.
Samengebonden met PETRUS DE AILLIACO, Tractatus et serm., Argent 1490. 8⁰. (no. 80).
Oude bruin lederen band op hout, blind gestempeld met eenvoudig patroon van driedubbele fileten die elkander rechthoekig en diagonaal snijden. Resten van sloten, en sporen van kettingringen bovenaan en terzijde van het achterplat.
Voorin geschreven: „In hoc volumine continentur Quodlibeta Sci Thome Aquinatis Tractatus et sermones Petri de Ailliaco. Liber parochialis ecclesiae beatae Mariae virginis in Amstelredammis. Ex legato Magistri Cornelii filii Ghysberti sacre theologie licentiati. Oretis deum pro eo".
In 1612 stond de band met de beide werken in plut. K, no. 10.

69. **Lambertus de Monte,** Questiones circa tres libros de Anima Arestotilis. S. l. 1486. f⁰.

92 bladen, Goth. letter, 2 kol. Hain 11584, Voulliéme 1072.
Rubriceering in rood en blauw; voorin een versierde initiaal. — In één band met de beide volgende werken, zie no. 71.

70. **Johannes Versor,** Questiones super metaphisicam Aristotelis. Colonie impr. s. a. f⁰.

82 bladen, Goth. letter, 2 kol. Hain 16050, Proctor 1456, Cat. Br. Mus. I 297.
Geene rubriceering; beginletters niet ingevuld. — In één band met de beide werken van LAMBERTUS DE MONTE no. 69 en 71, zie aldaar.

71. **Lambertus de Monte,** Circa octo libros phisicorum Arestotilis. z. pl. en j. f⁰.

146 bladen, Goth. letter, 2 kol. Nachtr. Hain 200 (het eerste witte blad is ook hier niet aanwezig; ook ontbreekt het laatste witte blad). Plaats voor initialen open gelaten; geene rubriceering.
Deze drie werken (69—71) zijn in één band, blind gestempeld zwijnsleer met koperen middelstuk en hoeken, resten van sloten en sporen van kettingringen, bijeen gebonden. Alle drie zijn gedrukt met één lettertype, afkomstig van Arnold ther Hoernen († 1484) te Keulen, later gebruikt door Diederich Molner en Conrad Welker van Boppard (zie facs. bij Burger 15 en 136).
Voorin geschreven: „Liber parochialis ecclesiae beatae Marie virginis Oppidi Amstelredamensis, ex inter vivos donatione providi ac discreti Petri Colijn artium liberalium Magistri, scabini et consulis praefati oppidi. Oremus deum pro eodem". In 1612 was deze band no. 14 van plut. CC *(philologi)*.

72. **Anthoninus** archiepiscopus florentinus ordinis praedicatorum, Summa [theologica]. Cum tabula comp. per JOHANNEM MOLITORIS. 4 part. et tab. (4 vol.). Impr. Nuremberge in off. Anthonii Koberger. 1486—1487. gr. f⁰.

186 + 239 + 318 + 255 + 100 bladen, Goth. letter, 2 kol. Hain 1246, Pellechet 883. Beginletters enz. in rood en blauw. Aan het begin van den tekst in elk deel een grootere, rijker versierde initiaal in kleuren.
4 moderne half lederen banden; het register is voor pars I gebonden. Van een ouder schutblad is een strookje perkament bewaard en ingeplakt voorin pars II, met opschrift: „Iste liber pertinet fratribus tercii ordinis beati francisci habitantibus in conventu sancti pauli in amstelredammis". De Stedelijke bibliotheek had in 1612 nog een exemplaar van dit werk, samen 7 banden: plut. K. no. 15—21.

73. **Bartholomeus Anglicus,** Proprietates rerum. S. l. 1488. f⁰.

326 bladen, waarvan er verscheidene (sign. R, AA) ontbreken, Goth. letter, in 2 kolommen. De letter biedt te weinig bijzonderheden om den druk met zekerheid te bepalen. Copinger schrijft dien toe aan Joh. Prüss te Straatsburg, Proctor denkt aan „den drukker van Lindelbach te Heidelberg

en wijst op verwantschap met drukken van Spiers. De Cat. v. h. Br. Mus. wijst den druk toe aan Knoblochzer te Heidelberg, hoewel met twijfel.
Uit de bibliotheek van Hultman, in 1821 te 's-Hertogenbosch verkocht door H. Palier en zoon voor ƒ 11.10.—

74. **Boetius,** Arithmetica. Augustae, impr. per Erh. Ratdolt, 20 Mei 1488. 4⁰. — Met houtsn.

Druk van Erh. Ratdolt, die in 1486 uit Venetie naar Augsburg verhuisde, 48 bladen, Gothische letter, Hain-Copinger 3426, Proctor 1873, Pellechet 2493.
Het boek heeft een aantal fraaie houtsnee-initialen, versierd met bladertakken, wit op zwarten grond. Het is eén der eerste boeken met gedrukte mathematische figuren. Zie de afbeelding.

75. **Johannes de Gerson,** Opera. Pars I, II. 2 vol. S. l. 1488. f⁰. — Hierbij Pars III, IV, Basileae 1517, 1518.

Dl. I en II, waaraan nog voorafgaat een Inventarium van Gerson's werken, zijn gedrukt bij Johannes Prüss te Straatsburg. 50 + 229 + 285 bladen, Goth. letter, 2 kol. Hain-Cop. 7622, Proctor 536, 534, Cat. Br. Mus. 1 70, Pellechet 5125.
Op de keerzijde der titels van Invent. en p. I (die van p. II ontbreekt) een groote houtsnede: een pelgrim met wapenschild in een landschap. Beginletters enz. in rood, sommige versierd.
Op den eersten titel twee oude inscripties. De eene betreft de uitgaaf: „Joannes Geiler de Keiserberg, natione Germanus, magnis sumptibus et labore diuturno collegit opera Joannis Gerson, quorum multa ex Gallia tandem ad nos perduxit, divisaque ea in tres partes ordine pulcherrimo, ac tabula utili admodum confecta, impressurae destinavit. Beresen iunior XX."
De andere heeft betrekking op dit exemplaar: „Liber parochialis ecclesie beate Marie virginis oppidi Amstelredammensis Ex legato venerabilis viri domini ac magistri Cornelii filii Ghijsberti In sacra theologia licentiati Orate pro eo". In 1612 stond het boek op no. 23—26 in plut. K.
Dl. III en IV zijn uitgeg. door Adam Petri te Basel. Daarachter nog een *Sermo de passione* van Gerson en een *Index preclare dictorum* van denz. drukker, beide van 1518. Alle titels in fraaie houtsneeranden, op de keerzijde van de beide laatste groote houtsneden. Tekst met Goth., deels met Rom. letter, houtsnee-initialen.

76. **Augustinus** (Sanctus), Sermones ad heremitas. S. l. et a. 4⁰.

Druk, waarschijnlijk, van Joh. Prüss te Straatsburg, c. 1488—1493. 180 bladen, Goth. letter, 2 kol. Hain-Cop. 1997, Cat. Br. Mus. 125.
Dit boek maakt (als derde) deel uit van een bundel van zeven tractaten van stichtelijken inhoud in één ouden blindgestempelden leeren band, van verschillende persen in Duitschland en de Nederlanden, maar in druk sterk op elkaar gelijkende. Dat ze reeds zeer vroeg saamverbonden zijn blijkt uit de geheel overeenkomende rubriceering in rood en blauw. De bundel behoorde vroeger aan de Paulusbroeders te Amsterdam en is zeker bij de opheffing der kloosters in 1578 in de Stadsbibliotheek opgenomen. Hij stond in 1612 als no. 26 in plut. O. Zie de beschrijving onder: Guilhelmus de Gouda, Tractatus de expositione missae, Daventriae 1490, in de lijst der Nederlandsche incunabelen.

77. **Formula vivendi** canonicorum sive vicariorum secularium aut etiam aliorum devotorum presbyterorum. S. l. et a. 4⁰.

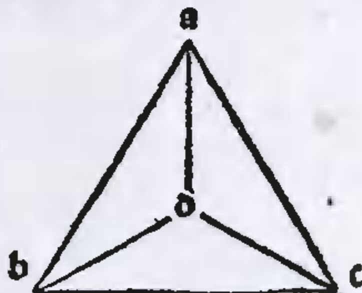
Druk van Heinrich Quentell te Keulen, vóór 23 Maart 1489. 16 bladen, Goth. letter. De signaturen aa, bb enz. wijzen aan, dat het werk gedrukt werd om aan een ander te worden toegevoegd. Hain 7254, Proctor 1383, Cat. Br. Mus. 274, Voullième 1037.
Dit boek is het laatste van den bundel, beschreven onder de Nederlandsche incunabelen, hiervóór vermeld onder no. 76.

ad solidos numeros nō erit vlla cū/
ctatio. Sicut enī longitudini nume
roꝝ aliud insuallū id est supꝰficiē vt
latitudo ondereť adiecim⁹: ita nunc
latitudini sigs addat eā q̄ alias alti
tudo: alias crassitudo: alias pfūdi/
tas appellať: solidū numeri corp⁹ ex
plebit.

De pyramide quod ea sit solidaꝝ fi
gurarum principiū sicut triangulus
planarum. Cap. 21.



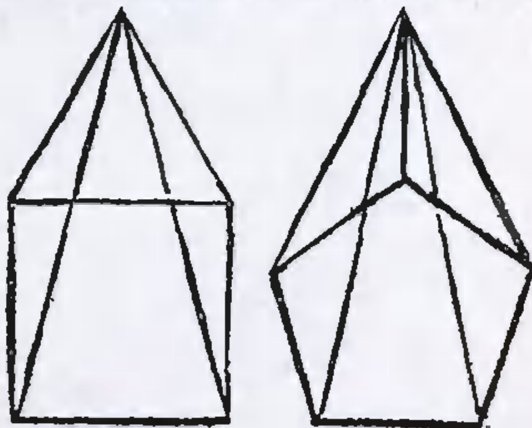
Ideť aūt quē
admodū ī pla
nis figuris tri/
angulus nume
rus prim⁹ ē: sic
in solidis q vo
cať pyramis p
sūditat⁹ eē pn
cipiū. Omniū
qppe rataꝝ in numeris figuraꝝ ne/
cesse ē inuenire pmordia. Est aūt py
ramis alias a triangula basi in alti
tudinē sese erigēs: alias a tetragona
alias a pētagona: ⁊ scdm sequentiū
multitudines anguloꝝ ad vnū cacu
minis verticē subleuata. Posito enī
triangulo atq3 disposito: si p tres an
gulos singulę rectę lineę stantes po
nāť: hęq3 tres inclineť vt ad vnū me
diū pūctū vtices iūgant: fit pyramis
Quę cū a triāgula basi pfecta sit: tri/
bus triāgulis p latera ɔcludiť hō mō
Sit. a. b. c. triangulū: si huic igiť triā
gulo p tres angulos erigant lineę: ⁊
ad vnū pūctū ɔuertant: qd est. d. ita
vt. d. pūctū nō sit in plano s3 pēdēs:
illę sc3 lineę ad ipm erectę vticē ⁊ qd
ammodo cacumen. d. faciēt: et erit
basis. a. b. c. vnū triangulū: p latera
vo tria triangula id est vnū triangu
lum. a. d. b. aliud vero. b. d. c. tertiū
vero. c. d. a.



De his pyramidis q̄ a q̄dratis vel a
cęteris multiangulis figuris profi/
ciscuntur. Cap. 22.



Tem si a tetragona
basi pficiscať: et ad
vnū verticē ei⁹ lineę
diriganť: erit pyra/
mis q̄ttuor triāgulo
rū p latera: vno tm̄
tetragono ī basi po
sito: sup quā figura ipa sūdata ē. ⁊ si
a pētagono surgāt qnq3 lineę: qnq3
rursus pyramis triāgulis ɔtinebiť. ⁊
si ab hexagono sex triāgulis nihilo/
min⁹: ⁊ quātoscūq3 angulos habue
rit figura sup quā pyramis resdet:
tot ipsa p latera triāgulis ɔtineť. ut ī
subiectis descriptionib⁹ palā est.



Bladzijde uit: Arithmetica Boetii, Aug. 1488. no. 74.

78. **Mammotrectus.** Liber expositorius totius biblie ac aliorum que in ecclesia recitantur [auct. JOH. MARCHESINO]. Impr. Argentine 1489. f⁰.

Druk van Johann Reinhard Grüninger. 160 bladen, Goth. letter, 2 kol. Hain 10568, Proctor 454, Cat. Brit. Mus. 106. Geen rubriceering, de initialen oningevuld.

In een modernen band gebonden, achter: JOHANNES GENUENSIS, Catholicon, seu universale vocabularium ac summa grammatices. Lugduni, Mart. Boillon 1514. f⁰.

De beide werken te zamen stonden in de oude stadsbibliotheek als no. 15 op plut. GG (*grammatici ac literatores*); de catalogus noemt alleen Johannes Genuensis, maar de *Nomenclator* verwijst op het woord *Mammotrectus* naar hetzelfde nummer.

79. **Bonaventura** (Sanctus), Tractatus et libri quamplurimi. Argentine per Martinum Flach 1489. f⁰.

288 bladen (het laatste wit), Goth. letter, 2 kol. Hain-Cop. 3465, Proctor 683, Pellechet 2620.

Beginletters in rood, enkele een weinig versierd.

Oorspronkelijke band, bruin leder op hout, blind gestempeld met driedubbele fileten, elkander rechthoekig en diagonaal snijdend. Resten van sloten en sporen van kettingringen. Op den rug titelschildje uit de 17e eeuw. In 1612 stond dit boek als no. 13 in plut. K.

80. **Petrus de Ailliaco,** Tractatus et sermones. Impr. Argentine 1490. f⁰.

Gedr. door den drukker van Jordanus de Quedlinburg 1483. 164 bladen (het laatste wit), Goth. letter. Hain-Cop. 348, Proctor 660, Cat. Br. Mus. 141, Pellechet 528.

Gebonden achter THOMAS DE AQUINO, Quodlibet, Col. 1485. Zie no. 68.

81. **Michael de Ungaria,** Sermones predicabiles per totum annum licet breves. Impr. Argentine 1490. 4⁰.

De druk, een letterlijke herdruk van een uitgaaf van 1487, is die van den onbekenden drukker van Jordanus de Quedlinburg 1483. 128 bladen, waarvan het laatste, wit, ontbreekt; Goth. letter. Hain-Cop. 9047, Proctor 623, Cat. Br. Mus. 140.

Dit boek is het vierde in een verzamelband, beschreven onder de Nederlandsche incunabelen. Zie hiervóór onder no. 76.

82. **Bonaventura,** Perlustratio in primum et secundum librum sententiarum. Ed. JOHANNES BEKENHAUB Moguntinus. 2 part. (1 vol.). Impr. Nurnberge Anthonius Koberger 1491. f⁰.

204 + 260 bladen, Goth. letter (een grootere voor den tekst, een kleinere voor den commentaar). Beginletters in rood; een groote versierde initiaal aan het begin van elk der beide boeken. Hain-Cop. 3540, Proctor 2068, Cat. Br. Mus. 433, Pellechet 2714.

In dezelfde uitgaaf verscheen ook boek III en IV en een algemeene index.

Oorspronkelijke lederen band op hout, eenvoudig gestempeld met driedubbele fileten, elkander rechthoekig en diagonaal snijdende. Resten van sloten, sporen van verschillende kettingringen in het achterplat, rugschildje uit het begin der 17e eeuw.

Op het schutblad in 16e eeuwsch hs.: „Bonaventura super primum et secundum sententiarum. Liber parochialis ecclesiae beatae Mariae virginis in Amstelredammis. Ex legato honorati viri Magistri Cornelii filii Ghijsberti licenciati in theologia. Orate pro eo". No. 11 in plut. K in de oude stadsbibliotheek.

83. **Ambrosius** (Sanctus), Opera. Pars I en III. 2 vol. Basileae per Johannem de Amerbach 1492. f⁰. — Met titelhoutsneden.

268 en 282 bladen, Rom. en Goth. letter in verschillende grootten; de gothisch gedrukte deelen in 2 kolommen. Op den titel van dl. I groote houtsnede: S. Ambrosius schrijvende in zijn studeervertrek. Op de keerzijde de inhoudsopgaaf van de 3 deelen (Dl. II ontbreekt hier). In dl. III hebben de afzonderlijke werken eigen titelbladen:

Libri Ambrosii de Fide ad Gratianum, de Spiritusancto, Et cetera.
Libri amb. de virginibus, de viduis et cetera.
Sermones sancti Ambrosii Episcopi Mediolanensis.

Beginletters enz. in rood en blauw; eene aanvangsletter met rijkere versiering. Hain-Cop. 896, Proctor 7592, Cat. Br. Mus. 754, Pellechet 579.

Fraaie gothische banden, bruin leder op hout, de platten blind gestempeld met kleine vignetten, hartvormig, ruitvormig en langwerpig, liggend en staand, voorstellende dubbele adelaars, fantastische dieren, boompjes, fleur-de-lys, de Maagd met het kind, de namen jhs en maria. Elk vignet is omgeven door vier kleinere, roosjes, sterretjes enz. Ze zijn verdeeld over ruitvormige compartimenten gevormd door driedubbele fileten. Resten van koperen sloten uit lateren tijd.

Vooral de band van vol. I is goed bewaard.

Op den titel van vol. III in hs. (15e of 16e eeuw): Pertinet ad domum sanctum sancti Gregorii in Buscoduc...

In 1612 stonden de 2 deelen in plut. F (*libri theologici patrum*) op no. 819.

84. **Cicero,** Paradoxa, cum novis commentariis, a JOANNE GABRIELI SENENSI collectis ed. et interpretari conatus est FRIDERICUS DE KITZSCHER. Lipsi 1492. 4⁰.

Druk van Martin Landsberg, 43 bladen. Goth. letter. De tekst met interlinies gedrukt, de comment. niet. Gedeeltelijk met beginletters enz. in rood. Hain 5292, Pellechet 3772.

Tal van interlineaire en marginale hs.-aanteekeningen. De druk schijnt voor college- of schoolgebruik bestemd te zijn.

85. **Boetius,** De consolatione Philosophie liber cum optimo commento beati Thome. Colonia. Per Henricum [Quentell] 1493. 4⁰. — Met titelhoutsnee.

192 bladen, Goth. letter in 2 grootten (tekst en commentaar). De titelhoutsnee wisselt in de exemplaren. Dit ex. heeft een leeraar met 2 leerlingen, en opschrift: „Accipies tanti doctoris dogmata sancti." Zie de afb. Een copie naar deze houtsnee komt voor in den Hagenauschen druk van de „Sermones Dormi secure", 1493, zie no. 87. Hain-Cop. 3384, Proctor 1318, Cat. Br. Mus. 278, Pellechet 2535.

Een stuk van het laatste blad is afgescheurd en de verloren tekst is in de 18e eeuw bijgeschreven. Bij de aanvulling van het colophon is een curieuse fout gemaakt, door aanvulling van den drukkersnaam als „Henricus de Colonia in Daventria." Hierdoor werd in den catalogus Hulsius (verkoop 1789) een Deventersche uitgaaf van 1493 vermeld, die sedert door de bibliografen werd overgenomen. Campbell vestigde er de aandacht op in zijn 2e suppl. onder no. 315.

Het exemplaar is blijkens handschrift-aanteekeningen achtereenvolgens in het bezit geweest van P. Bondam 1759, M. Tydeman 1803, W. Moll 1852.

86. **Stella clericorum,** actiones recte vite utilissimis sententiis illuminans. 4⁰. — Met titelhoutsnee.

Druk gewoonlijk aan Heinr. Quentell toegeschreven (1494 of later). 12 bladen, gothische letter. Titelhoutsnee: Jezus aan het kruis; de figuren onderscheiden zich door groote oogen met sterk sprekende pupillen en door scherpe neuzen. Hain 15074, Proctor 1435.

87. **Sermones Dormi secure** vel Dormi sine cura de tempore [auct. JOH. DE VERDENA]. Impr. in Hagenow 1493. 4⁰. — Met titelhoutsn.

Druk van Heinrich Gran, 134 bladen, Goth. letter. Titelhoutsnee: leeraar met twee leerlingen „Accipies tanti doctoris dogmata sancti", kenmerkend voor dezen drukker, copie naar een houtsn. van Quentell te Keulen. (zie no. 85). Hoofdletters in rood. Op den titel geschreven: „Sum Angeli Hegberti pastoris in Saeffelen anno 1679 15 9bris".

Hain 15964 (1), Proctor 3177, Cat. Br. Mus. 682.

Boetii viri celeberrimi de
conſolatione Philoſophie
liber cum optimo cōmen=
to beati Thome.

Colonia



Titelblad van: Boetius, De consolatione philosophie, Keulen 1493. no. 85

88. **Gerardus Herdarwiccensis,** Commentaria in quatuor libros nove logice secundum processum bursarum laurentiane et Kuickensis Coloniensis: ubi doctrine Alberti magni peripateticorum veracissimi interpretis sectatores propagatoresque fidelissimi. Per Udalricum Zell prope Lyskirchen 1494. f⁰. — Met titelhoutsnee.

315 bladen. Goth. letter in 2 grootten, 2 kol. Hain 8357.

De titel wijkt af van die bij Hain beschreven door de toevoeging der woorden „et Kuickensis" in den 3en regel, en de afwezigheid van „impressum Colonie apud Lijskirchen" onder de prent. Drukplaats en drukker, evenals ook de auteur zijn achteraan in het colophon vermeld. De titelhoutsnede beeldt een leermeester af voor zijn lessenaar zittende, met zes leerlingen. Daaronder in oud hs.: „liber parochialis ecclesie beate Marie virginis oppidi Amstelredammensis. Ex legato Outgheri filii Johannis Lamberti quondam colonie studentis. Orate pro eo." De catalogus van 1612 vermeldt in plut. CC onder no. 13: „Aristotelis libri quidam logici, cum commentariis", dat het dit boek is, blijkt uit den *Nomenclator,* die onder *Gerardus Herdarwicensis* naar ditzelfde nummer verwijst.

89. **Bernardus abbas Clarevallensis,** Opus sermonum de tempore precipuisque festivitatibus ac quibusdam specialibus materiis. Basilee per Nicolaum Kesler 1495. f⁰. — Met drukkersmerk.

214 bladen (het laatste wit), Goth. letter, in 2 kolommen. Hain-Cop. 2848, Proctor 7687, Cat. Br. Mus. 771, Pellechet 2090.

Beginletters enz. in rood en blauw, de eerste grooter, blauw met ornement in wit.

90. **Bernardus primus Clarevallensis abbas,** Opus epistolarum quam emendate castigatum. Basilee [Nic. Kesler] 1494. f⁰.

104 bladen (het laatste wit), Goth. letter, in 2 kolommen. Hain-Cop. 2872, Proctor 7686, Cat. Br. Mus 771, Pellechet 2106. Beginletters enz. als boven.

Deze 2 werken zijn in één band gebonden, en zijn geheel op dezelfde wijze gedrukt en gerubriceerd. Waarschijnlijk stonden ze samen in 1612 in plut. F op no. 30; de catalogus vermeldt: Bernardi Abbatis opera.

91. **Thomas de Aquino** (Divus) ordinis predicatorum, Commentaria in omnes epistolas beati Pauli apostoli. Caracteribus Michaelis Furter Basilee impr., ductu et impensis Wolfgangi Lachner 1495. f⁰.

294 bladen (2 wit, die in dit ex. ontbreken), Goth. letter, kleine en grootere, in 2 kolommen. Hain-Cop. 1339, Proctor 7727, Cat. Br. Mus. 783, Pellechet 942. Beginletters enz. in rood; grootere initialen blauw met versiering in wit. De titel uitgeknipt en opgeplakt.

Perkamenten 17e-eeuwsche band met sporen van kettingring bovenaan het achterplat. In 1612 stond het boek in plut. K op no. 7.

92. **Dionisius** prior domus Carthusie in Ruremund, Specula omnis status humane vite. Imp. Petri Wagner Nürenberge 1495. 4⁰.

116 bladen, Goth. letter. Hain 6246, Proctor 2251.

Op den titel in hs.: Liber Monast. Ranensis Ordinis S. Pauli Eremitarum primi. Moderne lederen stempelband.

93. **Boetius,** De consolatione philosophie, cum commento angelici doctoris THOME DE AQUINO. Anthonii Kobergers civis incl. Nurnbergensium urbis industria fabrefactus 1495. 4⁰.

174 bladen (enkele ontbreken), Goth. letter in 2 soorten (tekst en comm.), Hain 3388, Proctor 2099. Cat. Br. Mus. p. 440, Pellechet 2536.

De rubriceering is niet verder gekomen dan de eerste bladz. v. h. register. Hier en daar aant. in hs., het titelblad is bijna vol geschreven. Daaronder deze aant.: „Regularibus in tongri pertinet iste liber". Hetzelfde nog eens iets uitvoeriger in rood op een ingeplakte strook.

94. **Petrarcha** (FRANCISCUS), Libri. Impr. Basileae per mag. Joannem de Amerbach 1496. f⁰.

Hierin de volgende werken, de meeste met eigen titelblad:
Bucolicum carmen per XII aeglogas distinctum.
De vita solitaria libri II.
De remediis utriusque fortunae libri II.
Secretum, quo de contemptu mundi disputatur.
De vera sapientia dialogi II.
De rebus memorandis libri IIII.
Quattuor libri Invectivarum contra quendam medicum.
Opus epistolarum de rebus familiaribus. Libri VIII.
Liber epistolarum sine titulo.
Epistola ad Charolum IV Romanorum et Bohemiae regem.
Epistola de studiorum suorum successibus.
Septem psalmi poenitentiales.
Epitoma illustrium virorum ad Franc. de Carrharia. Cum. suppl. Lorbardi de Siricho.
Benevenuti de Rombaldis Libellus qui Augustalis dicitur.
Principalium sententiarum ex libris Francisci Petrarchae summaria annotatio.

390 bladen (het laatste, wit ontbreekt; van het eerste is het bovenstuk afgescheurd) Rom. letter. Hain-Cop. 12749, Proctor 7608, Cat. Br. Mus. 757.

Band uit den tijd in gestempeld bruin leder, op hout. Op het voorplat vier distelornamenten omgeven door een rand van bladertakken, bovenaan in gothische letters: „fr̃aciscus petrarcı̃". Het achterplat met gelijken rand; daarbinnen in een tweeden smalleren rand, geometrische lijnen en kleine ruitvormige stempels. Vier geciseleerde koperen hoeken en twee middenstukken. Koperen sloten, waarop gegraveerd: „liber domini doctoris medici alberti . . . (het tweede slot met vervolg ontbreekt). De rug overplakt. In 1612 no. 8 in plut. CC *(philologi)*.

95. **Marsilius Ficinus** Florentinus, De triplici vita. S. l. et a. 4⁰.

Druk van Johann Amerbach (1496—1498) te Basel. 100 bladen, Rom. letter, titel en hoofdregels gothisch. Hain-Cop. 7063, Proctor 7650, Cat. Br. Mus. III 759.

Aan het einde 2 kleinere werken van Marsilius Ficinus: „Apologia quaedam in qua de medicina, astrologia, vita mundi", en „Quod necessaria sit ad vitam securitas et tranquillitas animi," beide gedateerd van 1489.

Ex-libris Corn. Henr. a Roy, med. d., en J. Baart de la Faille, med. prof. Gron.

96. **Bernardus** (Sanctus) abbas Clarevallis, Sermones super Cantica canticorum. Sermones GILBERTI super Cantica canticorum. Impr. Argentine per Martinum Flach 1497. f⁰.

202 bladen (het laatste, wit, ontbreekt), Goth. letter, 2 kol. Hain-Cop. 2859, Proctor 707, Cat. Br. Mus. 154, Pellechet 2098.

Op den titel geschreven (begin 16e eeuw): „Beatus ber[nardus] ad instantiam Bernardi episcopi Diensis ordinis cartusiensis edidit opus istud super cantica, ut legitur in martirologio cartusiensium 16 kalendas Januarij aut 17 Decembris."

Gebonden achter:

BIEL (GABRIEL), Sacri canonis misse tam mystica quam litteralis expositio. Basilee Jacobus Pforczensis 1510. f⁰. — Met handschriftaant.

97. **Joannes Cassianus,** De institutis cenobiorum, de origine, causis et remediis vitiorum, de collationibus patrum. Impr. Basileae per Joannem Amerbach 1497. 4⁰.

220 bladen, Goth. letter (op bl. D 4 verso in margine enkele woorden in Griekschen druk). Hain-Cop. 4564, Proctor 7611.

Johannes Amerbach was de vruchtbaarste drukker te Basel in de 15e eeuw; hij werkte van 1478 af; men kent 28 lettersoorten door hem gebruikt.

Beginletters in rood. Gelijktijdige lederen band op hout met blinde stempels in compartimenten; het middenvak bevat 3 verticale rijen dooreengevlochten banden met punten in de reserves. Er omheen een gothisch geornamenteerde

rand. Bovenaan in goud: Johannes Cassi. In 1612 no. 19 in plut. F (*libri theologici patrum*).
18e-eeuwsch Duitsch ex-libris met bisschopswapen en initialen B A Z W. Op den titel geschreven: G. N. 1549. Jacob Schwartz.

98. **Biblia,** ill. concordantiis utriusque testamenti una cum postillis NICOLAI DE LYRA cumque additionibus per PAULUM BURGENSEM editis, ac replicis MATHIE DORINCK. 4 vol. Nuremberge imp. Anthonii Kobergers 1497. f⁰. — Met houtsneden.

424 + 338 + 317 + 351 bladen, Goth. letter in 2 grootten (tekst en comm.), 2 kol. Enkele houtsneden in Exodus: het joodsche ritueel, enz. Hain-Cop. 3171, Proctor 2115, Cat. Br. Mus. I 111, pl. XI, Pell. 2150.
Beginletters enz. in rood en blauw; enkele rijker versierde initialen.
Vier 16e-eeuwsche banden in bruin leder op hout, de platten rijk versierd met blinde stempels verdeeld naar een rechthoekig patroon, buitenrand van bladwerk, binnenrand van allegorische vrouwenfiguren: fides (met monogram P T R), spes, charitas, justicia (met jaartal 1543). Resten van sloten, sporen van kettingring.
Vorige eigenaars: Jacobus Wilgeri, wiens naam voorin elk deel staat, en van wien wellicht eenige later door den binder afgesneden kantteekeningen zijn; Jacobus Buyk, wiens naamstempel op de titelbladen aanwijst dat het boek met zijne nalatenschap in de Amsterdamsche bibliotheek gekomen is; deze heeft denkelijk het werk laten binden.

99. **Hervicus de Amsterdamis,** In Fridericum Victoriosissimum Bavariae ducem, et magnificentissimum Principem Oratio funebris. Epigrammata in ipsum Fridericum. Actum per Joh. Grüninger civem Argentinensem [1498]. — Met titelhoutsn.

6 bladen, Rom. letter met gothische hoofdregels. Op den titel het Beiersche wapenschild in houtsnee. Hain 931, Proctor 486.
De voorrede van Jac. Wympfelingius Sletstatinus is gedateerd ex pago Sulce prope mollis heym argentinensis diocesis XIIII Kal. Jun. 1498.

100. **Martyrologium.** Viola Sanctorum. S. l. 1499. 4⁰. — Met houtsneden.

Druk van Johann Prüss te Straatsburg, 134 bladen, Goth. letter. Hain-Cop. 10873, Proctor 552, Cat. Br. Mus. 124.
Op den titel een houtsnee: de verkondiging aan Maria in een rozekrans gehouden door twee engelen; onderaan een geknielde man en vrouw. Op de keerzijde de steeniging van den h. Stephanus. Verder houtsnee-initialen.
In lederen omslag met elkaar diagonaal snijdende fileten; in het midden overblijfselen van een koperen slot. Bladen van een hs. op perkament dienen als schutbladen.
Twee inscripties van vroegere eigenaars; geheel achterin: „Liber domini Andree Frederici. Vicarius ecclesiae sancti Pancracii. Sic protestor ego dominus Johannes pater sancte Elizabet in magna palude"; en op het voorafgaande blad: „Liber fratrum paulinorum in Amstelrodamis". In den catalogus van 1612 staat in den *pluteus* M (*ecclesiasticae historiae scriptores pontificii*) onder no. 7 vermeld: *Martyrologium Romanum.*

101. **Johannes Herolt,** Sermones discipuli de tempore et de sanctis una cum promptuario exemplorum. Argentine, Martinus Flach 1499. f⁰.

410 bladen, Goth. letter. Hain-Cop. 8508, Proctor 712, Cat. Br. Mus. 155.
Deze Sermones werden door Flach geheel op dezelfde wijze gedrukt in 1492 en in 1496.
Lederen band uit den tijd op hout, blind gestempeld met het gewone patroon van elkaar diagonaal snijdende driedubbele fileten. In de reserves een semis van arendjes in ruiten. Resten van sloten.
Op den titel in oud hs.: „Ego sum fratris Johannis Silvani" en „Ad usum fratris Johannis Silvani". Aan het einde hetzelfde nog een paar maal, en nog eenige spreuken.

102. **Johannes Peyligk** Czitzensis, Philosophie Naturalis compendium, libris phisicorum, De generatione et corruptione atque de anima Arestotelis correspondens. Impr. in opp. Liptzensi op. et solertia Melchiar Lotter 1499. f⁰. — Met houtsneden.

98 bladen, Goth. letter in drie grootten (hoofdregels — tekst met interlinies gezet — commentaar). Achterin: Compendiosa Capitis phisici Declaratio, principalium humani corporis membrorum figuras liquido ostendens, met primitieve anatomische houtsneden. Hain-Cop. 12861, Proctor 3036 A, Cat. Br. Mus. 650, 651.

Exemplaar, gereed gemaakt voor het onderwijs, met doorloopende aanteekeningen tusschen de regels en op den kant. Beginletters enz., en onderstrepingen in rood.

Afkomstig van het Genootschap t. bev. d. Natuur- Gen. en Heelk. Ex-libris J. Baart de la Faille, en een heraldiek ex-libris „Andreae Felicis Oefelii Monacensis" met zinspreuk: „Honos erit huic quoque Luto".

Geschiedboeken.

Urbs romana ꝯdit anno mūdi. iiij⁹ccccl xxxiiij.



Tu regere impio populus romane memēto.
Hę tibi sint artes. paciq; imponere mores.
Parcere subiectis. et debellare supbos.

Uit den Fasciculus temporum. no. 103.

103. **Fasciculus temporum** omnes antiquorum cronicas complectens. Ed. in alma universitate Colonie Agrippine super Rhenum a quodam devoto cartusiensi [Werner Rolevinck], .. ad pristinum statum red. cum quibusdam additionibus, per Bernhardum Richel civem Basiliensem 1482. f⁰. — Met houtsn.

96 bladen, Goth. letter. Afbeeldingen van gebouwen en steden: de meest primitieve stadsprofielen, telkens terugkomend. Zie de afb. Hain-Cop. 6932, Proctor 7538, Cat. Br. Mus. III 738.

Op sommige bladzijden zijn lijnen door de letters heen gedrukt, eene techniek die nog niet voldoende verklaard is.

In denzelfden band: Lupoldus Bebenburgensis, Germanorum vet. principum zelus etc. Zie no. 109.

Tezamen onder no. 6 van *plut.* T (*historici latini*) vermeld in den catalogus van 1612.

104. **Vincentius Beluacensis,** Speculum hystoriale. Per Antonium Koburger Nuremberge incolam impr. 1483. gr. f⁰.

460 bladen, Goth. letter, 2 kolommen. De bladzijde 48 cm. hoog, 33 cm. breed. Cop. 6248.
Beginletters enz. in rood. Aan het begin van elk boek een grootere versierde initiaal.
Zware bruin lederen band op hout, blind gestempeld met het gewone patroon van driedubbele diagonale fileten, kleine stempeltjes in de ruitvormige reserves. Koperen knoppen en fraai bewerkte resten van sloten.

105. **Vincentius [Bellovacensis],** Speculum historiale. Vol. III, IV. S. l. et a. gr. f⁰.

Druk van den Straatsburgschen drukker, om den vorm van de hoofdletter R als de R-drukker aangeduid, later geïdentificeerd met Adolf Rusch. Deze huwde de dochter van Johann Mentelin, den oudsten drukker van Straatsburg, en zou reeds met hem hebben samengewerkt en hem in 1478 opgevolgd zijn. Hij zelf werd opgevolgd door Martin Flach, van wien een boek met dateering 1487 bekend is. De geheele toewijzing is onzeker; zie de argumenten in Cat. Br. Mus.
175 en 191 bladen, semi-goth. letter, 2 kol. Copinger 6245, Proctor 254.
Beginletters enz. in rood en blauw, soms met rijker ornament. Het laatste blad beschadigd.
Het ex. behoorde vroeger aan de Leidsche Academie, is verkocht door den Bibliothecaris J. Geel in 1843.
Perkamenten band.

106. **Jacobus de Voragine,** Lombardica Hystoria, s. legendae sanctorum. Impr. Basilee 1490. 4⁰.

Druk van Johannes de Amerbach. 281 bladen (het laatste wit), Goth. letter in 2 kolommen. Cop. 6455, Proctor 7587.
Voorin 2 beginletters in rood. De verdere initialen niet ingevuld.
Oude zwijnslederen band (niet de oorspronkelijke), blind gestempeld met driedubbele fileten, die elkaar rechthoekig en diagonaal snijden; in de ruitvormige reserven acanthusbladen, rosacen en distels; een koperen slot.

107. **Hartmannus Schedel,** Liber cronicarum. Ad intuitum et preces Sebaldi Schreyer et Sebastiani Kamermeister Anthonius Koberger Nuremberge impressit 1493. gr. f⁰. — Met houtsneden van Michael Wolgemut en Wilhelm Pleydenwurff.

20 registerbladen en 200 tekstbladen, waarvan er aan dit ex. resp. 6 en 30 ontbreken, Goth. letter. Hain-Cop. 14508, Proctor 2084, Cat. Br. Mus. 437.
Op fol. CCLXVI een niet in de aangehaalde beschrijvingen vermeld colophon: „Completo in famosissima Nurembergensi urbe Operi de hystorijs etatum mundi. ac descriptione vrbium. felix imponitur finis. Collectum brevi tempore Auxilio doctoris hartmāni Schedel. qua fieri potuit diligentia. Anno xpi Millesimo quadringentesimo nonagesimotercio die quarto mensis Junij. Deo igitur optimo. sint laudes infinite”.
Daarna volgen in dit ex. de vijf ongenummerde bladen „De Sarmacia”.
Bibliotheekband uit het begin der 17e eeuw, in blind gestempeld leder op hout, geciseleerd koperen hoeken en middenstukken. Conservatierug van schapenleer. Resten van sloten, verschillende sporen van kettingring in het achterplat. Het exemplaar was blijkbaar reeds defect, toen het in dezen band gebonden werd. In 1612 begon met dit werk als no. 1 de reeks der *ecclesiasticae historiae scriptores pontificii* in plut. M.
De talrijke groote houtsneden in dit werk verdienen zeer de aandacht, met name de vele stadsgezichten, en de kaarten: een wereldkaart, hier slechts half aanwezig (fol. XIII) en *Germania* op de laatste twee bladen.

108. **Johannes Tritemius,** abbas spanhemensis ordinis s. Benedicti, Cathalogus illustrium virorum germaniam suis ingeniis et lucubrationibus omnifariam exornantium, ad Jacobum Vimpfelingum sletstatinum theologum. Sine l. et a. 4⁰.

Druk van Peter Friedberg te Mainz. Voorin een brief van Mattheus Herbenus Traiectensis aan Judocus Beyselius waarin hij zijn bezoek aan den Abt te Spanheim en diens bibliotheek beschrijft, gedateerd 1495. 88 bladen, Goth. letter, de titel rood gedrukt. Hain 15615 (een ex. met colophon v. d. drukker en jaartal 1495). Proctor 179. De beginletters zijn niet ingevuld.

Enkele belangrijke aanteekeningen in gelijktijdig schrift: op den titel aanwijzing van de behandelde Hollandsche schrijvers, op bl. xxiiij bij „Thomas de Cantiprato, patria brabantinus" staat: „cantipre leeuwe prope Bruxellas", op de keerzijde staat aangegeven dat zijn werk „de natura rerum" onjuist aan Albertus Magnus wordt toegeschreven, dat zijn „leven van een heilige vrouw in Hispania" te verbeteren is in „Hasbania", Haspegouwe, en dat hij ook een boek heeft geschreven „de disciplina scholarum" dat verkeerdelijk aan Boetius wordt toegeschreven.

109. **Lupoldus Bebenburgensis,** Germanorum veterum principum zelus et fervor in christianam religionem deique ministros. Opera et imp. Joh. Bergmann de Olpe Basileae impr. 1497. f⁰.

28 bladen, Latijnsche letter met opschriften in goth. Hain-Cop. 2725, Proctor 7777, Pellechet 2015, Cat. Br. Mus. 796.

Bergmann drukte, van 1494 af, hoofdzakelijk werken van Sebastiaan Brant, of zulke waar deze schrijver eenig aandeel in had. Hier staat op het titelblad een „Hexastichon in Lupoldum Bebenburgium Sebastiani Brant".

Met den *Fasciculus temporum*, Basel 1482, in een perkamenten band, met sporen van kettingringen, zie no. 103.

Geneeskunde.

110. **Matheolus Perusinus,** Tractatulus de preceptis artificialibus et regulis medicinalibus ad augendam memoriam admodum utilibus. S. l. et a. 4°. — Met drukkersmerk.

Druk van Martin Landsberg te Leipzig c. 1492. 6 bladen, Goth. letter. Hain 10911, Voulliéme Berl. 1341.

Talrijke aanteekeningen in hs. uit het begin der 16e eeuw.

111. **Tractatus** descriptionum morborum in corpore humano existentium. Cum Tractatulo de virtutibus benedicte quercus in foliis etc. [Scripsit ARNOLDUS DE VILLA NOVA]. Sine loco 1496. 4⁰.

Druk van Albrecht Kunne te Memmingen. 12 bladen, Goth. letter. Hain 6096, Panzer 2798.

Beginletters in rood met krullen.

Afkomstig van het Genootschap t. bev. der genees- en heelkunde; ex-libris J. Baart de la Faille.

Op de keerzijde van den titel in verzen een opgaaf van tegengiften, en eenige leefregels:

Hec sunt antidotum contra letale venenum.
Ficus: nux: ruta: ieiuno corpore sumpta.
Terra sigillata: bolus valet et tiriaca.
Evita coitus: infirmos: balnea: fructus.
Spiramen hominum fugias: sit cor tibi letum.
Sit venter laxus: et sanguis sepe minutus.

Daaronder een lijstje van ziektenamen met de overeenkomstige Duitsche benamingen.



Capitulum.cxix.

Pediculus.ysi. Pediculi sunt vermes cutis a pedibus dicti. vnde pedicolosi dicti sūt quibus pediculi in corpore efferuescunt. Ex li. de naturis rex. Pediculi dicunt a numerositate pedū. hoc malum ex ipa homis carne creatur indubitanter. et tamen inuisibiliter. hos nōnulli de sudore hominis. Alij de poris et euaporationib9 gigni dicunt: Dalij. Accidit aūt peregrināti copia pediculoꝝ in corpe ꝓpter sudorem ꝛ puluerē ac balnei paucitatem.

Uit den Hortus Sanitatis. no. 112.

112. **Ortus Sanitatis.** De herbis et plantis. De animalibus et reptilibus. De avibus et volatilibus. De piscibus et natatilibus. De lapidibus et in terre venis nascentibus. De urinis et earum speciebus. Tabula medicinalis cum directorio generali per omnes tractatus. S. l. et a. f⁰. — Met houtsneden.

Druk toegeschreven aan Johann Prüss te Straatsburg of aan Heinrich Quentell te Keulen vóór 1497. 360 bladen, waarvan er hier 5 (De anim. C 2, D 8, E 3, 4; de urin.: titel) ontbreken, terwijl één vel (het laatste van De lapidibus) tweemaal voorkomt met verschillende signatuur. Goth. letter, 2 kolommen. Hain-Cop. 8942 (en 8941), Burger suppl. blz. 350 (16e eeuw).

De beide uitgaven verschillen alleen in de signaturen. Dit ex. met Hain 8942 overeenkomende, schijnt wel de oudere druk te zijn, wegens de zonderlinge

sign. P q r s T in de afdeeling *De Piscibus*, die in de andere uitgaaf genormaliseerd is.
Op de keerzijde van den titel een groote houtsnede: een leermeester in zijn gothischen katheder, met vier leerlingen. Verder tal van afbeeldingen van planten, dieren en steenen. Zie de reproductie. Bij de planten bijschriften van een gelijktijdige hand; plantennamen in Nederduitsch. Achterin een langere inscriptie: recept in hetzelfde dialect.
Beginletters in rood en blauw.
Op het laatste schutblad, van een latere hand: „primam hanc esse sceleti humani effigiem putat clarus Baldingerus, librumque hunc editionis esse 1490.
Daaronder de aanteekening: „ex auctione G. Vrolik No. 2875, 1860. Daarna is het boek eigendom geworden van het Genootschap t. bev. d. genees- en heelk.

112*a*. **Tractatus de Urinis.** S. l. et a. f⁰.

Druk, overeenkomende met die van den *Ortus Sanitatis* (no. 112), waarvan dit boekje ook inderdaad het laatste hoofdstuk is. Het is echter een latere uitgaaf, misschien na 1500. 10 bladen, sign. Gg, Hh. Goth. letter, 2 kolommen. Het titelblad heeft aan weerszijden een fraaie groote houtsnede, in den geest van die op de keerzijde van het titelblad van den *Ortus Sanitatis*; ze stellen voor: den geneesheer aan het ziekbed, en in de apotheek.
Beginletters meest in houtsnede; enkele open gelaten en in rood ingevuld.
Afkomstig van het Genootschap t. bev. d. genees- en heelkunde.

113. **Joannitius,** Isagoge in tegni Galieni primus liber medicine. Impr. Lyptzck per Baccalarium Wolfgangum monacensem 1497. 4⁰.

18 bladen, Goth. letter. Geheel met interlinies gedrukt. Hain-Cop. 9435.
De drukker Wolfgang Stoeckel van München is de opvolger van Arnold van Keulen (1495).
Op den titel en op de eerste drie bladzijden gelijktijdige hs.-aanteekeningen tusschen de regels en op den kant.
Afkomstig van het Genootschap ter bev. der genees- en heelk. Ex-libris J. Baart de la Faille.

Rechtsgeleerdheid.

114. **Chynus de Pistorio,** Lectura super Codice. 2 vol. S. l. et a. gr. f⁰.

Druk van Heinrich Eggestein te Straatsburg (c. 1466—1482). 315 bl. (het eerste wit) en 240 bl., Goth. letter, 2 kol. Hain 13022, Proctor 279, Cat. Br. Mus.
Eene beginletter in rood, met verdere rubriceering op het eerste blad van het 2e deel; verder alles oningevuld en geene rubriceering.
Banden in bruin leder op hout, blind gestempeld met de gebruikelijke elkaar diagonaal snijdende fileten, gevat in een rechthoekig kader van dergelijke driedubbele fileten. In de ruitvormige reserves een roos omgeven door sterren, in de buitenranden kleine stempels: fleur de lis, sterren, roosjes. Sporen van sloten en kettingringen, de ruggen modern. In 1612 no. 10, 11 in *plut.* N (*iuris utriusque auctores et interpretes*).

NEDERDUITSCHE INCUNABELEN.

115. **Bybel.** — Dat boeck der goetliker schriften die Bybel. Gedr. in der laeuelicker stat Coelne. z. j. gr. f⁰. — Met houtsneden.

Gedrukt door Heinrich Quentell te Keulen, en wel met zijn eerste letter die slechts van 1479—1482 in gedateerde uitgaven is gebruikt. Dat het boek vóór 1488 gedrukt moest zijn bleek reeds uit een handschrift-aanteekening achterin dit exemplaar, onder de laatste gedrukte woorden: een notarieele akte waarvan een gedeelte met den datum nog over is, aldus luidende:

„Anno a Nativitate domini Millesimoquadringentesimo Octuagesimo octavo mensis Aprilis die octava hora sexta post meridiem vel circiter In mei notarii publici et testium infrascriptorum presencia personaliter constitutus generosus vir domicellus Johannes Stuck armiger non vi dolo aut aliqua sinistra machinatione circumventus sed sponte ac simpliciter et p... propter dominum..."

542 bladen, Goth. letter, 3141, Proctor 1252, Cat. Br. Mus. 264, Voulliéme Köln 257, Pellechet 2377.

De talrijke houtsneden nemen eene voorname plaats in de kunstgeschiedenis in. Gecopiëerd door een vormsnijder die zich in Frankrijk geschoold had, naar teekeningen in een handschriftbijbel, werden ze op hare beurt het voorbeeld voor bijbelillustratie zoowel in Duitschland als in de Nederlanden, o.a. voor den „Bibel int corte, Antw. 1512". Zelfs kunstenaars als Albert Dürer en Hans Holbein ondervonden den invloed ervan. Zie Rud. Kautzsch, Die Holzschnitte der Kölner Bibel von 1479, Strassb. 1896.

In dit ex. zijn de houtsneden met zorg gekleurd. Voorts heeft het beginletters enz. in rood. en verscheidene rijker versierde initialen. Het is uitvoerig beschreven door Is. le Long, *Boekzaal der Nederd. Bijbels*, Amst. 1732, blz. 384—403.

De tekst geeft den geheelen bijbel in een Nedersaksisch dialect, dat men bijna Nederlandsch kan noemen. De psalmen „Der psalter David" zijn vertaald in eenigszins afwijkend dialect. Het Hooglied is in het Latijn gedrukt omdat men het „den iungen luiden slecht na der literen niet apenbaren en sall, want dye sinne na der lytteren wenich profites inbrenget."

Op een der schutbladen is geschreven: „Bibliothecae Amstelaedamensi donavit Magnificus spectatissimus Dominus D. Nicolaus Tulpius, Medic. Doctor, Reipubl. Amstelaedamensis Exconsul, Senator, Thesaurarius, Archiater. An. 1655.

Het heeft een perkamenten band met rood rugschild en bovenaan het achterplat spoor van kettingring.

116. **Bybel.** Keulen [Heinr. Quentell]. z. j. gr. f⁰. — Met houtsneden.

Ander exemplaar van denzelfden bijbel. De houtsneden ongekleurd; andere rubriceering, met enkele afwijkingen in de hoofdletters, als *Unde* in plaats van *Ende*. Aan het eind van het colophon, en in de versierde marge van het eerste blad is het jaartal 1423 uit de hand bijgedrukt. Dit is reeds vóór 1711 geschied; zie den catal. der Stedel. Bibl. van dat jaar, en de vermelding in de *Boekzaal der Ned. Bijbels* van Is. le Long (1732), blz. 384. Dat dit jaar samenvalt met het jaartal, in 1822 te Haarlem aangenomen voor vastlegging van de uitvinding der boekdrukkunst, is dus louter toeval.

117. **Bybel.** — Dat boeck der gotliker schrifften die Bybel. Keulen [Heinr. Quentell] z. j. gr. f⁰. — Met houtsneden.

Andere druk van den hiervóór beschreven Keulschen bijbel. Alleen het dialect wijkt af („unde" in plaats van „ende"), meer overhellend naar het Saksisch. Druk en houtsneden zijn over 't alg. dezelfde.

Het voorwerk ontbreekt, de Apocalypse is vervangen door die van den hiervóór beschreven bijbel. Op eenige toegevoegde bladen is eene Nederlandsche vertaling van het Hooglied geschreven. Daarachter „Een Tafel, ghemaeckt om lichtelijck te vinden die Epistelen ende evangelien vant ghansche jaer zoemen die inder kercken plach te ghebruycken".

Behoort tot de bibliotheek der Remonstrantsche kerk.

118. **Jacob de Voragine** — Die Sermonen op die eiuangelien in den gantzen iaer van den sondage verstentlichen vnde warafftlich ouergesat in duytsliger spragen mit der vercleringe vnd bedudige des erwirdigen meysters —. Gedr. van meister Johan Koelhoff burger zo Collen 1482. f⁰.

192 bladen (het eerste en laatste, beide wit, ontbreken), Goth. letter. Hain 14699, Voull. Köln 627.

Beginletters enz. in rood en blauw; die op het eerste blad in twee kleuren en met versiering.

Exemplaar afkomstig van Johannes Enschedé (Cat. 1867 no. 502); eene aanteekening van zijne hand staat onder het colophon.

119. **Biblie** — De — mit vlitigher achtinghe, recht na deme latine in dudesck auerghesettet. Mit vorluchtinghe vnde glose, des hochghelerden Postillatoers NICOLAI DE LYRA vnde anderer velen hillighen doctoren. Ghedr. vormiddelst Steffen Arndes in der keyserliken stad Lubick. 1494. gr. f⁰. — Met houtsneden.

Steffen Arndes werkte in 1471 te Perugia, 1486 te Sleeswijk, en daarna reeds in hetzelfde jaar te Lubeck. Daar zijn uitgaven telkens andere lettersoorten hebben, neemt men aan dat hij bij anderen liet drukken. De letter van dit boek wijst op Konrad Kachelofen te Leipzig als drukker. — 496 bladen, Goth. letter, 2 kolommen; tal van houtsnee-initialen, waarschijnlijk uit Italië meegebracht. Hain-Cop. 3143, Proctor 2645, Cat. Br. Mus. 560.

De houtsneden, die de historische boeken van het O. T. en Ezechiel versieren vormen eene harmonische reeks, bepaald voor dit doel vervaardigd. De personages vertoonen vaste typen. Bij de andere boeken vindt men alleen telkens terugkeerende voorstellingen als Hieronymus voor zijn schrijflessenaar. De houtsneden op bl. 45 verso, 93 recto, 160 recto, die soms niet afgedrukt zijn, zijn hier aanwezig.

Afkomstig uit de boekerij van de Maatsch. *Felix Meritis.*

OVERZICHT NAAR DRUKPLAATSEN EN DRUKKERS.

REGISTER.

AANGEHAALDE WERKEN.

Hain (LUD.), Repertorium Bibliographicum, in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD. typis expressi ordine alphabetico vel simpliciter enumerantur vel accuratius recensentur. 4 part. 2 vol. Stuttgartiae etc. 1826—38. 8⁰.

————, Repert. etc. Indices uberrimi, opera CONR. BURGER. Lipsiae 1891. 8⁰.

Burger (KONR.), Beiträge zur Inkunabelbibliographie. Nummernconcordanz von Panzers lateinischen und deutschen Annalen und Ludw. Hains Repertorium bibliographicum. Leipzig 1908. 8⁰.

Copinger (W. A.), Supplement zu Hain's Repertorium bibliographicum, or collections towards a new edition of the work. With index by KONR. BURGER. 2 parts. 3 vol. London 1895—1902. 8⁰.

Proctor (ROB.), An index to the early printed books in the British Museum; from the invention of printing to the year MD. with notes of these in the Bodleian library. London 1898. 4⁰.

Catalogue of books printed in the XVth century now in the British Museum. By A. W. POLLARD a. o. Part. I—IV. London, the Hague 1908—16. f⁰.

Pellechet (M.), Catalogue général des incunables des bibliothèques publiques de France. Tom. I—III. Paris 1897—1909. 8⁰.

Voulliéme (ERNST), Der Buchdruck Kölns bis zum Ende des fünfzehnten Jahrhunderts. Bonn 1903. 8⁰.

Voulliéme (ERNST), Die Inkunabeln der Königlichen Bibliothek und der andern Berliner Sammlungen. Leipzig 1906. 8⁰.

Burger (K.) und ERNST VOULLIÉME, Deutsche und italienische Inkunabeln in getreuen Nachbildungen, Lief. 1—12. 2 Bde. Berlin, Leipz. 1892—1913. gr. f⁰.

Collijn (IS.), Katalog der Inkunabeln der kgl. Bibliothek in Stockholm. T. I. Mit Taf. 2 Bde. Stockholm 1914. 8⁰, f⁰.

CATALOGI VAN INCUNABELEN IN NEDERLANDSCHE BIBLIOTHEKEN.

Holtrop (JOH. GUIL.), Catalogus librorum saeculo XV° impressorum, quotquot in Bibliotheca Regia Hagana asservantur. Hagae-com. 1856. 8⁰.

Kruitwagen (Pater fr. BONAVENTURA), Beschrijving der Fransche, Italiaansche, Spaansche en Engelsche incunabelen in het Museum Meermanno-Westreenianum te 's Gravenhage. 's Grav. 1911. 8⁰.

Verslagen omtr. 's Rijks verzamelingen van gesch. en kunst XXXIII, 1910, blz. 208—313.

Roos (A. G.), Catalogus der incunabelen van de Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Groningen. Groningen 1912. 8⁰.

Kronenberg (M. E.), Catalogus van de incunabelen in de Athenaeumbibliotheek te Deventer. Deventer 1917. 8⁰.

NEDERLANDSCHE UITGAVEN 1473—1540.

INHOUD.

Met het oudste gedateerde boek dat in deze landen het licht zag, de *Scolastica historia* van Petrus Comestor, in 1473 te Utrecht door Nicolaas Ketelaer en Gerard de Leempt gedrukt, begint de beschrijving onzer Nederlandsche incunabelenverzameling. Hierbij sluit aan, wat zij verder bezit aan Latijnsche boeken, de Deventersche uitgaven van Richard Pafroet en Jacobus van Breda, en eenige Zuid-Nederlandsche drukken van Antwerpen, Brussel en Leuven. Met deze beschrijving zijn we al over de eeuwgrens heen gekomen; immers de reeks van Richard Pafroet loopt door tot 1505, en het scheen niet gewenscht deze te splitsen.

Slechts een tweetal boeken van deze groep, uitgaven van Johannes de Westfalia te Leuven, zijn met Romeinsche letter gedrukt. Overigens diende het Gothische lettertype in dezen tijd evenzeer voor den druk van Latijnsche boeken als van die in de landstaal.

De reeks der Nederlandsche boeken begint met onzen oudsten Nederlandschen bijbel, in 1477 te Delft gedrukt. Daarop volgen twee latere Delftsche uitgaven, en boeken te Utrecht, Gouda, Haarlem, Gent, Antwerpen en Zwolle verschenen. Bij de uitgaaf van werken in de Nederlandsche taal doen dus de Hollandsche steden mee, die onder de drukplaatsen van Latijnsche boeken ontbraken.

Enkele jaren vóór 1500 breken we de reeks af, om een nieuwe te beginnen daar, waar de druk zelf een nieuw karakter aanneemt. In den eigenlijken incunabeltijd heeft elke drukker zijn eigen type. Nu maken we kennis met Hendrik den Lettersnijder, eene naamaanduiding die duidelijk een nieuw beroep aanwijst. Deze Hendrik is, zooals pater B. Kruitwagen het onlangs uitdrukte, de man die het eigen karakter van de Nederlandsche boekletter voor goed heeft vastgelegd. Eene reeks van jaren wordt deze letter voor den druk van nagenoeg alle Nederlandsche boeken gebruikt. We deelen de werken voor de beschrijving in drie groepen.

Eerst komen de drukkers die uitsluitend met het nieuwe type drukken. Van Hendrik zelven hebben we één boekje zonder jaar; we laten het voorgaan, hoewel het zeker van eenige jaren na 1500 te dateeren is. Daarna komen boekjes gedrukt in het Regulierenklooster den Hem buiten Schoonhoven, eene reeks drukken van Hugo Jansz. van Woerden die eerst te Leiden werkte en zich daarna (1506) als eerste drukker te Amsterdam gevestigd heeft. Voorts Antwerpsche drukken van Hendrik Eckert van Homberch, eene belangrijke reeks Leidsche van Jan Seversz., nog een Amsterdammer Pieter Jansz. Tyebaut, enz.

Letten we op den aard van de boeken, dan valt een heel karakteristieke groep sterk in het oog. Verreweg de meerderheid vormen de boekjes van devotie, gewijd aan meditatie over het lijden van Jezus, aan de maagd Maria, aan mis en biecht, alle in klein octavo formaat, en zoo sterk op elkaar gelijkende, dat men, als naam en adres ontbreken, niet kan zien uit welke drukkerij ze afkomstig zijn. Daartusschen vinden we echter ook belangrijke uitgaven, zooals de Sermoenen op de evangelien van de Schoonhovensche regulieren (no. 38), fraaie Antwerpsche uitgaven van rechtsgeleerde en geneeskundige werken (no. 54, 55), de groote Hollandsche kroniek (no. 69).

Enkele drukkers — we laten ze als tweede groep volgen — beginnen geheel op dezelfde wijze als de zooeven vermelde, maar brengen later — na 1520 — meer afwisseling in hun werk; de zetkast wordt rijker van inhoud; naast de vrij groote oorspronkelijke letter van Hendrik worden ook kleinere typen gebruikt. Dezen overgang zien we bij Cornelis Hendriksz. Lettersnijder te Delft, dien we voor den zoon van den eersten lettersnijder mogen houden, en bij twee grootere Antwerpsche drukkers, Claes de Grave en Willem Vorsterman. Ook in deze groep nemen de devote boekjes nog eene groote plaats in, maar de vier hier beschreven drukken van Claes de Grave zijn alle van grooter formaat en van meer beteekenis, en van Vorsterman zien we naast de kleine boekjes ook belangrijke medische werken en verschillende uitgaven van zijn grooten geïllustreerden bijbel. Onder de drukkers die na 1520 beginnen en al dadelijk meer afwisseling in hun werk doen zien, neemt de Amsterdamsche uitgever Doen Pietersz. een belangrijke plaats in door zijne bijbeluitgaven in klein formaat. Voor de fraaie houtsneeprenten door hem uitgegeven moeten we verwijzen naar het Rijksprentenkabinet en naar de beschrijving door Moes gegeven in *de Amsterdamsche boekdrukkers en uitgevers in de 16e eeuw*, deel I.

Van 1525 af vermeerdert het aantal drukkers. Op den voorgrond komt Antwerpen als het nieuwe middelpunt van den boekhandel in de Nederlanden. Jacob van Liesvelt en Michiel Hillen van Hoochstraten zijn de meest bekenden onder de Antwerpsche drukkers van deze jaren. Van verscheidene andere die voor 1540 beginnen maar wier hoofdwerkzaamheid buiten de hier gestelde grens ligt, kunnen we nog enkele uitgaven beschrijven.

Gelijktijdig met deze geheele reeks Nederlandsche boeken verschijnen ook weer boeken in het Latijn in toenemend aantal. Slechts enkele oudere herinneren door hun Gothische karakters nog aan de incunabelperiode (no. 153 en volg.); ook de letter van Hendrik den Lettersnijder is in het begin een enkel maal voor Latijnsche drukken gebruikt (no. 156—158). Maar Doen Pieterz. gebruikt voor een Latijnschen tekst al Romeinsche typen, en de groote Antwerpsche uitgevers beschikken over Romeinsche en cursieve letter, evenals hun Leuvensche vakgenooten. Een Fransch boekje, in 1531 te Antwerpen gedrukt met een Fransch-gothische letter, en enkele Grieksche boeken, nog vóór 1540 te Leuven verschenen, bereiden al voor op de internationale en de wetenschappelijke beteekenis van de Nederlandsche uitgeverij in het komende tijdvak. Voor de Deensche drukken van Willem Vorsterman zij verwezen naar Nijhoff's *Art typographique* (Impressions danoises), en de meedeeling van Mej. M. E. Kronenberg in *Het Boek* 1918 blz. 1—8.

Onze verzameling van 16e-eeuwsche Latijnsche boeken werd onlangs belangrijk vermeerderd door eene schenking van Dr. J. F. M. Sterck. Reeds meer dan 40 zeldzame boekjes, door hem in den loop der jaren bijeengebracht, gaf hij aan de Universiteitsbibliotheek. Zij vormen een rijke bron voor de bestudeering van het werk der humanisten in ons land, en voor de geschiedenis van het 16e-eeuwsche onderwijs. Hier konden ze uit den aard der zaak slechts beschreven worden, voor zoover ze niet later dan 1540 het licht zagen. Zie de aanteekeningen.

Van bijzonder belang is voor de geheele reeks van oude Nederlandsche uitgaven de houtsnee-illustratie. In de beschrijving wordt daarop steeds, zij het vaak met enkele woorden, de aandacht gevestigd.

Latijnsche boeken in de Nederlanden gedrukt, 1473—1505.

De oudste Utrechtsche uitgaaf, 1473.

1. **Scolastica hystoria** super nouum testamentum cum additionibus atque incidentiis, [a Petro Comestore]. Impr. in Traiecto inferiori per Nycolaum Ketelaer et Gherardum de Leempt 1473. f⁰.

144 bladen (het eerste en het laatste wit), Goth. letter. Campb. 1404. Holtr. 38, 1 a. b. Het oudste met een jaartal voorziene boek, dat in de Nederlanden in het licht kwam. Men kent van deze drukkersfirma sleehts een paar werken gedateerd van 1473 en 1474, en eenige ongedateerde. Hun eenige lettertype is gefacsimileerd door Holtrop t. a. p.

Beginletters enz. in rood; op bl. 1 een rijk versierde initiaal in rood en blauw met lijnversiering langs de geheele binnenmarge. Bijgevoegd een index van 10 bladzijden in ongev. gelijktijdig schrift maar op ander papier. Gebonden achter: Albertus Magnus, De laudibus . . . Marie, Keulen, Ulr. Zell, 1473 (zie hiervóór No. 53), in 17e-eeuwschen band van perkament op hout, met resten van sloten en sporen van kettingringen bovenaan en vooraan het achterplat.

Deventersche drukken.

2. **Sermones Socci** de sanctis per circulum anni compositi a quodam egregiissimo sacre Theologie professore ordinis Cistersiensium conventus in Marienrayd prope Hildesem [Conrad von Brundelsheim]. Impr. Daventrie. S. a. f⁰.

Druk van Richard Paffroet, den grootsten Noord-Nederlandschen drukker v. d. 15e eeuw, omstr. 1477. 292 bladen, waarvan de eerste 2 ontbreken. Campb. 1539, Holtrop 64 (112) a.

Deze „sokkepreeken" werden na den dood van den auteur in zijn sokken gevonden, „quia in sotularibus inventi sunt a re gesta sermonibus nomen indiderunt et Sermones Socci intitulaverunt". Het woord *sotulares* of *subtalares* wordt door Du Cange verklaard als „pedulium genus quibus maxime monachi per noctem utebantur in aestate". Hoofdletters enz. in rood; op de eerste bladz. van den tekst een grootere initiaal in blauw met versieringen in roode lijnen met krullen, zich in de marge uitstrekkende, met hoogsels van groen.

3. **Speculum exemplorum** ex diuersis libris in unum laboriose collectum [ab Aegidio Aurifabro]. [Daventriae, Richard Paffroet 1481]. f⁰.

504 bladen, waarvan het eerste, wit, en het laatste, aan dit ex. ontbreken. Twee bladen, 142 en 143 zijn op een verkeerde plaats gebonden en op hun plaats vervangen door 2 bl. in handschrift, van het begin der 16e eeuw. Beginletters enz. in rood; de ingevoegde bladen zijn op dezelfde wijze gerubriceerd als het geheele werk. Goth. letter. Campb. 1568, Kruitwagen in *Tijdschr. v. b. en bibl. wezen* II (1904) blz. 277—291, en *Bijdragen v. d. gesch. v. h. bisd. Haarlem* XXIX (1905) blz. 329—453. Kruitwagen toont aan, dat de bladen 379—416 gedurende of na den druk zijn bijgevoegd met wegsnijding van een blad van het voorgaande vel.

Dit is de *editio princeps* van het populaire boek, dat tal van uitgaven beleefde tot ver in de 18e eeuw. Als de verzamelaar wordt AEGIDIUS AURIFABER ord. carth. genoemd; volgens Kruitwagen is hij veeleer in den kring der Windesheimers te zoeken.

4. **Michael de Ungaria,** Sermones predicabiles per totum annum licet breves. Impr. Daventrie In platea episcopi. Anno 1491. 8⁰.

Druk van Rich. Paffroet, 128 bladen, Goth. letter. Campb. 1252; daar wordt als titel opgegeven „Sermones tredicim universales"; de bundel bevat echter 14 preeken, en nog een „sermo de passione", Holtrop pl. 112 f.

Het boek is gebonden achter drie tractaten van iets lateren tijd:

DIONYSIUS [CARTUSIENSIS], De statu et vita sacerdotum canonicorum clericorum aliorumque ecclesie ministratorum. Impr. Colonie per Martinum de Werdena. s. a. 8⁰. — 40 bladen, Goth. letter, een kleine houtsn. aan het einde.

Cura clericalis. Impr. Colonie per Martinum de Werdena 1507. 8⁰. — 16 bladen, Goth. letter, 2 houtsn., waarvan eene driemaal.

THOMAS DE AQUINO, Confessionale: de modo confitendi: et de puritate conscientie. Impr. Colonie per Martinum de Werdena 1508. 8⁰. — 24 bladen, Goth. letter. Aan het begin en het slot eene zelfde houtsnee, die in de Cura clericalis driemaal voorkomt.

Bruin lederen band uit den tijd, blind gestempeld met voorstelling van een heilige. Op de voorzijde is de voorstelling en het onderschrift „Sancte Roche ora" nog te herkennen. Het eerste en het laatste werkje hebben hs.-aanteekeningen uit den tijd. De bundel heeft toebehoord aan Prof. W. Moll.

5. **Novissima** — Quattuor — cum multis exemplis pulcherrimis. [Door GER. V. VLIEDERHOVEN]. Impr. Daventriae. In platea episcopi. 1491. 4⁰. — Met titelhoutsn.

Druk van Rich. Paffroet, 54 bladen, gothische letter. Op den titel eene houtsn., de H. Lebuinus onder een baldakijn, het stadswapen aan zijne voeten. Campbell 1305, Holtrop blz. 72, pl. 113 a.

Behoort tot de verzameling Doodendansen, legaat Th. Reichelt.

¶Finiunt exempla de gaudijs regni celoꝝ. Et alioꝝ trium nouissimoꝝ. Impressa Dauētrie. In platea episcopi. Anno dn̄i. M.cccc.xci. Vicesimaquinta Februarij.

Colophon van de Quattuor novissima, Dev. 1491. no. 5.

6. **Novissima** — Quattuor — cum multis exemplis pulcherrimis. [Door GERARD VAN VLIEDERHOVEN]. Impr. Daventrie per me Richardum Pafraet 1502. 4⁰. — Met titelhoutsn.

56 bladen, Goth. letter. Nijhoff, feuilles prov. 5. No. 262 beschrijft een defect ex. op de Kon. Bibl.

De titelhoutsnee, de H. Lebuinus, met het wapen van Deventer is dezelfde als in de uitgaaf van 1491 (No. 5). Ingeschreven in de Amsterd. Bibl. in 1882.

7. **Hegius** (ALEXANDER), Dialogi. Impr. Daventriae Per me Richardum pafraet 1503. 4⁰.

86 bladen, Goth. letter. Nijhoff f. prov. 5, No. 208.

Geene rubriceering; de beginletters niet ingevuld. Schenking Dr. J. F. M. Sterck.

7a. **Tibullus, Propertius, Ovidius** — Ex elegiacis trium illustrium poetarum — selecti versus magis memorabiles atque puerorum institutioni aptiores. Selegit et composuit Io. MURMELLIUS. Per me Richardum Pafraet 1505. 4⁰.

24 bladen, Goth. letter. In het colophon luidt de titel: *Tibulli propertii et Ovidii flores.* Beginletters niet ingevuld. Aanteekeningen in hs.

8. **Guilhelmus de Gouda,** Tractatus de expositione missae. Impr. Daventriae Anno 1490 Nova Augusti. 4⁰. — Met titelhoutsn.

Druk van Jacobus van Breda, 18 bladen, gothische letter. De titelhoutsnede, voorstellende de mis van den H. Gregorius, werd door Jac. van Breda in verschillende werken gebruikt. In dit ex. zijn de kleederen en voorwerpen in geel en paars getint, en zijn teksten in rood bijgeschreven. Campb. 885, Conway blz. 159.

Dit boek is het eerste van een bundel van zeven theologische tractaten, van ouds in één band vereenigd. De titels van de zes volgende stukken zijn:

BONAVENTURA, Tractatus de corpore Christi etc. (No. 11).

AUGUSTINUS, Sermones ad heremitas. (Duitsche incun. No. 76).

MICHAEL DE UNGARIA, Sermones. Argent. 1490. (Duitsche incun. no. 81).

THOMAS DE AQUINO, Tractatulus solennis (no. 12).

ARISTOTELES, Secreta secretorum (no. 13).

Formula vivendi canonicorum. (Duitsche incun. no. 77).

Deze zeven saamgebonden tractaten zijn alle op dezelfde wijze gerubriceerd in rood en blauw. Aan het begin van elk een lombarde met versieringen in het corps van de letter op een grond georneerd in roode lijnen die zich uitstrekken in de marge; paragraafteekens en gestreepte hoofdletters; krullen aan het einde van alinea's en in de hoofdregels. Lederen band uit den tijd, de platten versierd met een eenvoudig patroon van driedubbele fileten, die elkander rechthoekig en diagonaal snijden. Resten van koperen sloten en spijkergaten boven en links in het achterplat, waarin de ring voor de ketting bevestigd is geweest, zooals die in al de oude banden van de Amsterdamsche bibliotheek te zien zijn. Op de laatste bladzijde van het zesde tractaat is geschreven: Iste liber pertinet fratribus paulinis". De bundel is dus zeker in zijn geheel afkomstig van de Amsterdamsche Paulus-broeders, en zoowel de band als de rubriceering zal vermoedelijk hun werk zijn.

9. **Novissima** — Quattuor —, cum multis exemplis pulcherrimis. [Door GERARD VAN VLIEDERHOVEN]. Impr. Daventrie per me Jacobum de Breda 1494. 4⁰.

50 bl. (het eerste ontbreekt), Goth. letter. Campb. 1307.
Als doublet uit de Kon. Bibl. verkocht.

10. **Baptista Mantuanus,** Ad Lodouicum Fuscararium parthenices commendatio. S. l. et a. 4⁰.

Druk van Jacobus van Breda te Deventer c. 1498. 12 bladen, Goth. letter. Campb. 222.

11. **Bonaventura,** Tractatus de corpore Christi et de preparatione ad eius deuotam susceptionem ritamque celebrationem misterii missae etc. S. l. 1499. 4⁰.

Druk van Jac. v. Breda te Deventer, of van Heinr. Quentell te Keulen. 8 bladen, Goth. letter. Campb. 351. Hain 3549. Proctor 1360. Cat. Br. Mus. blz. 291.

Dit korte tractaat is het tweede in den bundel hiervóór onder no. 8 beschreven.

12. **Thomas de Aquino,** Tractatulus solennis de arte et vero modo predicandi ex diuersis sacrorum doctorum scripturis, et principaliter... Thome de Aquino ex paruo suo quodam tractaculo recollectus... Una cum tractaculo HENRICI DE HASSIA de arte predicandi. S. l. et a. 4⁰.

Door Campbell toegeschreven aan Jacobus van Breda te Deventer c. 1499, door anderen voor een druk van Leipzig, Keulen of Straatsburg gehouden. 12 bladen, waarvan het laatste, wit, ontbreekt. Goth. letter. Campb. 1667. Hain 1354. Pellechet 968. Voulliéme, Berlin 1420.

Dit tractaat is het 5e in den hiervóór (no. 8) beschreven bundel.

Zuid-Nederlandsche drukken.

13. **Aristotiles,** Liber qui dicitur Secreta secretorum, qui liber tractat de regimine cuiuslibet hominis... ad Alexandrum discipulum suum. S. l. et a. 4⁰.

Druk van Math. van der Goes te Antwerpen, c. 1488. 22 bladen, Goth. letter. Campb. 177. Het eerste blad is wit, het volgende bevat de Tabula, op het derde begint de Prologus van den vertaler Philippus aan Guido de Valentia met een houtsnee initiaal D. zie Holtrop pl. 47 c 3.

Dit boekje is het 6e in den sub no. 8 beschreven bundel. Rubriceering in rood en blauw als de andere zes tractaten.

14. **Petrus de Aillyaco,** Lectura sententiarum. Recommendatio sacre scripture. Questio in suis vesperiis. Questio de resumpta. Recommendatio doctrine evangelice. S. l. et a. f⁰.

Druk van de Broeders des gemeenen levens te Brussel c. 1480. 292 bladen (het laatste wit, het eerste, eveneens witte ontbreekt). Campb. 144. Beginletters enz. in rood; de eerste met randversiering. Weinige oude aanteekeningen in de marge.

Perkamenten band van lateren tijd, op hout, met sporen van kettingring.

15. **Cicero** (M. TULLIUS), Lelius siue de Amicitia dyalogus ad T. Pomponium Atticum. S. l. et a. f⁰.

Druk van Johannes de Westphalia te Leuven, 1483. 17 bladen, Goth. letter. Er behoort op te volgen Cato major, aan het einde waarvan het colophon. Campb. 433.

Gebonden achter LUCANUS, Pharsalia, Venetië 1486 (Ital. inc. no. 14). Er achter volgt Cicero, *Paradoxa* (zie no. 16) en nog eenige geschreven stukken, zie Cat. der hs. II no. 82, 803, 802.

16. **Cicero** (M. TULLIUS), Paradoxa. [Cum PETRI MARSI interpretatione]. S. l. et a. f⁰.

Druk van Johannes de Westphalia te Leuven, c. 1483. 20 bladen, waarvan het laatste (wit) ontbreekt. Goth. letter in 2 grootten. Campb. 445. Dit werk volgt op Cicero, Lelius s. de amicitia (no. 15), zie de noot aldaar.

17. **Gasparinus** Pergamensis [BARZIZIUS], Epistolarum opus, per JOHANNEM LAPIDANUM ex corrupto integrum effectum. S. l. et a. f⁰.

Druk van Joh. de Westfalia te Leuven c. 1483. 54 bladen (het laatste wit), Rom. letter. Campb. 773.

De initialen niet ingevuld.

In één ouden band met ENEAS SILVIUS, *Epistolae* (no. 18); zie de noot aldaar.

18. **Eneas Silvius** Senensis, PIUS Papa secundus, Familiares epistole date ad amicos. Per Joannem de Westfalia in alma universitate Lovaniensi commorantem. 1483. f⁰.

304 bladen (het eerste en het laatste wit), Rom. letter. Campb. 23. Holtrop 88a. Gebonden achter GASPARINUS Pergamensis, *Epistolae* (no. 17).

Deze twee werken met dezelfde letter, van Italiaansch karakter, gedrukt, op hetzelfde papier, zijn te zamen gebonden in een zwijnslederen band, op hout, uit den tijd. De platten, binnen drie rijen fileten, versierd met bloemornamenten geplaatst in ovale compartimenten. Resten van sloten en gaten van den kettingring. Voorin geschreven J. J. Buijck .... 1656.

19. **Boecius,** Libri quinque de consolatione philosophie, et commentarius ... sancti THOME super eosdem. Per Johannem de Westfalia in alma Lovaniensi universitate. 1484. f⁰.

196 bladen (het eerste en laatste wit), Goth. letter. Campb. 307. Lederen band op hout, uit den tijd; de platten blind gestempeld met een „semis" van

pijnappels in compartimenten van elkaar diagonaal snijdende driedubbele fileten. Resten van koperen sloten, en sporen van kettingring bovenaan het achterplat.

Vier perkamenten schutbladen met 10e-eeuwsch hs.: fragment van een theologischen tekst.

Op de laatste blz. onder het colophon is geschreven: „Liber Johannis Graerdi presbiteri de Haerlem nunc domus domini Hugonis Goutsmit in platea sancti Johannis in Haerlem”.

In den zelfden band: *Logices adminicula*, ex Ammonio, Boetio et Themistio desumpta. Parisiis ex off. Henr. Stephani 1511. — Met houtsn. en initialen.

Bibliotheek der Remonstrantsche Gemeente.

20. **Petrus Yspanus,** Summa experimentorum, sive Thesaurus pauperum. Antverpie per me Theodoricum Martini 1497. f⁰.

42 bladen, Goth. letter, 2 kol. Campb. 1395 var. Holtrop 6a.

Een exemplaar als dit was in de universiteitsbibl. te Leuven; andere hebben een drukfout in het jaartal: 1476 in pl. van 1497. De drukker Dirk Maartensz. begon zijn loopbaan te Aalst in 1474 en verhuisde in 1492 naar Antwerpen, in 1497 naar Leuven.

Hoofdletters enz. in rood en blauw.

Het boek werd in 1907 voor de Maatsch. t. b. d. geneesk. aangekocht, zie *Ned. Tijdschr. v. gen.* jaarg. 52, 1908, blz. 1745—1749.

NEDERLANDSCHE BOEKEN, TOT 1495.

Delft, Utrecht, Gouda, Haarlem, Gent, Antwerpen, Zwolle.

Deese ieghenwoerdighe bible mitt ho
ren boecken. ende elc boeck mit alle
sijne capitelen. bi enē notabelen mees-
ter wel ouergheset wt den latine in
duytsche ende wel naerstelic gecorri
geert ende wel ghespelt: was gemaect
te delf in hollant mitter hulpen gods
ende bij ons iacob iaco s soen eñ mau
ricius yemants zoen van middelborch
ter eeren gods. ende tot stichticheit
ende leringhe der kersten ghelouighē
menschē. Ende wort voleynd. int iaer
der incarnatien ons herē duysent vier
hondert zeuē eñ tseuentich. den thien
den dach der maent ianuario.

Colophon van den Delftschen Bijbel 1477. no. 21.

21. **Bible,** mit horen boecken, Gemaect te Delf in Hollant bij Jacob Jacobs soen ende Mauricius Yemants soen van Middelborch 1477. f⁰. — Met drukkersmerk in rood.

302 + 340 bladen (waarvan er in dit ex. eenige ontbreken), Goth. letter, in 2 kolommen. Beginletters enz. in rood; hier en daar rijker versierde initialen in kleuren; vele beginletters zijn niet ingevuld. I. le Long, *Boekzaal der Ned. Bijbels* p. 365—376. Campb. 290. Holtrop blz. 83, pl. 104 a.

Editio princeps van den Bijbel in het Nederlandsch, bevattende het Oude Testament zonder de psalmen, en de aprocriefe boeken. Sommige ex. bevatten slechts het gedeelte, overeenkomende met de Historia scholastica van Petrus Comestor: van Genesis tot II Koningen, de twee boeken der Makkabeën en Daniel.

Dit ex. heeft evenals enkele andere in 2 Samuel 19 één kolom, die door het verbeteren van een drukfout een regel te weinig heeft. Het is evenals bijna alle bekende ex. defect, en gebonden in een lateren band.

22. **Passionael** of gulden legende. Vten latijne in duytsche getranslateert. Winterstuck. Somerstuck. 2 dln. (1 bd.). Gepr. te Delf in Hollant 1489. f⁰. Met houtsneden.

Druk van Christiaen Snellaert, blijkens het drukkersmerk, de eenhoorn, (Holtrop pl. 106 a²), aan het eind van elk der beide stukken. 250 + 268 bladen, (bl. 1, 2, en 30 v. h. winterstuk ontbr.) Goth. letter. Campb. 1765, Holtrop blz. 85, pl. 106 b. Conway blz. 122, 327.

Tal van houtsneden, deels kleinere, heiligenfiguren en derg., ook in andere werken gebruikt; deels grootere die een halve of heele bladzijde innemen. Deze zijn meerendeels voor dit werk gemaakt, door den „tweeden Delftschen houtsnijder", of uit diens school. Volgens Renouvier zijn de voorstellingen geinspireerd op composities van Dirck Bouts en Geertgen van Sint Jans. Wat de uitvoering betreft nemen zij een eigen plaats in; zij verschillen geheel van de devote en rustige tafereelen van de meeste werken der 16e eeuwsche kunst. De artist stoort zich niet aan proporties; hij is onder den invloed van de helsche machten die tegen de heiligen strijden, en uit dat in tafereelen vol onrust en zenuwachtigheid van beweging. Zijne verzoeking van den H. Antonius doet aan hedendaagsche cubistische of futuristische composities denken.

Latere band met roodlederen rug. Voorin de naam P. Bondam.

23. **Spighel** — Die — der volcomenheyt. Die exposicie of bedudenisse des heylighen dienst der missen. Die weerdighe bereydinghe om salichlic dat heilige sacrament dat is dat lichaem Cristi te ontfanghen. [Door SYMON VAN VENLOE]. Delft 1490. 8⁰. — Met houtsn.

Druk van Chr. Snellaert, 192 (190) bladen, Gothische letter. Vier houtsneden, de h. Veronica, Jezus a. h. kruis, de mis v. d. h. Gregorius, Jezus met de lijdenswerktuigen. Initialen deels in houtsnee, deels in rood aangebracht. Het laatste blad met colophon (Holtrop 106c) en drukkersmerk ontbreekt. Campbell 1578, Conway sect. 21, 17 c en bl. 124.

24. **Fasciculus temporum** inhoudende die Cronijcken van ouden tijden Als van dat die werlt eerst ghescapen is Ende van dat Adam ende Eua eerst ghemaect worden totter gheboert christi toe Ende voert van allen Paeusen ende Keyseren.... beslutende mit die Cronijcken der coninghen van Vranckrijck, van Enghelant ende van die hertoghen van Brabant, ende van die biscoppen van Utrecht ende van die greuen van Vlaenderen, van Hollant, van Zeelant, van Henegouwen, van Ghelre, van Cleve, tot huden op den dach toe. By my volmaect Jan Veldenar woennende tutrecht opten Dam 1480. f⁰. — Met houtsneden.

338 bladen, Goth. letter. Houtsneden deels te Leuven reeds gebruikt in Veldenaer's Latijnschen *fasciculus* 1476, gedeeltelijk te Utrecht ontstaan, alle wijzende op Duitschen invloed. — Veldenaer was geboortig van Würzburg. Sommige zijn ontleend aan het Speculum humanae salvationis. Zij zijn verschillend van aard: een groote bordure van ranken, blad- en bloemwerk,

een wapenschild omgeven door een dergelijken kleineren rand, een groote initiaal in hetzelfde genre, gewijde voorstellingen, 8 primitieve stadsafbeeldingen die telkens terugkomen, familiewapens enz. Campb. 1479, Holtrop blz. 42, pl. 24, 29[3], Conway bl. 325.

Vroegere eigenaars: Maatsch. d. Ned. lett. te Leiden, Hendrik ter Borch, Matheus Kolder te Deventer 1713, Aernout Moonen in den Haag 1687.

Een tweede exemplaar heeft alleen de inscriptie: Johan Bartholomaei me possidet.

In beide exemplaren zijn de meeste houtsneden gekleurd. Beide in modernen lederen band.



Uit den Fasciculus temporum, no. 24.

25. [**Sacramenten** — Van den seven —. Gouda, Gerard Leeuw 1484]. f°.

86 bladen, waarvan dit exemplaar er slechts 68 heeft, daar het voorwerk, 2 bl. van vel a, en het slot (vel k en l) ontbreken. Goth. letter, 2 kolommen, De beginletters enz. in rood ingevuld; het eerste capittel heeft een grootere initiaal in blauw en rood met krulversiering in de marge. Zeven houtsneden ter grootte van eene halve bladzijde zijn elk uit twee blokjes samengesteld: de voorstelling van een der 7 sacramenten, en, telkens terugkeerend, de beide sprekers van den dialoog. Een houtsnede van een geheele bladzijde vertoont „den boem des gheslachtes". Campb. 1492, Conway bl. 330.

26. **Minnenbrief** — Die gheystelicke — die Jhesus cristus coninck der glorien sendet tot sijnre bruyt der minnender sielen. z. pl. en j. 8°.

Druk van Govert van Ghemen te Gouda, vóór 1489, toen deze drukker naar Kopenhagen verhuisde. 12 bladen, waarvan het eerste en laatste, beide wit, ontbreken, Goth. letter. Campb. (2e suppl.) 1255 a.

27. **Summe le roy** of des conincs summe. Ende leert hoe dat men de sonden biechten ende beteren sal. [Door Frère LAURENT]. Vertaald door broeder JAN VAN BREDEROEDE [RODE]. Ghepr. tot Haerlem in Hollant 1484. 4°. — Met drukkersmerk.

Druk van Jakob Bellaert, 200 bladen, Goth. letter. Campb. 1630. Beginletters enz. in rood, op bl. 2 en 3 grootere initialen in blauw met versiering in de marge in rood en groen.

28. **Boec** des gulden throens of der xxiiij ouden. Door OTTO VAN PASSAU van sinte franciscus oerden . . . ghemaect ende volbrocht opter heyligher hemelscher vorstinnen auont marien te lichtmisse

... 1386. Geprent ende voleynt in die stat van herlem Int iaer ons heren 1484. f⁰. — Met houtsn.

Gekleurde houtsneden en initialen in rood en blauw. Op de laatste blz. het drukkersmerk van Bellaert, gekleurd.

Druk van Jac. Bellaert, 142 (140) bladen, gothische letter, twee kolommen. Campbell 1343, Conway blz. 238.

De vijf houtsneden, telkens herhaald stellen in verschillende teekening het onderricht voor van een der ouden aan een geknielde meisjesfiguur, de minnende ziel. De achtergrond is een boog met gothisch ornament, waarin een bloemrijk tapijt zooals men in kerken op de muren schilderde. De bladzijde met zulk een gekleurd prentje en daaronder een initiaal in rood en blauw heeft een aangename decoratieve werking.

Hier eyndet dat boeck welck ghe-
hieten is bartholomeus vanden pro-
prieteyten der dinghen inden iaer ons
heren M.CCCC.ende lxxxv.opten heyli
ghen kersauent. Ende is gheprint en
de oeck mede voleyndt te haerlem in
hollant ter eren godes ende om lerin
ghe der menschen van mi Meester JA
COP BELLAERT gheboren van ze-
rixzee.

Colophon van Jacob Bellaert. no. 29.

29. **Bartholomeus** [DE GLANVILLA] Engelsman, Van den proprieteyten der dinghen. Ghepr. te Haerlem van mi Meester Jacop Bellaert, 1485. f⁰. — Met houtsn.

466 bladen. Gothische letter. De initialen zijn niet ingevuld, Campb. 258.

Het oudste boek met dateering dat te Haarlem in het licht kwam, is van 1483, en heeft achterin een drukkersmerk met het stadswapen en een griffioen, die een wapenschild vasthoudt. We vinden het in verscheidene andere uitgaven terug, en ook, in een fraaie omlijsting, in dit boek, het eenige, dat den naam van Jacob Bellaert draagt. Zie Holtrop blz. 37 en pl. 50 c, 51 a.

Het boek is bovendien versierd door eene reeks van 11 groote houtsneden, voorstellende den val der engelen, den hemel, de schepping van den mensch, het menschelijke leven, de sfeeren, de 12 maanden, vogelen, visschen, de bewoonde aarde, de planten, de dieren. De prenten zijn van goede teekening, maar in de bijzonderheden van gebrekkige uitvoering; Conway vermoedt dat teekenaar en graveur twee verschillende personen waren. Deze houtsneden worden nergens anders aangetroffen. Conway bl. 68, 242.

15e eeuwsche band in bruin leder, versierd met blinde stempels van royale bladornamenten, geplaatst in ruitvlakken, gevormd door diagonale fileten, omgeven door een dubbelen buitenrand van drie fileten met ornament van eikels en kleine roosjes. Rug beschadigd, resten van later aangebrachte koperen sloten.

Op de keerzijde van het eerste witte blad in 16e-eeuwsch schrift: „Die Grave van hoechstaten". Op het tweede witte blad: „Collegio huic Pharmaceutico librum hunc liberali animo dono dedit Wilhelmus Rottermont Decanus 1661". Het boek behoort aan de Maatsch. t. bev. d. geneesk. 3 bl. ontbreken.

De Universiteitsbibl. bezit nog een exempl. met inscr.: Bibliothece Mechliniensis ff. Erem. S. S. Augustini. Het heeft behoord aan het Kon. Nederl. Instituut.



Het menschelijk leven. Uit Bartholomeus, Van den proprieteiten der dingen. no. 29. (verkleind).

30. **Boecius,** De consolatione philosophie, ten trooste, leeringhe ende confoorte aller menschen. Ghepr. te Ghend by my Arend de Keysere 1485. f⁰. — Met drukkersmerk.

360 bladen (drie witte ontbreken), Gothische letter, een grootere voor den Latijnschen en den Nederlandschen tekst, eene kleinere voor het commentaar. Campb. 322 var. Holtrop 99 d, 100 c.

Beginletters in rood; de aanvangsletter van elk boek grooter in rood en blauw. Bovendien is op elk aanvangsblad meer dan de helft opengelaten voor een miniatuur.

17e-eeuwsche perkamenten band.

31. **Boeck** — Dat — van Jhesus leuen. [Door LUDOLPHUS VAN SAXEN]. Tantwerpen bij Claes Leeu. 1488. f⁰. — Met houtsn.

402 bladen, waarvan er vele aan dit ex. ontbreken. Goth. letter. Campb. 1183, Holtrop 62 a. Conway bl. 334.

Beginletters enz. in rood en blauw. Een groot aantal houtsneden, in dit ex. gekleurd, deels van de grootte van van de bladzijde, deels kleiner. Zij zijn het werk van drie verschillende anonieme meesters, die elk een voorname plaats innemen in het kunstleven van het einde der 15e eeuw.

Een der merkwaardigste houtsneewerken, in de Nederlanden verschenen.

32. **Euangelien ende epistelen** in duytsche vanden gehelen iaer mitten sermonen ende mitten figuren. Ghepr. te Zwolle, bi mi Peter van Os. 1488. 4⁰. — Met houtsn.

270 bladen, waarvan er 3 ontbreken. Goth. letter. Het door Campbell beschreven ex. eindigt men bl. 264, waarvan de keerzijde blank is. Hier heeft dit blad op de keerzijde een houtsnee, en volgen er nog 6 registerbladen met sign. aa. fol. 265: „Hier beghint die tafel van desen teghenwoer-/dighen boeck". Aan het einde, fol. 270 verso: „Hier eyndet die tafel vanden epistelen eñ euan/gelien des gehelen iaers Eñ men sal tghetal soekẽ/dat bouen op die blader gheteykent is" Campb. 699, Conway sect. 1 E, XVIB.

De houtsneden zijn de middenstukken van de grootere blokken van de Biblia pauperum, tafereelen uit Jesus' leven voorstellende. Voorts op den titel de evangelist Lucas, en enkele profetenfiguren. Op den titel een houtsnee-initiaal, op bl. 264 recto het drukkersmerk. De houtsneden zijn gekleurd; voorts beginletters enz. in rood, een rijker versierde initiaal (blauw, rood en groen) op bl. 1.

33. **Vader boeck** — Dit boeck is ghenomet dat —. dat in den latijne is ghehieten Vitas patrum. inhoudende dye historien ende legenden der heyligher vaderen die hare leuen in strengher penitencie ouerghebracht hebben. Ouergheset in goeder verstandelre duytscer sprake. Ghedruct bi mi Peter van Os [te Zwolle] 1490. f⁰.

166 bladen, waarvan er 2 (a 1, met houtsneden, en D 6, wit) ontbreken. Goth. letter, 2 kolommen. Campb. 938.

Op den titel 2 aaneengevoegde houtsneden: de nederdaling van den H. geest, en de Jacobsladder. Aan het einde het drukkersmerk (zie Holtrop 82 a).

Voorin op het schutblad in 16e-eeuwsch schrift dit gedicht:

Looft godt bouen all
Dit bouck heb ick Aerndt vander Eem tot eenen Corsauont gegeuen,
Omdat hij hem soude hebben te reguleeren nae deze heijlige vaeders haer leuen,
Dwelcke hoeren leuen hebben ouergebrocht in strenger penitentien zeer schoon,
Daermede zijlieden doer Godts genaedė hebben gewonnen de heerlijcke Croon,
Hijer bouen ewelijck te leuen in dat hemels firmament ende throon,
Laet hem hoerl. voetstappen volghen naer, zoe zal hij hebben gelijcke loon.
Och eewich is soe lang.

Op de binnenzijde van den omslag staat: „Int jaer 1697 van Arent Tenes uithang alhier geleent, hoort hem toe". Achterin: „nota op 4 december 1701 uytgelesen".

Perkamenten band.

In 1918 aangekocht voor de Bibliotheek.

34. **Bernardus,** Sermones, in Duytssche. Gheordiert in tween deelen, als in een winterstuck ende in een somerstuc. To Zwolle bi mi Peter Os van Breda 1495. f⁰. — Met houtsn.

280 bladen (2 registerbladen en laatste blad ontbreken), Goth. letter, 2 kol., 24 houtsneden, waarvan 18 hier voor het eerst voorkomen. Beginletters in blauw en rood; op bl. 1 een versierde initiaal. Campb. 276, Conway 337.
Op den titel in 16e-eeuwsch schrift: „Je donne sce liure a monsieur Bernaerd vander Strae.... Mourir pour viure. Heleine Perez de Maluenda".
Een tweede exemplaar mist titel, 2 registerbl. en laatste blad. De initialen zijn niet ingevuld.

DE NIEUWE DRUKLETTER.

Hendrik de Lettersnijder te Delft.



Titel van Hendrik den Lettersnijder. no. 35.

35. **Commendacien** — Dit sijn — die men voor den sieken leest. Ghepr. tot Delff in Hollant bi die nieu kerc bi mi Henric littersnijder. z. j. 8⁰. — Met houtsn.

16 bladen, Goth. letter. Burger, *Tijdschr. v. boek- en bibl.w.* II blz. 179. Nijhoff f. provis. 9 no. 527. Zie Campb., *Ann.* blz. 285.
Dit boekje was vroeger gebonden achter de *Wandelinghe der kersten menschen*

(no. 49) en de *devote materien* (no. 39). Joh. Enschedé aan wien het bundeltje behoorde vestigde de aandacht op het drukkersadres, en meende hierin het eerste voorbeeld van de nieuwe Hollandsche drukletter voor zich te hebben. Hij dateerde het boekje tusschen 1480 en 1490. In 1867 kwam het bundeltje in de veiling (no. 540 van den catal.); later werd het aangekocht voor de Amsterdamsche Universiteitsbibliotheek, en daar uiteengenomen.

Door Campbell's onderzoekingen bleek het, dat het boekje niet zoo oud is, als Joh. Enschedé meende. Hendrik heeft eerst te Antwerpen, eerst later te Delft gewerkt (c. 1510). Dit boekje heeft, behalve de gewone drukletter, lombardische hoofdlettertjes, en op den titel een grootere Gothische letter. Zie de afbeelding.

De Regulieren buiten Schoonhoven.

36. **Oefeninghe** — Een seer merkelicke deuote — vander passien ende vanden bitteren liden ons liefs heren Jhesu Christi. Ghedr. buten Scoenhouen 1497. 8⁰. — Met houtsn.

Druk van de reguliere kanunniken van St. Michael in den Hem, 180 bladen (de titel en D 3, F 8, L 8, P 6, c c 8 ontbreken), Goth. letter. Houtsneden, uit de hand gekleurd, initialen in rood en blauw. Campb. 1327.

37. **Leuen** — Van dat — ons liefs heren Jhesu Christi. Ghedruct buten scoenhouen inden Hem. Int iaer ons heren 1499. 8⁰. — Met houtsn.

Druk van de reguliere kanunniken van het klooster S. Michael, 180 bladen; (2, 3 en het laatste, witte blad ontbr.) gothische letter.

15 groote en 10 kleine houtsneden, ook in andere drukken van de kloosterpers gebruikt; ze worden door Conway aan drie verschillende meesters toegeschreven.

In dit ex. zijn ze gekleurd, waarbij de aandacht vooral wordt getrokken door de roode bloedstrepen op het lichaam van Jezus die in de houtsneden zelve niet zijn aangegeven. Hoofdletters in rood en blauw. Campbell, 1113, Holtrop pl. 102 g, Conway bl. 346.



Initiaal C van de Regulieren buiten Schoonhoven. no. 38.

38. **Sermonen** — Die — op die ewangelien mitten text vanden sonnendagen des ghehelen iaers. Ende oec mede vanden sonderlingen groten hoechtiden seer suuerlic opt lanxste. Inden conuente der regulieren inden Hem buten scoenhouen 1501. f⁰. — Met houtsnee-initialen.

138 bladen (het laatste ontbr.). Goth. letter, 2 kol. Nijhoff f. prov. 18 no. 1623. *Art typogr.* Schoonh. II 1. Bijbeltent. 1914 no. 391.

39. **Materien** — Deuote —, dienende tot salicheyt van allen kersten menschen. Ghedr. inden Conuente der regulieren buten Scoenhouen inden Hem 1503. 8⁰. — Met houtsneden.

120 bladen, Goth. letter. *Tijdschr. v. boek- en bibl.w.* II 177.
Verzameling van zes tractaatjes met eigen sign., opgenoemd op de keerzijde van blad 1: Van die bekeringhe der menschen. Van die konste om te leren steruen. Van die vragen diemen den sieken vraget. Die letanien. Een deuote commendacie. Een salige oefeninghe. Een geestelike minnenbrief. Hoemen lesen sal onser vrouwen zouter. — De initialen zijn niet ingevuld.
Afkomstig uit de bibliotheek van Joh. Enschedé, waar het samengebonden was met twee andere devote boekjes (hier no. 49 en 35), te zamen in den catal. 1867 beschreven onder no. 540.

40. **Gerson** (JOHANNES), Een suverlic boec dienende geestelike ende wairlike personen... puntelic ouergheset in duytsche, welcke... wel mach hieten Een verweckinge totten duechden. Ghedr. inden conuente der regulieren buten Scoenhouen inden Hem 1504. 8⁰. — Met houtsneden.

120 bladen (bl. A 7 ontbr.), Goth. letter.
Beginletters enz. in rood. Ook de houtsneden met rood afgezet.
Ex-libris J. F. M. Sterck. Aangekocht veiling Fr. Muller 1908, no. 2065.

Hugo Jansz. van Woerden, te Leiden en te Amsterdam.

41. **Leuen** — Dat — van maria die ghebenedide moeder ons heren ihesu cristi. Ghepr. te Leyden By mi Huge ians zoen van woerden. 1500. 8⁰. — Met houtsn.

276 bladen, Goth. letter. Campb. no. 1120. Holtr. pl. 86 f. Het door Campbell beschreven exemplaar had blanco bladen in plaats van den titel, blad 4 en het laatste blad, die hier houtsneden hebben. Op de keerzijde van het laatste blad het wapen van Leiden als drukkersmerk.
Geene rubriceering. De plaats voor beginletters oningevuld.

42. **Souter** — Hier beghint een boecxken gheheten onser lieuer vrouwen souter. Gepr. tot leyden in hollant bi mi hugo ian soen 1500. 8⁰. — Met houtsn.

72 bladen, Goth. letter. Nijhoff f. prov. 4 no. 1139.
Houtsn. op den titel: de annunciatie, op de keerzijde het bezoek van Maria aan Elizabeth; op de keerzijde van blad 2 Maria als hemelkoningin, aan het einde van den souter (bladz. 68 v.) een Nood Gods. Daarna op 4 bladen „die roosencrans onser lieuer vrouwen".

43. **Vertroestinghe** — Hier beghint een schoon boeck Ende is gheheten die — der ghelatenre menschen Ende vander verclaringhe der consciencien. Ghepr. tot leyden in hollant Bi mi hugo iansoen van woerden 1502. 8⁰.

264 bladen, Goth. letter. Moes, *Amst. boekdr.* I p. 9 no. 7. W. Nijhoff f. prov. 4 no. 1112.
De titel heeft een groote houtsnee-initiaal. Verder beginletters, onderstrepingen enz. in rood, een groote aanvangsletter met ornament in rood en blauw. Oude lederen stempelband met resten van sloten.

44. **Spieghel** — Die — der volcomenheit. Die exposicie of bedudenisse des heilighen dienst der missen. Die waerdighe bereydinghe om salichlijc dat heilighe sacrament dat is dat lichaem cristi te ontfanghen. Gepr. tot leiden in hollant 1502. 8⁰.

180 bladen (waarvan vel G en het laatste blad ontbreken). Goth. letter. Nijhoff f. prov. 4 no. 1120.

De eerste twee regels van den titel in houtsnede. Op de keerzijde, en weer bij elk der drie tractaten: Jezus met de lijdenswerktuigen, eene houtsnede die later in verscheidene drukken van Hugo Jansz. van Woerden gebruikt is.
Geene rubriceering, de initialen oningevuld. Perkamenten band.
Afkomstig uit de bibl. van prof. Heringa te Groningen.

45. **Miraculen** — Dit sijn die — van onse lieve vrouwe. Ghepr. tot leiden in hollant Bij mi hugo ian soen van woerden 1503. 4°. — Met houtsn.

90 bladen. Goth. letter. Moes, *Amst. boekdr.* I p. 11 no. 9. Nijhoff f. prov. 10 no. 1341. *Art typ.* Leiden H. J. I 1, 2.
De titel in hout gesneden, eene kleine houtsn. op de keerzijde daarvan, en op de laatste bladz. het drukkersmerk met het Leidsche wapen.

46. **Mantel** — Een seer devoet boecxken ende is gheheten onser lieuer vrouwen —. [Leiden, Hugo Jansz. van Woerden] z. j. 8°. — Met titelhoutsn.

64 bladen, waarvan het laatste met colophon ontbreekt. Goth. letter. Moes, *Amst. boekdr.* I p. 7 no. 2. W. Nijhoff f. prov. 8 no. 490.
Op den titel eene in dit ex. gekleurde houtsn., de annunciatie. Houtsnee-beginletters. Voorin één initiaal in blauw, rubriceering met onderstrepingen.
Uit de verzameling J. F. M. Sterk (auctie Fr. Muller 1908).

47. **Croon** — Een suuerlic boecxken van onser lieuer vrouwen —. z. pl. en j. 8°. — Met houtsn.

28 bladen, Goth. letter. Moes, *Amst. boekdr.* I p. 8 no. 6.
De houtsneden zijn dezelfde als in een anderen druk met adres van Hugo Jansz. van Woerden te Leiden (Moes no. 5, Nijhoff no. 489).

48. [**Wandelinghe** der kersten menschen mit Jhesu den brudegom der sielen inden hof der bloemen.] Ghepr. tot Aemstelredam Bider heiligher stede Int iaer ons heren MCCCCCC ende VI (lees 1506) den xviij dach van december. 8°. — Met houtsn.

144 bladen (het eerste ontbreekt), Goth. letter. Moes, *Amst. Boekdr.* I p. 19 no. 15. Burger, *Tijdschr. v. boek- en bibl.wezen* II p. 175. Nijhoff f. provis. 9 no. 1290.
Een exemplaar met titel is van dit boekje niet bekend.
Dit is de oudere druk van het eerste bekende boek dat met een jaartal te Amsterdam gedrukt is. De houtsnede aan het slot, Jezus met de lijdenswerktuigen, komt in verscheidene drukken van Hugo Janszoon voor.

Gheprent tot Aemstelredam Bider heiligher stede Int iaer ons heren.m CCCCCC.ende.vi.den.xviij.dach vā december.

Colophon van den oudsten Amsterdamschen druk, met foutief jaartal. no. 48.

49. **Wandelinghe** — Hier beghint een — der kersten menschen mit Jhesu den brudegom der sielen inden hof der bloemen. Ghepr. tot Aemstelredam Bider heiligher stede Int iaer ons heren. mCCCCC ende vi. den xviij. dach van december. 8°. — Met houtsn.

144 bladen (enkele, ook de titel, ontbreken en zijn vervangen deels door facs. deels door nadruk, gemaakt naar het volledige ex. van de Kon. Bibl.), Goth. letter. Moes, *Amst. boekdr.* I p. 17 no. 14. Burger, *Tijdschr. v. boek- en bibl.wezen* II p. 175. Nijhoff f. prov. 9 no. 535.
Dit is de tweede druk van het oudste gedateerde Amsterdamsche boek. Als

titelprent Jezus met de lijdenswerktuigen in de letter O, op de keerzijde herhaald. In het boek dezelfde kleine houtsneden als in den eersten druk, maar zichtbaar meer afgesleten, aan het slot de mis van den h. Gregorius. Exemplaar afkomstig uit de verzameling Enschedé te Haarlem, no. 540 in den catalogus van 1867. Twee andere devote boekskens uit ongeveer denzelfden tijd waren er achter gebonden (no. 35 en 39). Voorin eene uitvoerige mededeeling van de hand van Joh. Enschedé.

50. **Siele** — Daer was een — in groter pinen... Gepr. tot Amstelredam Bijder heyligher stede, z. j. 8⁰.

8 bladen, Goth. letter. Moes, *Amst. boekdr.* I p. 20 no. 17.
Beginletters in houtsnee, waaronder een met ornament. Eenvoudige rubriceering. Dit boekje van een vel druks, zonder titel, met sign. A, was zeker bestemd om aan een ander soortgelijk boekje toegevoegd te worden. Dat dit feitelijk het geval is geweest, blijkt uit eene pagineering van oude hand, loopende van 233 tot 240. Er zijn nog enkele handschrift-tractaatjes achter gebonden die op dezelfde wijze gepagineerd zijn van 24 tot 58. Zie Cat. der hss. II no. 563.



De heilige vijf wonden. no. 51.

51. **Wonden** — Die gebenedide heilige vijf — ons liefs heeren Jhesu cristi. Ghepr. tot Amstelredam in die caluerstraet Bi mi hugo iansoen van woerden. z. j. 8⁰. — Met houtsn.

24 bladen, Goth. letter. Moes, *Amst. boekdr.* I p. 20 no. 18. Nijhoff f. prov. 12 no. 693. *Art typ.* Amst. H. J. I 1, 2.
Op den titel eene voorstelling van de vijf wonden afgeb. *Art typ.*; de houtsnee is midden in het boekje nog eens opgenomen.
Achterin eene inscriptie van de hand van W. Moll.

52. **Wonden** — Die gebenedide heilige vijf — ons liefs heeren ihesu cristi. Gepr. tot Amstelredam in die caluerstraet By mi hugo iansoen van woerden. z. j. 8⁰.

24 bladen, Goth. letter. Moes, *Amst. boekdr.* I p. 21 no. 19. Nijhoff f. provis. 7 no. 411.

Op den titel, en op de keerzijde van het titelblad dezelfde houtsnede als in no. 51. Het boekje is gebonden achter no. 73 en no. 129.

De wed. Roelants van den Dorpe te Antwerpen.

53. **Herp** (HEYNRIC), Dits die groote ende nieuwe spieghel der volcomenheit. Ghepr. Tantwerpen aen dijseren waghe Bi die weduwe Roelants vanden dorpe. 1501. 8⁰. — Met houtsn.

220 bladen, Goth. letter. Nijhoff f. provis. 9 no. 509.

Beginletters in rood en blauw met ornament; ook verder complete rubriceering; ook de houtsneden, op den titel, op de keerzijde en aan het slot, met kleuren afgezet.

Voorin geschreven: Bibliothecae augustinianae mosae traiectensis.

Hiervan nog een exemplaar met ongekleurde houtsneden.

Henrick Eckert van Homberg, Antwerpen 1503—1519.

54. **Bottelgier** (JAN) heeft dit boeck gemaect gheheeten Somme ruyrael. Sprekende van allen rechten. Thantwerpen by mi Henric Eckert van Homborch 1503. f⁰. — Met houtsn.

332 bladen, Goth. letter, 2 kol. Nijhoff f. provis. 1 no. 7, *Art. typ.* Hendr. Eck. IV 13.

Houtsnede op den titel; aan het einde drukkersmerk in houtsneerand. Beginletters in rood.

55. **Guido de Cauliaco** — Die Cyrurgie van — warachtich ende nootsakelijc allen den ghenen die wercken willen in die conste van cyrurgien. Wten latine in duytsche geset. Antwerpen, Henrijc Eckert van Hombergh 1507. f⁰. — Met houtsn.

246 bladen (waarvan er 2 ontbreken), Goth. letter, 2 kol. Nijhoff f. prov. 1 no. 1. *Art typ.* Hendr. Eck. IV 15.

Op den titel een groote anatomische afbeelding. Verder houtsnee-initialen, en kleine afb. van instrumenten.

Behoort aan de Maatsch. t. bev. d. geneesk.

56. **Vertroestinghe** — Hier beghynt een schoone boeck ende is gheheten Die — der ghelatenre menschen. Ende vander verclaringhe der consciencien. Ghepr. Tantwerpen binnen die camer poorte, int huys van Delft bi mi Henrijc eckert van homberh 1510. 8⁰. — Met houtsn.

252 bladen, Goth. letter. Nijhoff f. prov. 4 no, 1114.

De titel in rood en zwart gedrukt, met een groote houtsnee-initiaal. De tekst (a ij) begint ook met een groote houtsneeletter. Aan het einde een houtsnede, Christus aan het kruis.

57. **Crone** — Die keyserlike — ons heren. Een sonderlinghe schone oeffeninghe om gode te louen van sinen weldaden, van sinen heiligen leuen ende bitter passie. Gepr. tot Antwerpen bi mi Henrick Eckart van Homburch 1514. 8⁰. — Met houtsn.

32 bladen, Goth. letter. Nijhoff f. provis. 9 no. 539.

Titel in rood en zwart gedrukt met houtsnee-initiaal en houtsneeprentje (Maria). Aan het slot een grootere houtsnede: Jezus a. h. kruis, met de vrouwen en de krijgslieden: „Vere filius dei erat”.

58. **Cranskens** — Hier beghinnen seuen suuerlike — geordineeret op des heilighen Vbertinus oeffeninghe, enz. Ghepr. Tantwerpen binnen dye camerpoerte int huys van Delft bi my Henric eckert van Homberch 1515. 8°. — Met houtsn.

48 bladen, Goth. letter. Nijhoff f. prov. 1 no. 1012.

De titel heeft een groote houtsnee-initiaal; verder kleinere. Op de keerzijde een houtsnede (Maria).

Onafgesneden ex., gerubriceerd met onderstrepingen.

59. **Epistelen ende euangelien** — Hier beghinnen alle die — metten sermonen vanden geheelen iare die een na den anderen volgende ende ooc mede die prophecien ghenomen wter bibelen ouer gheset wten latine in goeden duytsche ende nv anderwerf verbetert ende gecorrigeert is, enz. Ghepr. Tantwerpen binnen die Camer poerte Int huys van Delft Bi mi Henrick Eckaert van Homberch 1517. 4°. — Met houtsn.

206 bladen, Goth. letter. Nijhoff f. prov. 16 no. 1469.

Op den titel een houtsnee met den naam I H S en afbeeldingen van de vier evangelisten. In den tekst kleine houtsneden. De titel rood en zwart gedrukt.

Houtsneden en beginletters gekleurd; rubriceering met onderstrepingen.

doot toe.eñ dz wt dÿn opē bloepende her
te liep aendē cruce wilt mÿn beulecte sie-
le suueren eñ wasschē vā allen mÿ dage-
licse sondē onwetēde eñ ūghetēde sondē
die mi altesamē hertelikē leet sÿn.op dat
ic mettē moordenaer sond vegeuier van



hier mach schep-
dē horēde in die
vre mÿns doots
die soete stemme
Noch huden sul-
di met mi sÿn in
mÿ hemelsce pa-
radÿs Amen.
¶ Dat seste trac-
taet is van ken-
nisse.

O It is tseste tracta et om god eñ ons
seluen te leeren kennē wāt kēnisse
is ons allē van node eñ eē fundamēt eñ
beghintsel om warachtighe penitencie
r iiij

Bladzijde uit Godschalc Rosemondt, Boecxken van der biechten. no. 60.

60. **Rosemondt** (GODSCHALC), Dit is een seer profitelick boecxken vander Biechten ende van die seuen doot sonden. Ghepr. Tantwerpen Binnen die cammer poerte. Int huys van Delft. By mi Henrick eckert van Homberch 1517, 8 November. 8⁰. — Met houtsn.

218 bladen, Goth. letter. Nijhoff f. prov. 2 no. 75. *Art typ.* H. E. VIII 27.
Op den rood en zwart gedrukten titel een kleine houtsnede, de biecht, op de keerzijde, grooter, de verrijzenis der dooden. Houtsnee-initialen en kleine houtsneeprentjes in den tekst. — Een and. druk, zie noot no. 142.
Oude perkament-omslag met rest van koperen slot.

61. **Qui sequitur me** — Dit is een schoen boecxken ende is gheheeten —. [THOMAS A KEMPIS, Navolginge Jesu Christi]. Ghepr. Tantwerpen binne dye camer poerte Int huys van Delft, bi mi Henric eckert van homberch. 1517. 8⁰. — Met titelhoutsn.

216 bladen (waarvan er 2, Dd i en het blanco blad aan het einde, ontbreken), Goth. letter. Nijhoff f. provis. 9 no. 1292.
Gebonden achter een defect ex. van: Bonaventura, Stimulus div. am. Leiden 1511 (no. 68), in een oude lederen band met koperen sloten. De beide werken zijn door dezelfde hand gerubriceerd.

62. **Vertroostinghe** — Hier beghint een schoone boeck ende is geheten Die — der gelatenre menschen. Ende van der verclaringhe der consciencien. Ghepr. tantwerpen binnen die camer poerte int huys van Delft by mi Henrick eckert van homberch 1517. 8⁰.

232 bladen, Goth. letter. Nijhoff f. provis. 2 no. 91.
De titel in rood en zwart gedrukt met groote houtsnee-initiaal (dezelfde als in de uitg. van 1510, no. 56). Aan het einde drie houtsneden: Maria, en (tweemaal) de mis van den h. Gregorius.
Op den titel met groote letter in rood: Aecht Jacobs (2 maal) Caedijck.
Oude lederen band op hout, blind gestempeld met koperen sloten, waarvan een bewaard is.

63. **Wijngaert** — Den — van Sinte Franciscus vol schoonre historien, legenden, ende duechdelijcke leeringhen allen menschen seer profijtelijck. Ghepr. Thantwerpen binnen die Camer poerte Int huys van Delft bi mi Hendrick eckert van homberch 1518. f⁰. — Met titelhoutsnede.

428 bladen, Goth. letter, 2 kol. Nijhoff f. prov. 2 no. 1049.
Op den titel de h. Franciscus, groote houtsnede, in dit ex. gekleurd. Kleine houtsnee-initialen.

64. **Fasciculus.** Hier beghint een seer sonderlinghe ende deuote materie van die passie ons heren Jhesu cristi gheheten (dat busselkijn of dat bondekijn van Mirre),... Ende is in die prent ghecomen bi toedoen vanden eerbaren broeder MATHIJS VAN DORDRECHT gardiaen Tantwerpen. Dit boec is voleynt... In die stadt van Antwerpen by my Henric eckert van Homburch In die Camerstraet 1518. 4⁰. — Met houtsneden.

197 bladen (eenige ontbreken), Goth. letter. Nijhoff f. prov. 6 no. 331.
Het titelwoord Fasciculus in houtsnede met de letters H. E. in de hoofdletter, rood gedrukt, evenals de woorden „Cum gracia et Preuilegio" onderaan. Tal van houtsneden, in dit ex. gekleurd, kleine houtsnee-initialen, rubriceering met onderstrepingen.

65. **Rosemondt** (GOTSCHALC), Dit is een seer profitelijck boecxken vander biechten ende van die seuen dootsonden. [Ghepr. Tantwerpen binnen dye Camer poorte Int huys van Delft. By mi Henrick eckert van Homberch 1519]. 8⁰. — Met houtsn.

208 bladen (de laatste 8 ontbreken). Goth. letter. Nijhoff f, prov. 6 no. 336.
Nijhoff beschrijft een ex. waaraan meer dan de helft ontbrak; de aanhef van vel 3 komt met dit ex. overeen, zoodat we de gegevens van het door N. weergegeven colophon bij onze beschrijving wel mogen overnemen.
Titel rood en zwart; houtsneeversiering dezelfde als in de uitg. 1517 (no. 60).

66. **Summe** — Sconincx — Ende leert hoe men die sonden biechten sal. [Door broeder JAN VAN BREDEROEDE]. Ghepr. Tantwerpen bider Camerpoerte Int huys van delft. Bi mi Henrick Eckert 1519. 4⁰. — Met titelhoutsn.

156 bladen, Goth. letter.
De beide titelwoorden in houtsnee, rood gedrukt. Onder den titel een houtsneeprentje, de biecht.

Jan Seversz. te Leiden 1511—1518.

67. **Vitaspatrum** Ende is ghenoemt dat vader boeck Inhoudende die Historien ende legenden der heiligher vaderen. Ouergeset in gueder verstandelre duytscher sprake ende is anderwerf gecorrigeert. Ghepr. tot Leyden in Hollant Bi mi Jan seuersoon 1511. f⁰. — Met houtsneden.

136 bladen, Goth. letter, 2 kol. Nijhoff f. prov. 1 no. 5.
Op den titel en aan het einde groote houtsneden met Fransche opschriften, ontleend aan de Schiedamsche uitgaaf van den „Chevalier délibéré”. Een paar houtsnee-initialen. Rubriceering met onderstrepingen.

68. **Bonaventura** (Sinte), Stimulus diuini amoris, Twelck is ghetranslateert of ouergheset wten latijne in duytsche, ende is gecorrigeert door broeder LUCAS VAN DER HEIJ van den minrebroederen. Gepr. in Hollant toe Leyden Bi my Jan Seversoen op dye Hoygraft 1511. 8⁰. — Met houtsn.

176 + 100 bladen, Goth. letter. Nijhoff f. provis. 9 no. 521. *Art typ.* Leiden Jan Sev. VI 12, VII 16, 17.
Dit boek bestaat uit twee deelen, elk met titel en colophon, met verschillende signaturen. Op den voorsten titel een houtsnee-initiaal en drie kleine houtsneeprentjes. De tweede titel (bl. 177) is in rood en zwart gedrukt; daarop volgt een houtsnee-beginletter, die in dit exemplaar overplakt is om plaats te maken voor een initiaal in blauw en rood met ornament in rood langs de geheele voor- en benedenmarge, wat met den titel een decoratief geheel vormt. Een dergelijke grootere initiaal, eveneens over de houtsnee-initiaal gepl., met ornament, versiert het begin van den proloog van het eerste deel, waarvan het opschrift rood onderstreept is. Ook verder rubriceering met onderstrepingen, en ornament aangebracht in het drukkersmerk aan het slot.
Perkament-omslag, mee in het moderne bandje gebonden; op de achterzijde in schrift uit den tijd: „Item dit boeck hoert toe suster agnes van achelen met belieuen van horen ouersten ende heeft haer ghegeuen die moeder after dic tolbrugge bidt om gods wil voor my ende daert af comen is”.
Een ander, defect ex. met onoverplakte beginletters is gebonden vóór Qui sequitur me, Antw. 1517 (no. 61).


It boeck is gheheten
inden latyne Stimu
lus diuini amoris. dz
ghemaect heuet dye
heilighe doctoer van
den minrebroederen Sinte Bona
uentura. dye namaels cardinael
eñ bisscop was te romen Twelck
is ghetranslateert of ouergheset
wten latyne in duytsche. eñ is ge-
corrigeert doer broed' lucas van
der heyd. vanden minrebroederē
eñ is den menschen seer profitelic
ter sielen.



Titel van: Stimulus divini amoris. no. 68.

69. **Cronycke** — Die — van Hollandt Zeelandt ende Vrieslant beghinnende van Adams tiden tot die geboerte ons heren Jhesu Voertgaende tot den iare M.CCCCC. ende xvij. Met den rechten oersprone hoe Hollandt eerst begrepen en bewoent is gheweest van den Troyanen enz. Voleynt tot Leyden Bi mi Jan Severs. 1517. f°. — Met houtsn.

436 bladen (enkele ontbr. aan dit ex.), Goth. letter, 2 kol. Nijhoff f. prov. 3 no. 1081. *Art typ.* Leiden Jan Sev. IV, V 3. Burger, *Amst. boekdr.* III blz. 239. Ruys in *Het Boek* 1915 blz. 161. Burger in *Het Boek* 1916 blz. 33.

De schrijver van dit werk is CORNELIUS AURELIUS. De wereldkaart die op fol. 92 behoort te volgen, ontbreekt in dit ex. als in de meeste andere; zij is in facs. uitgeg. en besproken in *Het Boek* 1916 l. c. Over de latere uitgaven zie *Amst. Boekdr.* l. c. De *Cronycke* is een van de rijkst geïllustreerde Hollandsche uitgaven uit het begin der 16e eeuw. Men vindt er houtsneden in de grootste verscheidenheid, groote en kleine, gewijde voorstellingen, gevechten, stadsgezichten en tal van portretten. Vaak komt dezelfde afbeelding meermalen terug.





Gravenportret uit de Cronycke. no. 69

69*a*. **Cronycke** — Die — van Hollandt Zeelandt enz. Met Vervolg. Ghepr. tot Antwerpen op die Lombaerde veste, bi mi Jan van Doesborch 1530. f⁰.

436 + 36 bladen, Goth. letter. Nijhoff, f. prov. 3 no. 1082.
Nieuwe uitg. van de Cronycke van 1517, met herdruk van enkele bladen, en toevoeging van een vervolg, dat ook als voortzetting van de „excellente Cronike" van Brabant diende.

70. **Articulen** — Dit sijn die hondert — van der passien ons heren ihesu christi. Ghepr. tot Leyden bi mi Jan Seueren Boeckeprinter 1518. 8⁰. — Met titelhoutsnee.

24 bladen, Goth. letter.

71. **Souter** — Hier begint een boecxken geheten onser lieuer vrouwen souter. Ghepr. tot Leyden Bi mi Jan Seuersoen wonende op die hoy graft. z. j. 8⁰. — Met houtsn.

72 bladen. Goth. letter.
Houtsn.: de annunciatie, op den titel, op de keerzijde en aan het slot.

72. **Minnenbrief** — Den gheesteliken — die ihesus cristus coninc der glorien sendet tot sijnre bruyt der beminnender sielen. Ghepr. tot Leyden bi mi Jan zeuers zoen. 8⁰. — Met houtsn.

12 bladen. Goth. letter.
Op den titel een kleine houtsnede, de aanbidding der koningen, tusschen 3 randen; dezelfde, zonder de randblokjes, aan het slot.
Op de laatste (blanco) bladz. een geschreven paaschtafel, van 1552 tot 1564.

73. **Franciscus Souter** — Sinte —. Ghepr. tot Leyden bi mi Jan seueren. z. j. 8⁰. — Met houtsn.

92 bladen. Goth. letter. Nijhoff f. provis. 11 no. 600.
In één bandje met een aantal andere devote tractaatjes uit dien tijd, deels gedrukt (n⁰. 52 en 74) deels geschreven (Catal. der hs. II n⁰. 562), sedert 1884 in de Univ.-bibl.

74. **Ghewichte** — Dat gulden —. Een hantboecxken om te leuen nader volmaectheit godes. Ende inhout hoe hem een mensche oefenen sal int leuen ende passie ons heeren. Ende is oec inhoudende die gulden veter. Ende die gulden bescouwinghen der wonden ons liefs heeren Jhesu Christi. Ghepr. tot elyden [Leyden] in Hollant By mi Jan Zeuersen. z. j. 8⁰. — Met houtsn.

20 bladen, Goth. letter. Nijhoff f. provis. 8 n⁰. 470.
De titel heeft een houtsnee-initiaal. Op de keerzijde een grootere houtsnede, Jezus met al de lijdenswerktuigen, die in verschillende drukken van Hugo Jansz. van Woerden gebruikt is.
Dit boekje is met no. 129 en 52 gebonden achter Sinte Franciscus souter (no. 73).

75. **Werc der apostelen** — Hier beghint dat — met veel schoone prophecien ende Apocalipsis.... Ghepr. te Leyden in Hollant bij mi Jan zeueren. z. j. 4⁰. — Met houtsn.

88 bladen, Goth. letter. Nijhoff f. prov. 19 no. 1734.
Op den titel, die in rood en zwart gedrukt is, een voorstelling uit de apocalypse in houtsnee. Enkele houtsnee-initialen.

76. **Bethlem,** Dit is een deuoet meditacie op die passie ons heren. Ende van plaetse tot plaetsen de mate geset dair onse here voer ons geleden heeft met figuren. Dit deuoet boecxken heeft een weerdich priester ghenaemt heer BETHLEM bescreven. [Leiden] J[an] S[eversz.] z. j. 8⁰. — Met houtsneden.

32 bladen, Goth. letter. Nijhoff f. provis. 11 no. 1360.

Dit boekje, in 1518 door Vorsterman te Antwerpen uitgegeven, is verscheidene malen herdrukt door hem en door anderen. Deze uitgaaf van Jan Seversz. te Leiden, geeft aan het slot eene niet volkomen duidelijke meedeeling over de verhouding der voornaamste uitgevers van deze boekjes: „Ghecorrigeert wt een boecxken dat Willem Vorsterman gedruct heeft bi eenen wisen voirsichtigen notabulen man meester Hugo Janssoen van Woerden daer hem grote profijt ende devocien toe porden. Ic de minste namaels nu verbetert heb nae mijn crancke vermoghen".

Het boekje is versierd met tal van houtsneden van verschillend maaksel; aan het slot het keizerlijke wapen.

Pieter Jansz. Tyebaut, Amsterdam 1517—22.

77. **Instructie** — Dinstruxie vander camere vanden houe van Hollant Zeelant ende Vrislant etc. Ghedaen 4 Oct. 1516. Met ordonn. van 11 Jan. 1517. z. pl. 4⁰. — Met houtsn.

56 + 8 bladen, Goth. letter. Nijhoff f. pr. 3 no. 113. Burger, *Amst. boekdr.* IV p. 384 no. 713. Door Campb. toegeschreven aan Hugo Jansz. v. Woerden in den Haag, door Burger aan Pieter Jansz. Tyebaut te Amsterdam. Geheel vooraan, weder aan het eind van de Instructie, en weer geheel aan het einde houtsneeportret van Philips den Schoone (zie de afbeelding). De titel staat op de keerzijde van blad 1; daaronder een wapen. Ook in houtsnee de namen KAROLVS en CHARLES (met omgekeerde s), hetzelfde blokje dat later in no. 78 en 79 gebruikt is met verbeterde s.

CHARLES

78. **Instructie** — Dinstrvctie: vanden houe van Hollant Zeelant ende Vrieslant. (Gecundicht Mei 1522). z. pl. 4⁰.

68 bladen, Goth. letter. Moes *Amst. boekdr.* I p. 99 no. 73.

Blijkens de houtsneewoorden: DINSTRVCTIE, KAERLE en CHARLES met losse s, van denzelfden drukker als no. 79, Pieter Jansz. Tyebaut te Amsterdam. Op den titel een ander houtsneewapen, in vier randen, dat op de laatste bladzijde weer voorkomt met het Hollandsche wapen, dat ook in den ouderen druk daar staat.

Dit boek is met „die Kuere van den Lande van Zeelandt (no. 129) en „die accordaten" (no. 80) gebonden in een perkamenten omslag, gemaakt van een blad van een oud theologisch handschrift in fo. in 2 kolommen. Afkomstig uit het legaat-Brugmans.

Kantteekeningen in handschrift.

79. **Instructie** — Dinstrvctie: vanden houe van Hollant Zeelant ende Vrieslant. (Gecundicht Mei 1522). Ghepr. Tamstelredam an die oude side bij sint Annen straet naest den gouden berch by my



Portret van Philips den Schoone. no. 77.

Pieter Jan zoen Tyebaut. Ende men salse te coop vinden inden Haghe by Meester Huych Jan zoen van Woirden. 4⁰.

68 bladen, Goth. letter. Moes, *Amst. boekdr.* I p. 98 no. 72.
Het eerste woord van den titel in houtsnede; er onder een groot wapen met devies en drie randen. Op bl. 2 het woord Kaeele in houtsn., op de voorlaatste bladz. het woord Charles (de s een afzonderlijk blokje). Het laatste blad, aan de voorzijde blank, heeft aan de keerzijde twee wapens in een rand van vijf blokken.
De wapens gekleurd. Hier en daar kantteekeningen in hs.

Reynier Cornelisz., Jan v. Doesborch, en anonyme drukken.

80. **Accordaten** — Hier beghinnen die —. Dese boecxkens salmen te cope vinden By Reynier Cornelissen boeckbinder wonende tot Zirczee in die potstraet. z. j. 4⁰. — Met houtsn.

6 bladen, Goth. letter.
Op den titel een houtsnee: Paus en Keizer; boven en onder een rand. Op de laatste bladz. een groot houtsneewapen.
In een band met Dinstructie van den Hove van Hollant, en de Kuere van Zeelandt (no. 78 en 128).

81. **Vrouwen** — Der — Natuere ende complexie. Ende hoemen kennen säl vrouwen die van natueren vrolic ende blijde sijn, ende gheerne bislapen. Ende wat vrouwen dat van natueren swaer zijn, ende niet gheerne bislapen. Ende noch meer ander dingen behorende totten vrouwen. Ghepr. bi Jan van Doesborch in de stadt van Vtrecht, biden Doem, in den gulden leeuwe. z.j. 4⁰. — Met houtsn.

24 bladen (waarvan er 2, B 2 en B 3, ontbreken), Goth. letter.
De eerste 2 woorden van den titel in houtsnee, en evenals de volgende regel rood gedrukt; er onder een houtsneeprent met aan weerszijden 2 randen. In den tekst een aantal houtsneden van verschillenden aard en grootte.
Behoort aan de Maatsch. t. bev. d. geneesk.

82. **Commendatio** — Hier beghint die — die men leest voer een broeder of voer een suster die ghestoruen is. Z. pl. en j. 8⁰. — Met titelhoutsnee.

12 bladen, Goth. letter. Nijhoff f. provis. 9 no. 526.
Met toevoegsels in hs. uit den tijd, van twee versch. handen. Rubriceering en een initiaal in rood.

83. **Euangelie** — Dit is dat — vanden sonnendach voer pinxteren ende wort beschreuen van sint Jan in sijn xv. capittel, z. pl. en j. 8⁰. — Met titelhoutsnee.

8 bladen, Goth. letter. Op den titel een kleine houtsnede. Verder een enkele kleine houtsneeletter. Rubriceering.

84. [**Spiegel.** — Hier beghint enen schonen spiegel der goeder menschen]. z. pl. en j. (het begin en het slot ontbr.) 8⁰. — Met houtsn.

68 (?) bladen (aan vel A ontbr. 2 bl., van vel I zijn er maar 3), Goth. letter.
In één bandje met een ander fragmentarisch boekje (no. 150). Daarbij een brief van Holtrop aan Fr. Muller, van 1857.

Cornelis Hendriksz. Lettersnijder te Delft.

85. **Oeffeninghe** — Een sonderlinge salighe — der passien ons heeren seer wonderlick weerdich ende inwendich, op den heylighen Pater noster ghedeclareert. Noch een schoon oracie op den Pater noster. Ghepr. tot Delft in Hollant. Bi mi Cornelis henricxz. Lettersnijder. z. j. 8⁰. — Met titelhoutsn.

16 bladen. Goth. letter.

Titelhoutsnee: Jezus met de lijdenswerktuigen. In dit ex. uit de hand gekleurd, zooals ook een kleine houtsneeletter op bl. 10 verso. Rubriceering met onderstrepingen.

86. **Oeffeninghe** — Een deuote — tot een yegelick choor der enghelen, daer in getoghen van die alder heylichste drieuuldicheyt ende die seuen bloedstortingen ons heren Jesu christi. Ghepr. tot Delft bi mi Cornelis henricz. Lettersnijder. z. j. 8⁰. — Met titelhoutsn.

20 bladen. Goth. letter.

Titelhoutsnee: een monstrans, gehouden door twee engelen. De tekst begint met een houtsneeletter.

87. **Eckius** (IOANNES), Hier beghint een corte declaratie ende antwoort met bewisinghe der heyliger schriftueren teghen zommighe articulen der Lutheranen. Ouergheset wt den latijne in duytsche. Ghepr. tot Delft in Hollant bi mi Cornelis henricz. Lettersnijder 1527. 8⁰.

184 bladen, Goth. letter. Moes, *Amst. boekdr.* I p. 122 no. 89. Nijhoff f. provis. 12 no. 710.

Kleinere letter dan de gewone devote boekjes van Hendrik den Lettersnijder e.a. De titel versierd met een houtsneerand en drie figuren. Houtsnee-initialen. „Dese boecxkens werden vercocht tot Aemstelredam bi meester Luyt, coster van doude kercke". Op bevel van de Landvoogdes van 25 Mei 1527 moest het boekje worden verboden en verbrand.

Claes de Grave te Antwerpen.

88. **Fasciculus medicine** houdende in hem dese nauolghende tractaten Die allen Cyrurginen Ende andere menschen te wetene seere profitelijc ende nootsakelijc zijn. Inden eersten Een tractaet om die viere naturen ende complectien der menschen Ende alderhande siecheden te kennene. Enz. Voleyndt in dye vermaerde stadt van Antwerpen bi Claes die Graue in onser vrouwen pant 1512. f⁰. — Met houtsn.

104 bladen, Goth. letter, 2 kol. Nijhoff f. prov. no. 23. *Art typ.* Nic. de Grave pl. IV, V.

De eerste regel van den titel in houtsnede, met in de F de letters C. G. Acht groote houtsnee-platen, voorts (2 maal) een figuur „om die urinen te iudicerene"; initialen, wapen.

Eigendom van de Maatsch. t. bev. d. geneesk.

89. **Spieghel historiael** — Den — houdende in hem alle hystoryen der waerachtigher Cronijcken ende der Bibelen ende der godlijcker scriftueren met alle gheschiedenissen ende vreemtheden der Hystorien ende der Poetrien... Ghepr. in die vermaerde coopstadt van Antwerpen, bi mi Claes de graue, woonende in onser vrouwen pant, bi die Camer porte 1515. f⁰. — Met houtsn.

216 bladen, Goth. letter, 2 kol. Nijhoff f. prov. 2 no. 33. *Art typ.* Nic. de Gr. pl. VI no. 12.

De eerste twee regels van den titel in houtsnee, het grootste deel van den titel rood gedrukt. Er onder eene voorstelling van de schepping der wereld met opschrift „firmament". Houtsneden in den tekst. Aan het einde het wapen. Afkomstig van de Maatsch. Felix Meritis.

Hier beghint dat twee
de boeck vander eerster partien
des Spieghels hystoriaels
Van Moyses geboerte Ca. I



En hebreeusch mā
die een leuijt was/
genaemt Amram
hadde eē huisvrou
genomē vā sinē ge
slachte die Jacobet
genaēt was Eñ de
se Amrā en woude

Uit den Spieghel historiael. no. 89.

90. **Vigo** (JOHANNES DE), Dat chyrurgijlick werck. Ghepr., in die vermaerde coopstadt van Antwerpen, binnen die Cammerpoorte, in onser lieuer vrouwen pant, Bi mi Claes de Graue 1533. f⁰.

210 bladen, kleine Goth. letter in 3 kolommen. Nijhoff f. prov. 20 no. 1812. *Art typ.* Nic. de Gr. VIII no. 19.

De eerste 3 regels van den titel in houtsnee, rood gedrukt, de verdere titel rood en zwart, met wapen in houtsnee. Vele houtsnee-initialen. Aan het einde een ornamenthoutsnee met wapen (zie *Art typ.* l. c.).

91. **Institutiones Imperiales.** Instituten een gerechtich oorspronck der Keyserlicke rechten. Van... Thomas Murner... in die duytsche tale ouer geset. Men vintse te coope Thantwerpen in onser lieuer vrouwen pant, bi mi Claes de Graue 1534. 4⁰.

102 bladen (94 en 95 ontbr.), kleine Goth. letter, 2 kol.

Titel in rood en zwart, in eene houtsneeomlijsting, reeds gebruikt in de uitg. van 1520 (zie Nijh. *Art. typ.* Nic. de Gr. I, 1).

Behoort aan het Gen. t. zedel. verb. der gevangenen: verz. W. H. Suringar.

Willem Vorsterman te Antwerpen.

92. **Bethlem,** Een deuote meditacie op die passie ons heren. Ende van plaetse tot plaetsen dye mate gheset daer onse lieue here voor ons gheleden heuet met die figuren. Ghepr. in dye stadt van Antwerpen buyten die camer poorte Inden gulden Eenhoren Bi mi Willem Vorsterman 1518. 8⁰. — Met houtsn.

32 bladen, Goth. letter. Nijhoff f. provis. 16 no. 1492.

Gerubriceerd, met onderstrepingen. Auctie v. Havre no. 66. Auctie Fr. M. 1908, no. 2052; toen gekocht voor de Univ.-bibliotheek.

Nijhoff beschrijft van dit boekje drie of vier uitgaven, alle gedrukt bij Vorsterman met denzelfden datum 12 Oct. 1518 (zie *Het Boek* 1913 blz. 105).
Over de verdere uitgaven (Hugo Jansz. en Jan Seversz.) zie onder no. 76.

93. [**Bethlem,** Een deuote meditacie opdie passie ons heeren]. Ghepr. in die vermaerde coopstadt van Antwerpen buyten die camer poorte Inden gulden eenhoren. Bi mi Willem Vorsterman 1518. 8⁰. — Met houtsn.

32 bladen (de titel en bl. 8 ontbr.), Goth. letter. Een groot aantal kleine en grootere houtsneden.
Nijhoff f. pr. beschrijft verschillende drukken van Vorsterman van dit werkje, met dezelfde dateering 12 Oct. 1518. Met geen van de beschrijvingen komt dit boekje overeen. Het is gebonden achter: Die negen couden, Antw. Jac. v. Liesvelt 1542. Er volgt nog: Een deuoet ouerdincken, 4 bl. met houtsn. z. pl. en j. Daarna in hs.: „Dit is dierste ende het alderhoochste", enz. (8 bladen). Alles samen in een modernen perkamentomslag.

94. **Qui sequitur me** — Dit is een schoon boecxken, ende is gheheeten —. [THOMAS A KEMPIS, Navolginge Jesu Christi]. Ghepr. Tantwerpen buyten die Camer poorte, bi mi Willem Vorsterman. Inden gulden Eenhoren. z. j. 8⁰. — Met houtsn.

180 bladen, Goth. letter. Nijhoff f. prov. 17 no. 1593.
Titel rood en zwart gedrukt. Titelhoutsnee (Jezus), houtsnee-initialen en drukkersmerk aan het einde.
Modern bandje met sloten.

95. **Qui sequitur me** — Dit is een schoon boecxken, ende is gheheeten —. [THOMAS A KEMPIS, Navolginge Jesu Christi]. Ghepr. Tantwerpen buyten dye Camer poorte, bi mi Willem Vorsterman. Inden gulden Eenhoren. z. j. 8⁰. — Met houtsn.

180 bladen (Goth. letter). Verschillend van de drie door Nijhoff beschreven ongedateerde Vorsterman-uitgaven (*Het Boek* 1914 p. 397). 3e regel „dryen boecxkens", rechts van het prentje op den eersten regel: „Qui sequitur me non ambulat in te"//
Titel rood en zwart, en houtsneeversiering als in no. 94. Rubriceering met onderstrepingen; ook de houtsnee-initialen rood gekleurd.

96. **Oeffeninge** — Een deuote — tot eenen yegheliken choor der Enghelen. Ghepr. Tantwerpen by mi Willem Vorsterman inden gulden Eenhoren. z. j. 8⁰. — Met houtsn.

24 bladen, Goth. letter. Titelhoutsn.: monstrans gehouden door twee engelen met randen aan weerszijden, herhaald op de keerzijde. Aan het einde een kleinere Maria-houtsn. en drukkersmerk.

97. **Vruchten** — Dit is vanden — des lijdens, ende der passien ons liefs heeren Jesu christi daer veel deuocien ende salicheyt den menschen in gheleghen is. Bi my Willem Vorsterman. Ghepr. Tantwerpen Door die Camerpoort, inden gulden Eenhooren. z. j. 8⁰. — Met houtsn.

136 bladen, Goth. letter Bl. M i verso is met kleinere letter gedrukt. Nijhoff f. provis. 9 no. 1289 geeft de beschrijving naar een defect ex. Dit exemplaar heeft vel P, Q en R elk van 8 bladen, gedeeltelijk met sterk beschadigde randen. Aan het einde het drukkersmerk; zie *Art typ.* VI. 14.
De titel in rood en zwart gedrukt en versierd met vijf houtsneden (beginletter, Jezus met de lijdensinstrumenten en 3 randen, op de keerzijde dezelfde houtsnee, weer met drie randen. Verder eene geheele reeks lijdensprentjes, reeds gebruikt in de Wandelinghe der kersten menschen van 1506 (no. 48, 49), nu in zeer versleten staat.

98. **Lanterne** — Die Euangelische —. Dit is een profitelijck deuoet boecxken, gheheeten die Euangelijsche Lanterne, om te verlichten alle onwetende verblinde herten... Ghepr. Tantwerpen by my Willem Vorsterman. In den Gulden Eenhoren: buyten die Camer poorte. 1525. 8⁰. — Met houtsneeversieringen en drukkersmerk.

96 bladen, kleine Goth. letter. Nijhoff f. prov. 2 no. 55.
De titel in houtsneeomlijsting (4 blokken); houtsneeinitialen.
Gerubriceerd. In één band met: Die collegie der wijsheyt Antw. S. Cock 1556.

99. **Lanterne** — Die Euangelische —. enz. Ghepr. Tantwerpen by my Willem Vorsterman Inden Gulden Eenhoren buyten die Camer poorte. 1527. 8⁰.

96 bladen, kleine Goth. letter. Herdruk van no. 98, letter voor letter.
Gerubriceerd met onderstrepingen. In één blind gestempelden lederen band met: Eenen spieghel der volcomenheit (no. 149).

100. **Bibel** — Den —. Tgeheele Oude ende Nieuwe Testament met grooter naersticheyt naden Latijnschen text gecorrigeert, enz. Ghedr. in die vermaerde coopstadt van Antwerpen in Brabant, Inden gulden Eenhoren, Bi mi Willem Vorsterman 1528. f⁰. — Met houtsneden.

476 + 126 bladen, Goth. letter 2 kol. Afwijkend van Nijhoff f. prov. 445 en 1098. *Art typ.* Will. Vorst. I no. 1, IV no. 10.
De titel rood en zwart, de eerste regel in houtsn., het geheel in eene omlijsting van 8 houtsneden, de keerzijde blanco (beschreven met familie- aanteekeningen), Extract wten Registere enz. met Bourgondisch wapen en onderteekening in facsimile, Prologhe van 7 bladzijden. Colophon met jaartal 1528 aan het eind van het O.T. — Titel van het N. T. weer omgeven door 8 houtsneden, op de keerzijde de boeken des N. T. en Almanach van XV jaren (1529—1543), daarna kalender in rood en zwart (2 bladz.) en nog 6 bladen voorwerk. Aan het eind colophon met moeilijk leesbaar jaartal: 1527 of 1528.
Over de houtsneden zie: N. Beets, De houtsneden in Vorsterman's bijbel van 1528. Amst. 1915.

101. **Bibel** — De —. Tgeheele Oude ende Nieuwe Testament met grooter naersticheyt naden Latijnschen text gecorrigeert, enz. Ghedr. in die vermaerde coopstadt van Antwerpen in Brabant, Inden gulden Eenhoren, Bi mi Willem Vorsterman 1528, 1531. f⁰. — Met houtsneden.

476 + 120 bladen, Goth. letter 2 kol. Nijhoff f. prov. 3 no. 1098. 5 no. 1158. *Art typ.* Will. Vorst. I no. 2. VI no. 15.
De titel rood en zwart, de eerste regel in houtsnede, het geheel omlijst door 8 houtsneden. Op de keerzijde 2 houtsneden en de lijst van de boeken. Daarna Extract wten Registere enz. met Bourgondisch wapen, en de naam P. Gielis in drukletter (1 bladz.); Die verclaringhe ende maniere om dit boeck te lesen (1 bladz.). Colophon met jaartal 1528 aan het eind van het O. T. — De titel van het N. T. in omlijsting van 4 gefigureerde randen en drie aanvullingsblokjes; op de keerzijde en 4 volg. bladzijden Die tafel vanden Epistolen ende Euangelien. Daarna een kalender in rood en zwart (2 bladz.); Den kersten lesere saluyt (1 bladz.). Aan het einde colophon met jaartal 1531 en drukkersmerk tusschen 2 randen.
In druk en illustratie is deze bijbel geheel een nabootsing van de vorige uitgaaf. De houtsneden zijn meerendeels dezelfde, voor een deel echter copieën.

102. **Lanfranck van Meylanen,** Chyrurgie. Ghepr. Thantwerpen buyten die Camer poorte inden gulden Eenhoren Bi mi Willem Vorsterman 1529. 4⁰. — Met houtsn.

36 bladen (het laatste, wit, ontbr.), Goth. letter. Nijhoff f. prov. 19 no. 1788.
Het boek bevat, behalve de Chyrurgie van meester LANFRANCK, dye *Anathomia* magistri GWIDONIS, en de *fleubothomia* van meester AUICENNA.

De titel in houtsneeomlijsting, na de Anathomia een anatomische afbeelding met de 12 teekenen van den dierenriem, in 6 randblokjes; enkele houtsnee-initialen.
Behoort aan de Maatsch. t. bev. d. geneesk.

103. **Roseghaert** — Den — vanden beuruchten vrouwen. Ghecorrigeert ende vermeerdert, enz. Men vint dese boecken te coope tot Leyden; bi die Visch capelle tot Bartholomeus Jacobsoon Boeckvercooper [en] in die coopstadt van Antwerpen bi mi Willem Vorsterman inden gulden Eenhoren 1530. 4⁰. — Met houtsneden.
56 bladen, Goth. letter. Moes, *De Amst. boekdr.* I p. 131. Daniels en Moes, *Centralbl. f. Bibl.* XVI p. 115 no. 3.
Titel rood en zwart, de bovenste 3 regels in houtsnee. Afbeeldingen in den tekst, houtsnee-beginletters. Aan het einde het drukkersmerk van Vorsterman.
De druk komt blad voor blad overeen met die van Michiel van Hoochstraten, 1529 zie onder no. 125.
Eigendom van de Maatsch. t. bev. d. geneesk.

104. **Bibel** — Den —. Tgeheele Oude ende Nieuwe Testament met grooter naersticheyt naden latijnschen text gecorrigeert, enz. Ghedr. in die vermaerde coopstadt van Antwerpen, Inden gulden Eenhoren, By my Willem Vorsterman 1533, 1534. f⁰. — Met houtsneden.
378 + 102 bladen, kleine Goth. letter, 2 kol. Nijhoff f. prov. 10 no. 1297.
De titel rood en zwart gedrukt, de bovenste regel in houtsnee (als in de 1e uitg. v. 1528). Het geheel in een omlijsting van vier breede gefigureerde randen (eene andere dan in de beide uitgaven van 1528). Op de keerzijde 2 houtsneden en de lijst der boeken (als in de 2e uitg.) Daarna Copie wt den Mandemente met het Bourg. wapen (2 bladz.), Extract wten Registere met facs.-onderteekening, als in de 1e uitg. (1 bladz.), een Tafel op die gheheele Heyl. Schriftuere (18 bladz.), kalender in rood en zwart (3 bladz.), Die verclaringhe enz. (1 bladz.). Op de laatste bladz. van het voorwerk eene houtsneevoorstelling van de scheppingsdagen: 6 prentjes in sierlijke omlijsting. Aan het eind van het O. T. colophon met het jaar 1533. — De titel van het N. T. in houtsnee-omlijsting als de hoofdtitel maar met vervanging van de onderste houtsnede; daarna 15 bladzijden Tafels enz. Aan het eind colophon met jaartal 1534, en op de keerzijde drukkersmerk.

105. **Wijngaert** — Een nyeu ende seer suyuerlick boecxken, leerende ende seer ghenoechlic vercleerende die natuer ofte aert vanden hemelschen wijngaert, welck Christus Iesus onse salichmaker seluer is,... Bi mi Willem Vorsterman 1537. 8⁰. — Met houtsneden.
144 bladen, (het begin en het slot ontbreken aan dit ex.), kleine Goth. letter. Nijhoff f. prov. 11 no. 644.
In ouden band achter: Dat leuen ons Heeren, Antw. Hans v. Liesveldt 1550.

106. **Sylvius** (PETRUS), Tfundament der Medicinen ende Chyrurgien. Een boeck vanden vrinen, ende andere teekenen der siecten, Dye crachten vanden cruyden, haer wateren totter Medicinen, Die Olien, Die Syropen, Die Clisterien, Die Pillen, Die Electuarien, Die Plaesteren en Saluen der Medicinen ende Chyrurgien, Van der vrouwen siecte, Die Pocken, Der kinderen Passien: ende een boeck van die Pestilentie, Een practikelike chyrurgie door de experte goet beuonden. Gepr. Thantwerpen inden gulden Eenhooren, By my Willem Vorsterman 1540. f⁰. — Met houtsneden.
162 bladen, Goth. letter, 2 kolommen. Nijhoff f. prov. 16 no. 1472.
Titel met groote houtsn., rood en zwart gedrukt (in dit ex. beschadigd). Op de keerzijde Die Tafel, daarna Die Prologhe, ondert. Petrus Sylvius Anverpianus anno 1530. Vervolgens een kalender, rood en zwart, en eenige hoofdstukken over den invloed van de hemelteekenen op den mensch. Op fol. xiii v. begint het boek „vanden Vrinen” met een groote houtsnede, en een aantal urine-houtsneetjes, in dit ex. gekleurd. Op fol. xx begint „dat rechte fun-

dament der Medicinen met tal van afbeeldingen van kruiden. Fol. lix „hoemen water distilleren sal". Daarna: „Van der Vrouwen siecten", „vanden Pocken", „van die Pestilentie", „Dye Chirurgie". Aan het eind het drukkersmerk van Vorsterman.

Eigendom van de Maatsch. t. bev. d. geneesk.

107. **Fasciculus myrre.** Dit is een sonderlinge deuote materie, van die passie ons heren ihesu christi, geheeten (dat busselken oft dat bondelken van myrre)... Ende is in die prente gecomen bi toedoen van eenen gheleerden broeder, genoemt broeder MATHIJS VAN DORDRECHT. Ghepr. Tantwerpen buyten dye Camer poorte Inden gulden Eenhoren By my Willem Vorsterman. z. j. 8⁰. — Met houtsn.

188 bladen, kleine Goth. letter. Nijhoff f. provis. 17 no. 1575.

De titel en de kalender in rood en zwart gedrukt. Houtsnee-initialen en kleine houtsnee-prentjes. Aan het eind een groote houtsn. met de woorden: respice in me.

108. **Gracien** — Dit sijn die — ende aflaten van sinte Franciscus drien ordenen. Ghepr. Tantwerpen buyten die Camer poorte inden Gulden eenhooren bi mi Willem Vorsterman. z. j. 8⁰. — Met titelhoutsnede.

40 bladen, kleine Goth. letter. Nijhoff f. prov. 4 no. 1113.

Op den rood en zwart gedrukten titel een kleine houtsnede (S. Franciscus) met vijf randen. Ook de tekst doorloopend rood en zwart gedrukt. Bovendien in dit ex. gerubriceerd met onderstrepingen.

Doen Pietersz. te Amsterdam.

109. [**Epistolen** — Die — ende Euangelien metten Sermonen vanden gheheelen iare]. Ghepr. in die vermaerde coopstadt van Amstelredam aen die oude side in die kercstraet Bij my Doen pieter soen in Englenburch. 1521. 4⁰. — Met houtsneden.

206 bladen, waarvan er 4 (a 1, a 8 en 2 registerbladen) ontbreken, en daarmede de titel met houtsnee op de keerzijde, en het drukkersmerk aan het einde). Goth. letter. Moes, *Amst. boekdr.* I. p. 48 no. 37, Nijhoff f. provis. 16 no. 1430; beide beschrijvingen naar een volledig ex. van de Maatsch. der Ned. lett.; *Art typ.* Doen P. V 17—20.

Oude stempelband, bruin leder op hout, met koperen sloten.

I Euange. des seluē daechs. Lu.xxi.cap.
N dien tidē seyde ihūs sinē iōgerē. Het sullē tey
kenen sijn in die sonne eñ in
die mane eñ in de sterren eñ
inð aerden ðdruckinge des
volcx vāðtweeflijkē ghelupde
der zee eñ van vloedē. Eñ die
menschen sullen ðdorren vā
anxt eñ vāder aertbeuingē
ope alð wereldt ouercomē sal
wāt die mogenthedē der he
melē beroert sullen worden.
Eñ dan sullen si des menschē

Uit de Epistelen ende evangelien. no. 109.

110. [**Liden** — Dat — ons heren]. Ghepr. Tamstelredam in die vermaerde coopstadt. an die oude side In dye kercstraete Bij my Doen pietersoon in Englenburch. z. j. 8⁰. — Met houtsneden.

128 bladen, waarvan er twee, a 1 en h 5, ontbreken. Goth. letter. Moes *Amst. boekdr.* I p. 82 no. 62.

111. **Berch van caluarien** — Hier beghint een seer goet ende devoet boecxken voer enen yegeliken kersten mensche Hoemen den — opclimmen sal ende helpen onsen heer sijn swair cruys dragen... Ghepr. in die vermaerde coopstat van Amstelredam aen die oude side in die kercstraet bi my Doen Pietersoen in Enghelenburch. z. j. 8⁰. — Met houtsneden.

16 bladen, Goth. letter. Moes, *Amsterd. boekdr.* I. p. 85 no. 66.

112. **Beclaghinghe** — Hier beghint een oetmoedighe — voer die voeten ons heeren. Ghepr. tot Amstelredam an die oude zijde in die kerckstraet bij die Papenbrugge bij mij Doen pietersoon wonende in Enghelenburch. z. j. 8⁰. — Met houtsn.

8 bladen, Goth. letter. Moes, *Amst. Boekdrs.* I p. 86 no. 68. De Bom, *Tijdschr. v. boek- en bibl.-wezen* I 168. Nijhoff, f. prov. 16 no. 1481.
Twee bladen van een soortgelijk boekje, maar die er niet bij behooren, zijn er tusschen gebonden. De drukletter komt overeen, maar opschriften en beginletters zijn in rood gedrukt, en de bladzijde heeft een regel meer.

113. **Evangelien** — Die — ons heeren Jesu christi, inder duytscher sprake getranslateert. Die Epistelen vanden eerwaerdighen ende heylighen Apostel sinte Pauwels, met den anderen Epistelen, enz. Dat anderde deel des Evangelijs van sinte Lucas van die geschiedenisse oft wercken der Apostelen. 3 st. met afz. titels. Gepr. tot Amstelredam Bij my Doen pieterz. in Engelenburch 1523, 1524. 8⁰.

372 + 160 + 74 bladen, kleine Goth. letter. Moes, *Amst. boekdr.* I. p. 56—59 no. 42—44. Burger, *Het Boek* 1915 blz. 113.
Nieuwe uitgaaf van het Nieuwe Testament gedr. in 1523, met toevoeging van den Proloog van Luther. De titel in houtsnee-omlijsting, rood en zwart gedrukt. Houtsnee-initialen. Ex. in ouden lederen band (beschadigd); de titel van het 3e stuk ontbreekt.

114. **Pronosticatie** van meester JASPER LAET vañ borchloon vanden iare M.CCCCC. ende xxiiij op de Meridiane van Antwerpen ghecalculeert. Ghepr. Tamstelredam aen die oude side in die kercstraet bij mij Doen pietersoen in Enghelenburch. 4⁰.

4 bladen, kleine Gothische letter.
Eenig bekend exemplaar, in 1908 op eene veiling bij R. W. P. de Vries gekocht. Het is zeer beschadigd, klaarblijkelijk uit een ouden band gekomen. Moes *Amsterd. Boekdr.* kende slechts ééne prognosticatie bij Doen Pietersz. gedrukt, van meester Jan Thibault op het jaar 1531; daarin wordt gewaarschuwd tegen den „Almanack van Jasper Laet die jonghe”.

115. **Eualuacie boecxken** — Een nieuwe — geordonneert van wegen onsers genadichs heren des Keysers by den generaels vander munten vanden gouden ende silueren geualueerde penningen. Ende oock die waerde van allen verboden gouden ende silueren pennninghen... nauolgende dassayen by den generaels daer af gemaket. Int iaer. M.CCCCC. xxvi. Ghepr. Tamstelredam aen die oude syde in die

kercstraet By my Doen Pietersoon in Enghelenborch. 4⁰ obl. — Met houtsn.

12 bladen, Goth. letter. Moes *Amst. Boekdr.* I p. 69 no. 51. Nijhoff f. prov. 3 no. 115. In den tekst een groot aantal houtsnee-afbeeldingen van munten. Wapenhoutsneden op den titel en aan het slot.

In een perkament-omslag met no. 116. Er achter nog 38 bladen met aanvullingen in hs. loopende tot 1548. Buiten op den perkament-omslag eene beschrijving met mededeeling dat een en ander is bijeen vergaderd door Joost Buyck Sybrantsz. en Allart Pieter Boelensz.

Uit de verzameling J. F. M. Sterck (veiling Fr. Muller in 1908).

Prologhe,


Et waer wel recht/eñ
behoorlic/dat dit boec sond al-
le prologē eñ vreēde namē wt
ginge/eñ niet dan sinē eygē na
me eñ woerdē en voerde. Mer
ter wilc dat door menige wilde
beduydenisse eñ prologen den Cristelikē sin v̄dre
uen is/alsodatmē schier niet meer en weet/ wat
Euangeliū oft wet/nyeu oft oude testamēt heet
So eyscht dē noot een bewisinge eñ prologhe te
stellē/daer mede die simpel menschē wt harē ou-
dē opinien gebracht werdē optē rechten wech eñ
ghewesen worde wat hi in desen boec v̄wachten
sal/Op dat hi geen gebodt eñ wet en soecke daer
hi Euangeliū eñ beloftē gods soeckē soude.
Daer ōme so is ten eerstē te wetē/dat af te doē
is die waen eñ opinie/datter mer vier Euāgelia/
eñ mer vier Euangelistē en sijn/eñ geheel te ver-
worpē/dat die somige die boeckē des nyeuwē te-
staments deylē/als in Legales/historiales/pphe-
tales/eñ sapientiales. Eñ meynē daer mede (ick
en weet niet hoe) dat nyeuwe testamēt den oudē
te gelijckē. Maer vastelic te houdē is/gheliic als
dat oude testament eē boec is/waer inne gods ge
bodt eñ wet daer nevē die geschiedenissen/beyde
vandē genē/die dat selue gehoudē eñ niet gehou-

Proloog van Luther, uit de Evangelien van Doen. Pietersz., uitg. 1524. no. 113.

116. **Eualuacien** — Die — ende ordonnancien vanden gelde geordonneert ende gemaect bi den heeren ende staten vanden lande. Ende van alle chijs penningen hoe men die betalen sal. Ende die renten af sal mogen quiten ende lossen vanden iare. lxxiiij. tot den iare. ccccc. ende twee. Gepr. Taemstelredam aen doude syde, in dye

kercstraete, by my Doen Pietersoon in Engelenborch, Anno M.CCCCC. xxvij, in April. 4⁰ obl.

4 bladen, Goth. letter, 3 kolommen. Moes, *Amst. boekdr.* I p. 73 no. 55. Nijhoff f. provis. 3 no. 122*.

In een perkament omslag met no, 115. Zie aldaar.

¶ Hier beghint
Jesaias dye Prophete.
Dat vierde deel der Bibelen.



De profeet Jesaia. Bijbel van Doen Pietersz. 1527. no. 117.

117. **Bybel,** naerstelijck ghecorrigeert. 3 dln. Ghepr. in die vermaerde coopstadt van Amstelredam. By my Doen Pietersoen in Enghelenborch 1527. 8⁰. — Met houtsn.

190 + 254 + 128 bladen. Kleine Goth. letter. Moes, *Amst. Boekdr.* I p. 74, no. 56. *Art typ.* Doen P. pl. X, XI, XII. Titels in houtsnee-omlijstingen, rood en zwart gedrukt.

De drie deelen bevatten al de boeken van het Oude Testament, met de apokriefen. 2 exemplaren, beide in blind gestempelde lederen banden, beschadigd. Het eene heeft een sterk geschonden titel, en bevat alleen het eerste deel, dat zelf weer uit twee deelen bestaat: de 5 boeken van Mozes, en Josua tot Esther. Het andere heeft de drie deelen volledig, maar mist de eerste 2 bladen, waarvoor een facimile is ingevoegd.

Drukken van verschillende uitgevers, 1525—1540.

118. **Euangelium** — Dat heylich —, dat leuende woort gods wt ghesproken door onsen salichmaker Jesum Christum, enz. Gepr. Tantwerpen bi Hans van Ruremunde 1525. 8⁰.

392 bladen, kleine Goth. letter. Nijhoff f. prov. 8 no. 432. *Art typ.* Hans v. R. I, II, III.
De eerste 8 bladen, titel, kalender en proloog, rood en zwart gedrukt. De titel in houtsneerand. Houtsnee-initialen en kleine prentjes; bij de Openbaring groote houtsneden.
Exemplaar van het Evang. Luth. Semin. zonder de Tafel. Exempl. van de Remonstr. kerk zonder den titel.

119. **Testament** — Dat oude ende dat nieuwe —. Ghepr. in dye vermaerde coopstadt van Antwerpen, By my Jacob van Liesueldt, op dye Cammerpoort Brugghe 1526. f⁰. — Met houtsneden.

658 bladen, Goth. letter, 2 kol. Nijhoff f. prov. 2 no. 73. *Art typ.* Jac. v. L. III—VII.
De titel in rood en zwart in houtsnee-omlijsting. „Die Charte" aan het eind van Exodus ontbreekt, evenals in al de door Nijhoff geraadpleegde exemplaren.

120. **Instructie** — Dinstructie vanden Houe van Hollant Zeelant ende Vrieslant, gheordonneert by dye. K. M. Int Jaer 1531. Ghepr. Tantwerpen op die Cammerpoort brugghe By my Jacob van Liesueldt. 4⁰. — Met houtsn.

60 bladen, Goth. letter.
De eerste regel van den titel in houtsn., rood gedrukt; de titel verder zwart en rood; er onder eene groote houtsnede van 2 blokken, op de keerzijde nog een houtsnede.
Vele toevoegingen in hs. op den kant. Achteraan een tafel en een Octroy (6 beschreven bladen).

121. **Letanien** — Die gulden —. Bi mi Jacob van Liesueldt. Tantwerpen z. j. 8⁰. — Met titelhoutsnee.

8 bladen, Goth. letter. Op den titel Jezus aan het kruis tusschen de moordenaars, met drie randen.

122. **Testament** — Dat nieuwe — ons heren Jhesu Christi met alder naersticheyt ouersien ende verduytst. Ghepr. Tantwerpen in die baghijnen strate, bi mi Jan van ghelen [1526]. 8⁰.

320 bladen, (waarvan de titel en nog 3 bl. voorwerk ontbreken), kleine Goth. letter. Nijhoff f. prov. 8 no. 433. *Art typ.* Jan v. G. IV.
Voorin behoort een Almanack van 29 jaren (1526—1554). Daarna een kalender in rood en zwart gedrukt. De aanhef van de boeken versierd met houtsnee-initialen en kleine houtsneeprentjes.
Oud blind gestempeld lederen bandje met sloten.

123. **Rosegaert** — Den — vanden beuruchten Vrouwen. Ghécorrigeert enz. Noch sijn hier by gheset veel schone Addicien. Ghepr. Thantwerpen in die Baghijnen strate, bi mi Jan van Ghelen. z. j. 8⁰. — Met houtsn.

94 bladen, kleine Goth. letter. Daniels en Moes, *Centralbl. f. Bibl.* XVI p. 116 no. 4.
Titel in rood en zwart. Tot fol. 73 komt de tekst met de vroegere uitgaven in 4⁰. overeen (zie no. 125 en 103); met fol. 74 beginnen de Addicien.
Eigendom v. d. Maatsch. t. b. d. geneesk.

124. **Augustijns** — Sinte — eenlike sprake Tracterende van die wonderlijcke soeticheydt der Godlijcker gratien. Ghepr. Thantwerpen By my Jan van Ghelen In dye Baghijnen strate. Ende men vintse te coope tot Amstelredam Inden Gulden Bybel. z. j. 8⁰. — Met houtsn.

56 bladen. Goth. letter. Moes, *Amst. boekdr.* I p. 145 no. 104.

Op den titel en op de laatste bladz. Sint Augustijn; voorts nog 2 andere houtsneden en kleine initiaal. Rubriceering met onderstrepingen.

Jan van Ghelen heeft volgens Olthoff, Boekdr. enz. in Antwerpen, in 1519 gewoond in de Bagijnenstraat, later, zooals ook zijn zoon na hem, op de Lombardevest. De werkzaamheid van Barth. Jacobsz. in den Gulden Bijbel te Amsterdam begint echter eerst 1536 of 1537.

125. **Roseghaert** — Den — vanden beruchten Vrouwen. Ghecorrigeert ende vermeerdert wt die boecken van die alder expeertste scriuers, die van deser materien (te weten van die secreten, ontfanginghe, baringhe, ende conste der vroevrouwen) int latijn gescreuen hebben, als Albertus magnus, Aristoteles, Plinius, Auicenna, Marcus varro, ende meer ander. Ende ooc wt Jason a pratis. Men vint dese boecken te coope tot Antwerpen bi my Michiel van hoochstraten. Binnen die Camer poorte. In die Rape. 1529. 4⁰. — Met houtsn.

56 bladen, Goth. letter. Daniels en Moes, *Centralbl. f. Bibliotheksw.* XVI, p. 115 no. 2. Nijhoff f. prov. 15 no. 966.

De titel rood en zwart; de bovenste 2 regels in houtsnee, rood. Verder afb. in den tekst en houtsnee-initialen; aan het einde de Salvator mundi.

Vertaling van het bekende werk van EUCHARIUS RÖSSLIN, zie Daniels en Moes l. c. p. 113. Eigendom van de Maatsch. t. bev. d. gen.

126. **Nicolai** (LUDOLPHUS), Die beduydinghe der Missen, nae die meyninghe der heyligher Apostelen ende der discipulen Christi, ende van die Oude ende eerste Doctoren der heyligher kercken. Ende die drie oeffeninghen der missen. By Michiel van hoochstraten [te Antwerpen]. 1530. 8⁰. — Met houtsn.

84 bladen, Goth. letter, Nijhoff f. prov. II no. 607.

Titel grootendeels in kleine gothische letter, rood en zwart, in drie houtsneeranden. Op de keerzijde een houtsnee. De tekst in de gewone letter van Hendrik den Lettersnijder; een houtsneeinitiaal.


Aerle byder
gracie gods Roomsch Key
ser altyts vmeerder vryer/
Coninck van Germanien/
van Castilien/van Leon/vā
Arragon/vā Nauarre/van
Naples/van Secilien/van
Maiorque/van Sardaine

Uit de Coustumen van Mechelen. no. 127.

127. **Coustumen** vsantien ende stijl van procederen der stadt, vryheyt, ende iurisdictie van Mechelen, gheapprobeert... Inden Jaere ons

Heren M.D.XXXV. Ghepr. Tantwerpen by Michielen van Hoochstraeten, woonede inde Cammerstraete inde Rape. 1535. 4⁰. — Met houtsn.

68 bladen. Goth. letter. Nijhoff f. prov. 14 no. 850. *Art typ.* Mich. H. v. H., XVII, 73, XVIII 79.

Boven den titel het Bourgondische wapen met devies, er onder het wapen van Mechelen, op blad 4 verso (de voorzijde blank) het Mechelsche wapen gedragen door 2 engelen. Houtsnee-initiaaltjes. Kantteekeningen in hs.

128. **Kuere** — Dit is die — vanden Lande van Zeelandt. Ghepr. in die vermaerde Coopstadt van Antwerpen in die Camer strate Bi mi Michiel van Hoochstraten woenende in die Rape. z. j. 4⁰.

4 bladen, Goth. letter. Nijhoff f. prov. 7 no. 1211.

Houtsnee-initiaal op bl. 1 verso.

Gebonden achter Dinstructie vanden hove van Hollant (no. 78).

129. **Medecijn der sielen.** Ghepr. Thantwerpen Bi mi Michiel van Hoochstraten. z. j. 8⁰. — Met houtsn.

16 bladen, Goth. letter. Nijhoff, f. provis. 12 no. 692.

Onderstrepingen enz. in rood.

Gebonden achter Sinte Franciscus souter, Leiden Jan Seversz. (no. 73).

130. **Thibault** (JAN), Den Tresoor vanden Preseruatyue remedien ende cure (wel geexperimenteert) vander Pesten ende pestilentiale cortzen, metter declaratien ende oorspronck der natuerlijcker fleersijnen ende in wat manieren die moeten weder keeren, met sommighe allegatien ende recepten teghen die vallende siecte, Pleuresis ende Apoplexien. Ende tgene dat eenen perfecten Medecijn toebehoort, etc. Ghedr. Tantwerpen by my Marten de Keyser 1531. 4⁰.

10 bladen, kleine goth. letter. Titelvignet, vele houtsnee-initialen en wapentje aan het eind.

131. **Bibel** — Den —. Tgeheele Oude ende Nyeuwe Testament, met groter neersticheyt ghecorrigeert, enz. Ghepr. Tantwerpen inden Mol, binnen die Camer poorte By mi Henrick Peetersen van Middelburch. 1535. f⁰. — Met houtsneden.

380 + 102 bladen, Goth. letter, 2 kol. Nijhoff f. prov. 5 no. 1156. *Art typ.* Hendrik P. v. M. I 1.

De titel in rood en zwart, het eerste woord in houtsnee. Het geheel in breeden gefigureerden houtsneerand (grovere navolging naar die van Vorsterman N. T. 1534). Op de keerzijde een korte proloog; daarna een Tafele van 9 bladz. en de scheppingsvoorstelling in 6 tafereelen naar Vorsterman 1533. — Het N. T. met titel (zwart gedrukt) in dezelfde omlijsting als de hoofdtitel Aan het eind Tafele op de Epistolen ende Euangelien (6 bladz.).

132. **Spelen van sinne** by den xix. gheconfirmeerden Cameren van Rhetorijcken Binnen der Stede van Ghendt comparerende, verthoont,... op de questie, Welck den mensche steruende meesten troost is? Men vintse te coope Tantwerpen binnen de Cammerpoort brugghe int huys van Delft [Io. Steelsius] 1535. 8⁰.

220 bladen, kleine Goth. letter. Nijhoff f. prov. 12 no. 671.

133. **Bybel** — Den — met groter neersticheyt gecorrigeert. Ghepr. Tantwerpen op die Camerpoort brugghe, inden Schilt van Artoys, By my Hansken van Liesuelt 1538. f⁰. — Met houtsneden.

426 bladen, kleine Goth. letter, 2 kol. Nijhoff f. prov. 2 no. 74.

Titel rood en zwart, in houtsneeomlijsting. Deze is in dit ex., evenals alle houtsneden, gekleurd.

134. **Coopie** — Dit is dye — van den brief des Keyserliker Mayesteits gescreuen aen die Coninghinne Dowagiere van Hongaren Regente etc. zijn suster, vander grooter nederlaghe van Barbarossa Ende van dat innemen der grooter Stadt Thunes in Affrijcken. Ghescreuen in die stadt Thunes 23 Juli 1535. Gepr. Tamstelredam aen dye oude side: in die Nijsel: by mi Jan zeuersoon Croepel. 4⁰.

4 bladen, Goth. letter. Moes *Amst. boekdr.* I blz. 117, no. 85.

¶ Hier begint dat eerste deel des boecks Samuel En de datmen noemt dat eerste boeck der Coninghen.

¶ Van Helkana ende sine twee wijuen/ende van haerder ernstigher liefden tot God/God geeft Hanna eenen sone Samuel gheheeten die welcke wort den HEERE toegheeyghent ende belooft. ¶ Dat eerste Capittel.

A Ontrent deser tijt so gebuer de die historie van Ruth voor Cristus gheboorte .m. c.en lxxiij als die werelt gestaen hadde vier m.en.xxv. iaer/inden tijt vā Heli dē .xvi. Rechter vā Israel



Aer was een mā van Ramatha im Sophim/vandē geberchte Ephraim/die hiet Elkana/eē soon Jerohā/des soons Elihu des soons Thohu/des soons Zuph/die welcke eē Ephraetijt was/eñ hi hadde twee wiuen/deene hiet Hanna/Dye ander hiet Peninna/Maer Peninna hadde kinderē/eñ Hanna en hadde geen kinderen Eñ die selue man ginc op van zijnder stadt tot zijnder tijt dat hy soude aenbeden/eñ offeren dē HERE Zebaoth tot Silo/daer waren priesters des HEEREN Sophim eñ Pinehas/dye twee sonen Eli.
Doe dē dach quā dat Elkana offerde/gaf

Uit Den Bibel, Antw. Henr. Peetersen 1535. no. 131.

135. **Bruynswijck** (JERONIMUS), Dits dat hantwerck der cirurgien ende leert alle wonden, gehouden gesteken gheslaghen, het si lancx oft ouer dwers, te cureren ende te binden,... ghetranslateert ende ouergeset wt den ouerlanschen in onse ghemeyne sprake. Ghepr. tot Vtrecht op den hoeck van sint Martens toorn, Inden gulden Leeu Bi mi Jan Bernts. 1535. f⁰. — Met houtsn.

74 bladen, Goth. letter, 2 kolommen. Nijhoff, *Art typ.* Jan Berntsz. V—VII. Twee regels van den titel in houtsn., rood gedrukt. De verdere titel in rood en zwart. Daaronder vijf houtsnee-voorstellingen van operaties. Verder tal van houtsneden, enkele anatomische ter groote van de bladzijde met bijschriften in boekdruk, de andere kleiner, voorstellingen van operaties, afbeeldingen van instrumenten, en eenvoudige prentjes ter opluistering.

Behoort aan de Maatsch. t. bev. d. geneeskunde.



Met desen instrumente suldi dat ghebrooken beckeneel wederom op heffenen alst in gheslaeghen is/ ende dat eē deel nederwaert gaet ende dat ander deel opwaert ende dye vijze ofte booer daer men mede in dat beckeneel booren sal/ dat moet seer scherp zijn/ op die maniere hier nae ghefigureert.



Dat Hantwerck der cirurgien. no. 135.

136. **Paradijs** — Dat — der lieffhebbender sielen, vol inniger oeffeningen des geests, in gebets wijse, vanden leuen ende lijden ons heeren, vanden heyligen sacrament, enz. wtgebrocht jerstmael doer die Carthusers in Coelen... ende nv wtter Coelscher spraken ouergeset ende anderwerf gedruckt. Gepr. Shertogenbossche, bij mij Geraert vander Hatart, woenende in die kerckstraet teghen sant Janskerk ouer. 1535. 8⁰. — Met houtsn.

204 bladen, Goth. letter. Nijhoff f. prov. 9 no. 1259. — Titel in houtsneerand. Aan het einde drukkersmerk.

137. **Loor** (DIERIJCK), Hyer beginnet dat Boecxken geheten Der liefden oft der minnen Regel. Ghepr. tot Leyden By mij Peter Janszoen wonende op sinte Pancraes Kerchof 1537. Ende men salse te coope vinden tot Amstelredam in die wermes straet, ten huyse van Bartholomeus Jacobszoon Boeckvercoper ofte Librarier. Inden gulden Bibel. 8⁰. — Met houtsn.

76 bladen, Goth. letter. Moes, *Amst. boekdr.* I p. 134 no. 94.
Smalle houtsneerandjes versieren den titel. Op de keerzijde een houtsnee, de kruisafneming. De tekst begint met een houtsnee-initiaal.
Aan het eind van den tekst in 16e-eeuwsch schrift in rood: „Item dit boek hoert toe trijn ... dochter, die et cricht die bidt er voer om gods willen".

138. **Lijden** — Dat verduldich —. Ghepr. tot Leyden Bij mij peeter Janzoon woonende op sinte Pancracius kerckhof. Ende men salse te coope vinden Bij Bertholemeus Jacopzoon inden Gu[l]den Bijbel TamsterDam. z. j. 8⁰. — Met titelhoutsn.

36 bladen, Goth. letter, Moes, *Amst. boekdr.* I p. 142 no. 101.
De titel in rood en zwart gedrukt. Andere opschriften deels rood gedrukt, deels door den rubricator onderstreept. Een houtsnee-initiaal rood, groen en blauw gekleurd. Gezamenlijke uitgaven van Peeter Jansz., en Barthol. Jacobsz.. zijn o. a. verschenen in 1537 (zie no. 137) en 1543. Zie Moes l. c. no. 99.

139. **Menno Simons,** Dat Fundament des Christelycken leers... op dat alder corste geschreuen. z. pl. 1539. 8⁰.

144 bladen, Duitsch-Goth. letter. Nijhoff in *Het Boek* 1914 blz. 291 no. 1967.
Oorspronkelijke druk (volg. Nijhoff van Zwolle of Deventer), waarin de schrijver de Munstersche wederdoopers „onse lieue broeders" noemt, wat in latere drukken is weggelaten.
Exemplaar in ouden leeren stempelband met sloten, die nog enkele kleinere traktaatjes van Menno Simons bevat. Het behoorde in 1610 aan Israël Jacobszoon [van der Meersch], later aan C. A. van Wachendorff, van 1812 tot 1826 aan F. A. van Rappard, die het schonk aan Willem de Clercq.

140. **Menno Simons,** Voele goede vnd Chrystelycke leringhen opden 25. Psalm... in een maniere van bidden gescreuen. z. pl. 1539. 8⁰.

32 bladen, Duitsch-Goth. letter. Nijhoff in *Het Boek* 1914 blz. 291 no. 1968.
Gebonden achter: Dat Fundament (no. 139).

141. **Menno Simons** die wunschet alle menschen den rechten vnde waren neuwe geboorte die van bouen vth God is, enz. z. pl. en j. 8⁰.

12 bladen, Duitsch-Goth. letter, blijkbaar van dezelfde pers en van denzelfden tijd als dat Fundament 1539 enz. (zie no. 139 en 140), waarmede het in denzelfden band bewaard is. Er volgen nog: Een Lieffelijcke Vermaninghe ofte Onderwijsinghe wt Gods woort 1541, 16 blz., en: Brieven „aen de broeders te Franikar", en „aen de Ghemeynte te Embden", 1555, 56. 8 blz.

142. **Schat** — Den — der godlijcker liefden vol van gheestelijcke oeffeninghen meditacien, ende vierighe ghebeden,... Te samen vergadert doer die Carthuyseren tot Colen. Ghepr. Thantwerpen, op die Lombaerde veste Teghen die Gulden hant ouer. By mi Symon Cock 1540. 8⁰.

128 bladen, Goth. letter.

Titel rood en zwart gedrukt. Foutieve folicering, loopende tot Fol. CXXXI. Tal van toevoegingen in handschrift, deels op een ingevoegde quatern achter Fol. xxx (lees LXXX) = bl. N i, deels aan het einde toegevoegd. Daarop volgt nog het slot van een ex. van Godschalc Rosemondt, Boecxken van der biechten, by Hendrick eckert van Homberch, 1517, 6 Junius. (andere druk dan no. 60).

143. **Souter Liedekens** Ghemaect ter eeren Gods, op alle die Psalmen van Dauid: tot luchtinghe, en een gheestelijcke vermakinghe van allen Christen menschen. Ghepr. Thantwerpen, op dye Lombaerde veste, tegen die gulden hant over By my Symon Cock 1540. 8⁰. — Met muziek.

184 bladen. kleine Goth. en Rom. letter. Scheurleer, *De Souterliedekens* VII.

Op den titel eene houtsnee met wijde barst dwars over (in facsim. afgeb. door Scheurleer). De titel en de Nederlandsche tekst in rood en zwart gedrukt; de notenbalken in rood. De Latijnsche tekst in kleine rom. letter, zwart, in een smallere kolom naast den Nederlandschen.

144. **Rosegaert** — Den — van den bevruchten vrouwen. Ghecorrigeert enz. Noch sijn hier bi gheset veel addicien, enz. Ghepr. Thantwerpen op die Lombaerden veste by mi Symon Cock. z. j. 8⁰. — Met houtsn.

96 bladen, Goth. letter. Daniels en Moes, *Centralbl. f. Bibl.* XVI p. 117 no. 5.

Titel in rood en zwart. Afdeeldingen als in de vorige uitgaven. Op fol. 70 v. beginnen de addicien; de tafel is eerst daarna geplaatst. (zie no. 123).

145. **Oordinantien** statuyten ende edict des doorluchtigen ende onuerwonnen K. M. Karolus de vijfste vandien name altijt vermeerder des rijcx, gepubl. 4 Oct. 1540. Men vintse te coope in die... stadt van Bruessel op de grote merct in hemelrijc, By mi Marck martens, ende Tantwerpen op die camerpoort brugghe, in den schilt van Artoys [bij Jac. van Liesveldt]. 4⁰.

14 bladen, Goth. letter. Nijhoff f. prov. 7 no. 399. Op den titel een wapen gedragen door 2 cherubijnen.

146. **Ordinantien** statuyten ende edict enz. 4⁰.

20 bladen, Goth. letter. Tiele, *Bibl. v. pfl.* no. 9. Andere druk van het hiervoor beschreven boekje (no. 145). Op den titel dezelfde houtsnede.

147. **Oeffeninghe** — Dit is een schoon ende deuote oeffeninghe vander passien ons liefs heeren Jesu Christi. z. pl. en j. (het slot ontbreekt). 8⁰. — Met houtsn.

56 bladen (? het ex. heeft er 55, A 1—G 7), Goth. letter.

Titel in rood en zwart; op den titel een houtsn., Jezus in een wijnpers met opschrift: IC HEBBE DE PRESSE ALLEEN GHETREDEN. Het boekje is geheel gedrukt met de letter van Hendrick den Lettersnijder, maar op den titel is ook een kleinere letter gebruikt.

148. **Nicolai** (LUDOLPHUS), Dit is een oeffeninghe ende verclaringhe van dat eerste ende alder opperste ghebot der liefden gods. Ghemaect eerst in latijn ende na in duytsche. z. pl. en j. 8⁰. — Met houtsn.

20 bladen, Goth. letter.

De titel in vijf houtsneeranden. Op de keerzijde: Mozes ontvangt de wetstafelen. Aan het slot Jezus aan het kruis tusschen de moordenaars. Op de volgende bladen eenige geschreven gebeden.

149. **Spieghel** — Eenen — der volcomenheit, hoe dat een mensche door sijns selffs vertyen, verloechenen, en steruen, hem tot godt keeren, ende sijnre hertten reynicheit, ende verenighe met godt in volcomen goddelicker lieffden, soe veel moegelick is, door die ghenade godts vecrygen mach, gemaeckt door die Carthuysseren tot Coellen,... z. pl. en j. (het slot ontbreekt). 8⁰. — Titel in houtsnee-omlijsting.

75 bladen (inpl. van 76?), kleine Duitsch-Goth. letter, houtsnee-initiaaltjes. Rubriceering. In een ouden band met Die Euangelische Lanterne, Antw. Vorsterman 1527 (no. 99).

150. [**Gedinkenissen** — Die — tot alle de XXX poenten der messen] z. pl. en j. 8⁰.

32 bladen, waarvan er 10 (vel a en het eerste en laatste van vel c) ontbreken. Goth. letter. De titel is slechts uit den inhoud bij benadering op te maken, drukker en jaar zijn niet vast te stellen. Het boekje is bewaard met „enen schonen spiegel der goeder menschen", eveneens defect, en zonder plaats, naam en jaar, maar gedrukt met de letter van Hendrik den Lettersnijder. (no. 84). Een ingehechte brief van J. W. Holtrop aan Frederik Muller, van 5 Jan. 1857 handelt over de beide boekjes, en dateert dit „tusschen 1500—1520"; de letter was hem blijkbaar noch uit incunabelen, noch uit latere drukken bekend.



Titelprent van Cornelis Anthonisz. no. 151.

151. **Kaerte van dye Suyderzee** — Dit is die — tot dat Ranserdyep toe, ende tot dat Maersdiep toe, Om met schepen wt of in te zeylen van Amstelredam te zeewaert. Ghedr. Int Jaer 1540. — Die ordinancie dye die ghemene schipperen stuermannen boetsgesellen ende coepluyden mit malcanderen begherende van schiprechte datmen in Hollant, Zeelant, Vlaenderen houdende zijn. Ghepr. tot Amstelredam: By my Jan Jacobszoon wonende inden Nijsel in dye vyer Heems Kinderen. 8⁰. — Met houtsn.

8 + 8 bladen, Goth. letter, Moes, *De Amst. boekdr.* I p. 181. Burger, *Tijdschr. v. b. en b.* VI p. 255, VII p. 166. *Het Boek* II p. 283—285.
Hierbij behoort: *Die Caerte vander zee om Oost ende West te zeylen,* 1541,

zie Moes l.c. 183, Burger *Tijdschr.* en *Het Boek* l.c. De *Kaerle* is het werk van CORNELIS ANTHONISZ., die daarvoor 4 Aug. en 22 Nov. 1541 salaris kreeg van de Regeering van Amsterdam. Waarschijnlijk zijn dus ook de enkele houtsneden van hem.

Van de beide boekjes bestaat een facsimile-herdruk, bezorgd door H. C. ROGGE, Leide E. J. Brill 1885.

EEN FRANSCH BOEKJE, TE ANTWERPEN GEDRUKT.

152. **Ordonnances** — Les — que Lempereur en sa presence, a fait lire et declairer aux gens des estatz de ses pays de pardeca, en leur assemblee vers sa Maieste, le 7e Oct. 1531 et publ. le 15e Nov., tant au redoutement de la secte Lutherane et autres sectes reprouuees que pour pourueoir au desordre des monnoyes, etc. Impr. en Anvers par nous Guillame Vorsterman et Michiel Hoochstraten 1531. 4⁰.

16 bladen, Fransch-Goth. letter. Nijhoff f. prov. 17 no. 1525.

Het eerste blad ontbreekt. Op de laatste bladz. een wapen, gedragen door cherubijnen.



Titelhoutsnee van: Virgilius, Bucolica. no. 153.

LATIJNSCHE BOEKEN IN GOTHISCHEN DRUK c. 1510—1518.

Deventer, Delft, Amsterdam, Antwerpen.

153. **Virgilius Maro** (P.), Bucolicum carmen per decem Aeglogas distributum. Daventrie impr. per me Theodericum de Borne s. a. 4⁰. — Met titelhoutsn.

16 bladen, Goth. letter. Op den titel eene houtsnee: de naam I h s met de symbolen der vier evangelisten; ook gebruikt in: Datus, *Ars scrib. epist.* 1510, zie Nijhoff *Art typ.* Dev. Th. de B. V, 20.

Gerubriceerd met initialen in rood. De titelhoutsnee bruin gekleurd. Aanteekeningen in hs.

154. **Terentius,** Andria. Impr. Dauentrie per me Albertum Pafraet 1512. 4⁰.

28 bladen. Goth. letter. Nijhoff f. prov. 2 no. 1067.

Uitgaaf voor het onderwijs bestemd, geheel met interlignes gedrukt. Het ex. heeft blijkens tal van hs.-aanteekeningen tusschen de regels en op den kant ook voor schoolgebruik gediend.

In *Het Boek* 1914 p. 396 worden van de *Andria* zes uitgaven van A. Pafraet vermeld, van 1503 tot 1525, en nog verscheidene van andere stukken van Terentius.

155. **Murmellius** (JOANNES) Ruremundensis, Nuclei. Impr. Dauentriae in off. literatoria Alberti pafraet 1515. 4⁰. — Met houtsn.

28 bladen, Goth. letter. *Art Typ.* Dev. Alb. P. VII 35, 36. Op den titel een kleine houtsnede (zie de afb.), op de laatste bladz. eene groote mystieke voorstelling.

Revius noemt verscheidene drukken van deze beknopte Latijnsche spraakkunst tusschen 1514 en 1520; zie *Het Boek* 1914 p. 294.

Schenking Dr. J. F. M. Sterck.



Titelhoutsnee van: Murmellius, Nuclei. no. 155.

Olandie gelrieqꝫ bellū.



Audax ſum fateoꝛ ſcriptoꝛ. verax tamē idem
Scribo res nudas. vt decet hyſtoricū
Ite pꝛocul chari. ſaluete valete ſodales
Me ſinite vt ſolum fulmina ſeua petant

Titelblad: Olandie Gelrieque bellum. no. 158.

156. **Copia** noui mar. magni. Sixti pape quarti. Etc. [Per me Heynricum petri Lettersnijder 1508]. 8°.

9 bladen, Goth. letter. Fragment, behoorende achter: Defensorium et declaratio privilegiorum fratrum mendicantum; zie Nijhoff f. prov. 9 no. 1279.
Grootendeels reeds met de kleinere letter van Hendrik gedrukt.

157. **Dionysius de leuwis alias rikel,** Tractatus de conuersione peccatoris. Impr. in Mercuriali oppido Amstelredammensi imp. Johannis Pastoris in Leyderdorp. S. a. 8°. — Met houtsn.

56 bladen, Goth. letter. Moes *Amst. Boekdr.* I p. 24 no. 23; verg. dl. IV p. 378. Nijhoff f. provis. 12 no. 712.
Latijnsch boekje, gedr. met de letter van Hendrik den Lettersnijder, door Moes toegeschreven aan Hugo Jansz. v. Woerden, met meer waarschijnlijkheid aan Doen Pietersz. of aan Pieter Jansz. Tyebaut.

158. **Wilhelmus hermannus Olandus goudanus,** Olandie gelrieque bellum. Impr. Amsterdammis s. a. 4°. — Met titelhoutsnee.

20 bladen, Goth. letter. Burger, *Amst. boekdr.* IV p. 379 no. 712. Waarschijnlijk omstr. 1517 gedr. door Pieter Jansz. Tyebaut.

159. **Gerson** (JOANNES) [of THOMAS A KEMPIS], De imitatione Christi. Antverpie circa portam Camere per me Henr. Eckert de Homberch 1518. kl. 8°. — Met titelhoutsnede.

96 bladen, kleine Goth. letter. Nijhoff f. prov. 10 no. 551.

LATIJNSCHE BOEKEN IN ROMEINSCHEN EN CURSIEVEN DRUK.

Amsterdam 1523.

160. **Passio Domini** nostri Jesu Christi sive Scopus meditationis Christianae, ex optimis quibusque poetis christianis iisque vetustissimis concinnatus. Amstelredamis Dodo Petrus typographus excudebat 1523. 8°.

80 bladen (9, waaronder het laatste, ontbreken). Rom. letter. Moes, *Amst. boekdr.* I p. 60 no. 46. Nijhoff, f. provis. 10 no. 565. *Art typ.* Doen P. II en III.
Het boek bevat eene reeks schoone houtsneden van JACOB CORNELISZ, reeds vroeger (1521) door Doen Pietersz. o. d. t. „een scoene stomme passye" uitgegeven; nu met Latijnsche gedichten van een aantal autores, op de keerzijde van den titel genoemd. De verzamelaar ALARDUS AMSTELREDAMUS leidt het boekje in met een brief aan Theodoricus Syrenius.

Antwerpen 1511—1540.

161. **Agricola** (RODOLPHUS) Phrysius, Nonnulla opuscula. Anuerpiae Theod. Martinus Alostensis impr. 1511. 4°.

78 bladen (het laatste, wit, ontbreekt), Rom. letter. Nijhoff f. prov. 5 no. 259.
De titel, in rood en zwart, bevat eene inhoudsopgaaf.
In den druk zijn kleine verschillen met het door Nijhoff beschreven ex.; op bl. 2 reg. 1 correct gedrukt: Petrus; in het colophon: Theodericus.
De beginletters oningevuld. Enkele hds.-aanteekeningen.
Fraaie moderne band met goudstempel: wapen met omschrift „J. Gomez de la Cortina et amicorum. Fallitur hora legendo". Ingeplakt ex-libris met hetzelfde wapen „Bibliotheca Cortina" en omschrift:
Egregios cumulare libros praeclara supellex.
Daaronder ex-libris Sterck. Schenking Dr. J. F. M. Sterck.

Alardus. Amstelredamus. F.
Theodorico Syrenio. S. D. P.
Non æquum esse censeo suauissime Syreni, vt qcquid est mihi Christianorum Poetarū, nō sine qualicūq; studiorum meorum iactura, tot tātisq; mēsibus haud cunctanter tibi, sine ullo fœnore commodē. Nā tametsi referēdi facultas tibi vt omniū rerū plus satis indigo qppe religioso desit, promptam tamen adesse uoluntatē nihil ambigo, qua merito, nisi plane impudētiusculus forē flagitator, ut cūq; cōtentus esse & possem & deberem. Nunc autem quum plus satis otij suppetat tibi, quod mihi deest, & pq; elegāter elementa depingas, qbus vnice delector, & ego omnē semel animū despōdero, nisi tu me quamq; semper alias, nunc vero plusq; satis defatigatū tot hisce fascib⁹ a Pōpeio Occone Phrisio viro vt oim̄ humanissimo, ita studiosorum amātissimo, derepēte ī humeros nostros priori adhuc mole fatiscētes reclinatis, leuaris. Non igitur par est, te gratis tā diu omneis musas meas postulare usurarias. Proinde te etiā atq; etiā rogo, vt omnibus ōnium librorum horū marginalibus oris gnauiter explicatis, obiter annotata a nobis carmina fideliter describas primū, deinde suis q̄q; imagūculis adijcias. Ad

Tekstblad van: Alardus, Passio. no. 160.



Houtsnee van Jacob Cornelisz. uit: Alardus, Passio. no. 160.

162. **Edictum imperiale** — Caroli V — ex celeberrimo S. Imp. conuentu Wormatiae habito M.D.XXI contra F. Mart. Lutherum... veterum et damnatarum haereseon suscitatorem et nouarum inuentorem. Impr. Antuerpiae per Guilh. Vorstermannum. 4⁰.

10 bladen, Rom. letter. Nijhoff f. prov. 18 no. 1612.
Behoort tot de boekerij v. h. Ev. Luthersch seminarium. Ex-libris Meulman.

163. **Titelmannus** (FRANCISCUS), Collationes quinque super Epistolam ad Romanos beati Pauli Apostoli. Antuerpiae apud Guil. Vorstermannum 1529. 4⁰.

40 + 312 bladen, cursieve letter. Dirks, blz. 53.
Perkament-omslag met koperen slot.

164. **Erasmus** Roterodamus, Brevissima maximeque compendiaria conficiendarum epistolarum formula. Antuerpie per Mich. Hillenium 1521. 4⁰.

8 bladen, Rom. letter. Titel in houtsneerand.

165. **Latomus** (JAC.), [De Primatu Romani Pontificis, aduersus Lutherum. Eiusdem Responsio ad Elleboron Joannis Oecolampadii. Eiusdem Responsio ad Lutherum. Antverpiae, Mich. Hillenius excud. 1526. 4⁰.

88 bladen. De titel en het laatste blad ontbr. Rom. letter. Nijhoff f. prov. 4 no. 1149. *Art typogr.* Anv. Michiel H. v. H. III 11, IV 13. — Het colophon van het ontbrekende laatste blad is uitgeknipt en onder de *Errata* op de voorgaande bladz. geplakt.
In een 17e-eeuwschen perkam. verzamelband achter werken van Chrysostomus (no. 207 en 208), Erasmus, Aristoteles; in het achterplat rest van kettingring.

166. **Erasmus** (DES.) Roterodamus, Lingua. Libellus elegans, nec minus utilis PLUTARCHI Chaeronei de immodica uerecundia, recens opus nec antehac usquam excusum. Quoniam autem argumentum cum Lingua conuenit, adiunximus. Antverpiae apud Mich. Hillenium in Rapo 1526. 8⁰.

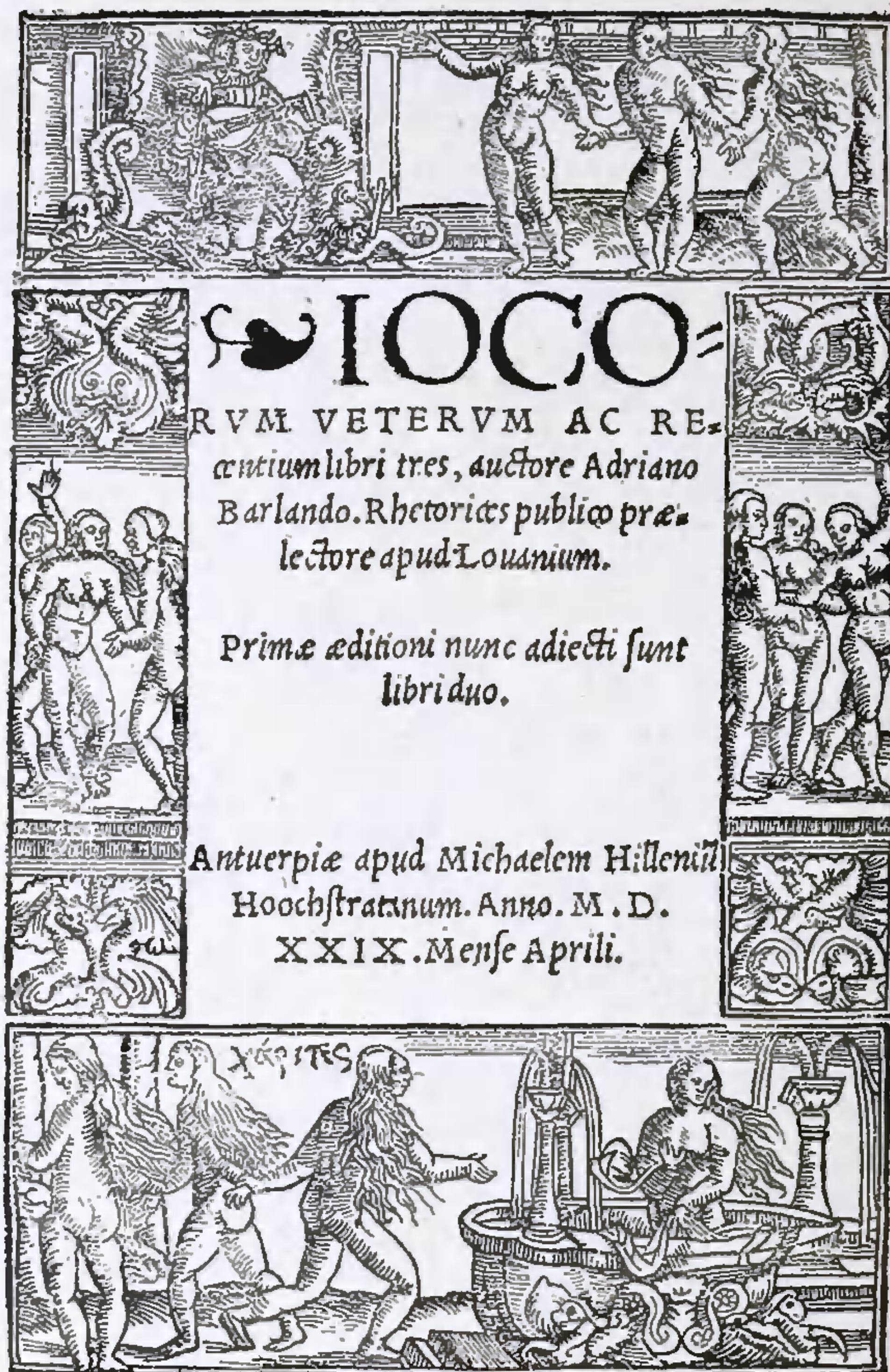
128 + 12 bladen, curs. letter. Nijhoff f. prov. 11 no. 1368 (zonder het werkje van Plutarchus).
De hoofdtitel, en die van Plutarchus, *De vitiosa verecundia* in houtsnee-omlijsting met medaillon VIRGILIVS MARO.

167. **Titelmannus** (FRANCISCUS) Hassellensis, Elucidatio in omnes epistolas apostolicas. Antuerpiae ap. Mich. Hillenium Hoochstratanum 1528. 8⁰.

264 bladen. Rom. letter. Dirks, blz. 51. — Houtsnee-initialen.
Ex. met rubriceering, in ouden perkamentband, afkomstig van Jac. Buyck.

168. **Barlandus** (ADRIANUS), Iocorum veterum ac recentium libri tres. Primae aeditioni nunc adiecti sunt libri duo. Antuerpiae ap. Michaelem Hillenium Hoochstratanum. Veneunt Antuerpiae a Gregorio Bontio sub scuto Basiliensi. 1529. 8⁰.

64 bladen, cursieve letter. Nijhoff f. prov. 11 no. 590. *Art typ.* Anv. Mich. H. v. H. V 18, 19.
De titel in fraaie houtsnee-omlijsting.
Ex libris J. Renard, en Sterck. Schenking Dr. J. F. M. Sterck.


IOCO-
RVM VETERVM AC RE-
centium libri tres, auctore Adriano
Barlando. Rhetorices publico præ-
lectore apud Louanium.

Primæ æditioni nunc adiecti sunt
libri duo.

Antuerpiæ apud Michaelem Hilleniū
Hoochstratanum. Anno. M. D.
XXIX. Mense Aprili.

Titelblad van: Barlandus, Joci. no. 168.

169. **Ringelbergius** (Ioachimus), Liber de homine. Antverpiae apud Mich. Hillenium, in rapo. 1529. 8⁰. — Met houtsneeomlijsting.

28 bladen, cursieve letter.
Titel in fraaie houtsnee-omlijsting als no. 168.
Boekerij van de Maatsch. t. bev. d. geneesk.

Pictura spectatori.

Faciem refero corporis, animum liber de forma studendi.



EFFIGIES IOACHIMI FORTII RIN
GELBERGII ANTVERPIA-
NI ANNVM AGEN
TIS TRIGESI
MVM.

Portret van Joach. Fortius Ringelbergius. no. 170.

170. **Ringelbergius** (Ioach. Fortius) Antuerpianus, Dialectica. Eiusdem Rhetorica. Liber de formis dicendi. Opusculum de periodis. Quaedam de accentibus. Vaeneunt apud autorem 1530. 8⁰.

36 (?) + 4 + 22 + 8 bladen, Rom. letter.
Het bundeltje bestaat uit 4 samengebonden boekjes met eigen titel en paginering. Aan het eerste ontbreekt het slot. De hoofdtitel en de twee volgende, *Opusculum de periodis* en *Rhetorica,* in houtsnee-omlijsting. Het vierde stuk heeft den titel: Andreae Gerardi Hyperii in laudem Joachimi Fortii Ringelbergii Antuerpiani Oratio. Lutetiae Anno MDXXX. Het heeft evenals de beide voorafgaande stukken op de laatste bladzijde een houtsneeportretje van Ringelbergius op 30-jarigen leeftijd.
Schenking Dr. J. F. M. Sterck.

171. **Ringelbergius** (IOACH. FORTIUS) Antuerpianus, Institutiones astronomicae. Eiusdem Liber de tempore. Experimenta. Geomanteia. Quaedam de urina non visa. Liber de ratione studii. Vaeneunt apud authorem 1530. 8°.

82 bladen (?). Romeinsche en cursieve letter.
De hoofdtitel, en die van *Liber de tempore* in houtsneeomlijsting. *Liber de ratione studii* ontbreekt.
Voorin o. a. een gedicht van Erasmus. Ook aan *de tempore* is van hem een gedichtje toegevoegd, luidende:

DES. ERASMUS ROTERODAMUS.

Quae vix loquaci disceres volumine
Brevis en tabella ponit ob oculos tibi,
Labor unius, laborem ademit omnibus.
Joachimus haec dat, fruere lector et vale.

Eigendom van de Maatsch. t. bev. d. geneesk.

172. **Erasmus** (DES.), Liber de sarcienda ecclesiae concordia deque sedandis opinionum dissidiis, cum aliis nonnullis lectu dignis. Omnia recens nata et nunc primum typis exc. Antverpiae ap. Michaelem Hillenium in Rapo 1533. 8°.

55 bladen. (Waarschijnlijk ontbr. een blanco blad). Rom. letter.
Schenking Dr. J. F. M. Sterck.

173. **Crocus** (CORNELIUS), Colloquiorum puerilium formulae, ex optimis quibusque autoribus coactae. Antuerpiae apud Michaelem Hillenium 1536. 8°.

32 bladen, cursieve letter. Nijhoff f. prov. 17 no. 1508.
De titel in houtsneerand. Aan het slot drukkersmerk: TEMPVS.
Ex-libris Van Havre, en Sterck. Schenking Dr. J. F. M. Sterck.

174. **Macropedius** (GEORGIUS), Andrisca fabula lepidissima. Antverpiae apud Mich. Hillenium, in Rapo 1538. 8°. — Met houtsn.

24 bladen, curs. letter. Nijhoff f. prov. 1 no. 541.
Op den titel eene houtsnee, TEMPVS, afgeb. *Art typ.* Anv. Mich. H. v. H. XI, 38; dezelfde voorstelling in een grootere prent aan het eind; de voorstelling verschilt van die in no. 173.

175. **Jason Pratensis,** De tuenda sanitate libri quatuor. Antuerpiae ex off. Mich. Hillenii 1538. 4°.

120 bladen. Rom. letter. Nijhoff f. prov. 9 no. 531. *Art typ.* Anv. Mich. H. v. H. XII, 45, 46.
Van het titelblad is alleen het onderste strookje (drukker en jaar) bewaard. Gebonden in één perk. band met LUD. VIVES, De anima, Bas. 1538, en HIER. THRIVERUS BRACHELIUS in Hipp., Antv. 1538 (no. 196).

176. **Epistole due.** Altera Clementis VII Papae ad Karolum V Imperatorem Aug. &c. Altera Karoli V. Imp. Aug. &c. Clementi respondentis. Anno 1527. 4°. — Met titelhoutsnee.

27 bladen, sign. A—G iii (wellicht ontbr. een blanco-blad). Op den titel een groote fraaie houtsn.: de Keizer op zijn troon, met 2 wapenschilden; er boven het pauselijke wapen.
Druk zonder naam en plaats, verschillend van Nijhoff f. prov. 12 no. 704.

177. **Seneca** (L. ANNEUS) — Flores L. Annei Senecae Cordubensis summo labore selecti ex onnibus illius operibus. Per D. ERASMUM Roterodamum vero iudicio emendatis atque correctis, ad utilitatem non solum studiosorum adolescentum, sed et omnium verae virtutis

ac scientiae amatorum. Additi sunt his quidam flores pulcherrimi ex quibusdam opusculis M. TULLII CICERONIS. Antuerpiae ap. Mart. Caesarem 1528. 8⁰.

90 bladen, cursieve letter. Nijhoff f. prov. 14 no. 819.

Titel in houtsnee-omlijsting, houtsnee-initialen, drukkersmerk aan het eind.



V M cœlestis ille omnium rerum architectus, & sapiens fabricator Deus suarum manuū opera dispexisset, & reuocasset in examen delecto speculatu. Protinus ea incōfutabili celsitudinis suæ iudicio bona valde pronunciauit. Etenim fieri non poterat, vt ab aliqua parte in vitium cassa recideret, aut a specie deerrarent, cuius exacta politura quamuis emendationem respuit. Quippe quæ proficiscerentur, suas quoque traherent formas ex vasto & inexhausto omnium gratiarum oceano. Marcus Tullius quātiuis precij philosophus, vniuersas mundi partes ita esse constitutas asseruit, vt neque ad vsum meliores, neq; ad decorē pulchriores effingi potuerint, aut doceat aliquis, inquit, melius. Sed nemo id vnq̄ docebit, aut si quis quid corrigere volet, aut facturus est deterius, aut id, quod fieri nequiuerit, desyderabit. Eorū mos est, qui in exquisito dicendi genere illustres præstant, exēpla ad-

Uit: Jason Pratensis, De tuenda sanitate. no. 175.

178. **Titelmannus** (FRANCISCUS) Hassellensis. Elucidatio in omnes psalmos iuxta veritatem Vulgatae et Ecclesiae usitatae aeditionis Latinae quae et ipsa integra illibataque exaduerso opponitur. Subsequuntur Annotationes ex Hebraeo atque Chaldaeo. Antuerpiae apud Mart. Caesarem 1531. f⁰.

456 bladen. Rom. letter in versch. grootten. Hier en daar in de Annotationes ook Grieksch en Hebreeuwsch. Dirks, blz. 54.

Titel in houtsneerand met wapens, evangelisten en bijbelsche voorstellingen. Op blad 3 verso groote houtsnede: David geknield, met het Bourgondische wapen. Aan het eind van het hoofdwerk en weer geheel aan het einde de voorstelling van Christus die de lammeren in zijn voorschoot draagt, en leeuw en draak vertreedt. Achter het hoofdwerk met eigen titel: „Annotationes ex hebraeo atque chaldaeo. Antverpiae ex off. Simonis Coci Anno 1531. Mense Junio".

Fraaie oude stempelband, bruin leder op hout, met sporen van sloten en kettingring, afkomstig van Jacob Buyck.

179. **Vita** Servatoris nostri Iesu Christi in xv meditationes distincta, quae non parum ad deuotionem meditantis affectum iuuant. Antverpiae excud. Martinus Caesar 1532. 16⁰.

24 bladen (het laatste wit). Rom. letter.

Gebonden in ouden perkamentomslag, achter: Arnoldus Vesaliensis, Epitome singularum distinctionum, Antv. in aed. Io. Latii. Uit de boekerij van Jac. Buyck.

180. **Capella** (GALEATIUS), De rebus nuper in Italia gestis libri octo. Antuerpiae apud Mart. Caesarem 1533. 8°. — Met houtsnee-initialen.

96 bladen, cursieve letter. Nijhoff f. prov. 17 no. 1517. *Art typ.* Anv. Mart. de Keizer VIII 34.

181. **Iovius** (PAULUS). De Romanis piscibus libellus doctus copiosus et elegans. Antverpiae per Io. Grapheum 1528. 8°.

64 bladen, cursieve letter. Nijhoff f. prov. 14 no. 818.
Hierachter gebonden: Pauli Jovii imagines (elogia) clarorum virorum, zonder den titel.

182. **Castricus** (JACOBUS) Hasebrocanus, De sudore epidemiali quem Anglicum vocant, ad medicos Gandenseis epistola. Antuerpiae per Io. Grapheum 1529. 8°.

8 bladen, Rom. letter. Nijhoff f. prov. 16 no. 1495.
Behoort aan de Maatsch. t. b. d. geneesk. — Ex-libris Van Havre.

183. **Petrus** (CORNELIUS), Annotatiunculae aliquot in quatuor libros Dioscoridis Anazarbei. Experimenta et antidota contra varios morbos. De rebus occultis in natura mirandis, et alia quaedam lectu digna. Antuerpiae Ioan. Grapheus excudebat 1533. 8°.

52 bladen, waarvan het laatste met drukkersmerk ontbreekt. Rom. letter Nijhoff f. prov. 16 no. 1459.
Behoort a. d. Maatsch. t. bev. d. geneesk.

184. **Index** utriusque Testamenti ad quascunque seu res seu sententias continuo inveniendas quam commodissimus. Vaeneunt a Io. Steelsio in aedibus Delphorum Antuerpiae 1524. 8°.

412 bladen. Rom. letter. Nijhoff f. prov. 5 no. 1155.
Fraai ex., gerubriceerd, in ouden lederen stempelband, uit de boekerij van Jacob Buyck.

185. **Hanapus** (NICOLAUS), Virtutum vitiorumque exempla, ex uniuersae divinae scripturae promptuario desumpta. His accessit tam illustrium quam obscurorum virorum mulierumque utriusque Testamenti catalogus. (Nunc recens praeterea additus est D. Caecilii Cypriani de simplicitate praelatorum libellus plane aureus.) Vaeneunt Antuerpiae in aedibus Io. Steelsii. Typis Io. Graphei 1535. 8°.

200 bladen. Rom. letter. Nijhoff f. prov. 17 no. 1582.
Het tractaat van Cyprianus ontbreekt aan dit exemplaar, dat van ouds in een juist passenden perkamentomslag gebonden is. De woorden op den titel „Nunc recens .... aureus" zijn doorgehaald.

186. **Valerius Maximus,** Dictorum factorumque memorabilium exempla. Vaeneunt Antuerpiae in aedibus Io. Steelsii. Exc. Ioan. Grapheus 1535. 8°.

248 bladen, curs. letter. Nijhoff f. prov. 10 no. 1327.
Titel in houtsneerand. Drukkersmerk aan het eind.

187. **Gassarus** (ACH. P.), Historiarum et chronicorum totius mundi Epitome. Vsque ad ann. M.D.XXXVI. Acc. Genealogia Caroli V. Antuerpiae in aed. Ioan. Steelsii 1536. 8°.

120 bladen, Rom. letter. Nijhoff f. prov. 14 no. 854.
Gebonden achter: Vitae Caesarum, aut. Herm. Witekindo, Francof. 1557.

188. **Crocus** (CORNELIUS). Ecclesia ad confirmandam fidem catholicorum dogmatum et stabiliendos animos adversus falsae doctrinae ventos. Antverpiae in aed. Io Steelsii 1536. 8⁰. — Met drukkersmerk.

56 bladen, Rom. letter. Nijhoff f. prov. 3 no. 124*.

189. **Algerus**, De veritate corporis et sanguinis dominici in Eucharistia, cum refutatione diuersarum circa hoc haereseon. Ex recogn. D. ERASMI. Aed. 3a. Acc. CAECILII CYPRIANI de coena Domini sermo, etc. Antverpiae, sub scuto Burgundiae in aed. Io. Steelsii 1536. 8⁰.

104 bladen, Rom. letter. Nijhoff f. prov. 9 no. 499. *Art typ.* Anv. Joh. Graph. V 1, Achterin het drukkersmerk van Steelsius; een blanco blad ontbreekt. Schenking Dr. J. F. M. Sterck.



Uitgeversmerk van Ioannes Steelsius. no. 189.

190. **Crocus** (CORNELIUS), Comoedia sacra, cui titulus Joseph, ad Christianae iuuentutis institutionem iuxta locos inuentionis veteremque artem nunc primum et scripta et edita. Antverpiae, in aed. Ioan. Steelsii, typ. Ioan. Graphei 1538. 8⁰.

32 bladen. Rom. en curs. letter. Nijhoff f. prov. 2 no. 88.
Aan het einde het drukkersmerk van Steelsius,
Behoort tot de schenking Dr. J. F. M. Sterck.

191. **Iovius** (PAULUS) Turcicarum rerum commentarius ad Carolum V Imp. Aug. ex Italico Latinus factus FRANC. NIGRO BARSANIATE interprete. Antverpiae in scuto Burgundiae ap. Io. Steelsium 1538. 8⁰.

44 bladen, Rom. letter. Nijhoff f. prov. 16 no. 1494.

192. **Vida** (MARCUS HIERON.), Christiados libri sex. Antverpiae apud Ioan Steelsium 1540. 8⁰.

120 bladen, curs. letter.

193. **Smaragdus** abbas, De ecclesiasticorum et potissimum monachorum virtutibus opusculum, tam pium quam eruditum: ab authore ob hoc Diadema ecclesiasticorum seu monachorum inscriptum. Antverpiae ap. Ioan. Steelsum in scuto Burgundiae, Typis Io. Graphei 1540. 8⁰. — Met drukkersmerk.

88 bladen, Rom. letter. Nijhoff f. prov. 16 no. 1484.
Met drie andere boekjes in een fraaien lederen band; afkomstig van Jacob Buyck.

194. **Erasmus** (D.) Roterodamus, Paraphrasis in omnes epistolas apostolicas, summa cura denuo ab ipso autore recognita emendataque. Antwerpiae. Apud. Io. Steelsium sub scuto Burgundiae. 1540. 8⁰.

319 bladen, Rom. letter. Drukkersmerk.

195. **Expositio** fidelis de morte D. Thomae Mori et quorundam aliorum insignium virorum in Anglia. Exc. Antverpiae Guilielmus Spyridipoeus Junior 1536. 8⁰.

16 bladen, Rom. letter.
Op den titel een symbolische houtsnee met Grieksche opschriften, die op de laatste bladzijde weer is afgedrukt met Grieksch bovenschrift en Lat. onderschrift: Nullum adversus Sycophantae morsum remedium.
Behoort tot de schenking Dr. J. F. M. Sterck.

196. **Thriverus** (HIEREMIAS) Brachelius, In primum Aphorismorum Hippocratis librum. Antverpiae ap. Matth. Crom 1538. 4⁰.

56 bladen, Rom. letter. Nijhoff f. prov. 16 no. 1464.
In perkam. band met Jason Pratensis, De tuenda sanitate (no. 175) enz.

197. **Celsus** (AURELIUS CORNELIUS), De sanitate tuenda liber, plurimis in locis antea nemini suspectis, castigatus et commentariis ill. per HIEREM. THRIVERUM Brachelium. Antverpiae, apud Matth. Crommium 1539. 8⁰.

64 bladen, Rom. letter.
Behoort aan de Maatsch. t. bev. d. geneesk.

198. **Lepleignius** (THEOBALDUS), De usu pharmaceutices in consarcinandis medicamentis Isagoge. Vaeneunt Antuerpiae sub insigni rubri Castri. Typis Guilh. Montani 1509. smal 12⁰.

90 bladen, Rom. letter.
Titel met 2 ornamenthoutsneetjes. Aan het eind drukkersmerk: Psal. 104, TANGIT MONTES ET FVMIGANT. Willem van den Bergh woonde in de Cammerstraete, in den rooden Borch.
Behoort aan de Maatsch. t. bev. d. geneesk.

199. **Massaeus** (CHRIST.), Chronicorum multiplicis historiae utriusque testamenti libri viginti. Antverpiae exc. Ioannes Crinitus 1540. f⁰.

186 bladen. Rom. letter. Nijhoff f. prov. 2 no. 85
Met twee andere werken in een ouden blindgestempelden band, bruin leder op hout, met sloten waarvan er een bewaard is, en sporen van kettingring op twee plaatsen.

200. **Dictionarius** — Septem linguarum, Latinae, Teutonicae, Gallicae, Hispanicae, Italicae, Anglicae, Almanicae dilucidissimus —. Vocubulaer in seuenderley talen, enz. Antverpiae exc. Io. Crinitus 1540. 8⁰ obl.

60 bladen (het laatste wit), Rom. letter.

201. **Alardus Amstelredamus,** Epitome assis Budaeici. Antwerpiae apud Io. Thibault in intersignio viridis viri s. a. 4⁰.

4 bladen, Rom. letter. Nijhoff f. prov. 13 no. 726. *Art typ.* Anv. Joh. Th. I. 3, II 7.
Titel in houtsnee-omlijsting. Drukkersmerk aan het eind.



Titel van: Alardus, Epitome assis Budaeici. no. 201.

Leuven 1534—1537.

202. **Thriverus** (HIEREMIAS) Brachelius, De temporibus morborum et opportunitate auxiliorum. Louanii Seruatius Zassenus exc. 1535. 4⁰.

16 bladen, Rom. letter. Nijhoff f. prov. 10 no. 1318.
Uit de boekerij v. Corn. Henr. a Roy. Behoort a. d. Maatsch. t. bev. d. gen.

203. **Driedo** (JOANNES) a Turnhout, De captiuitate et redemptione humani generis liber vnus. Lovanii ex off. Rutgeri Rescii 1534. 4⁰.

290 bladen, Rom. letter (het voorwerk grootendeels curs.). Nijhoff f. prov. 7 no. 391. *Art typ.* Louv. Rutg. Rescius I 1.
Fraaie blindgestempelde lederen band op hout, met resten van sloten.
Uit de bibliotheek van Jac. Buyck.

204. **Alardus Aemstelredamus,** Dissertatio de augustissimo Eucharistiae sacramento. Nicephori Callisti Xanthopuli precatio confessoria, etc. Louanii ex off. Rutgeri Rescii 1537. 8°.

44 bladen, cursieve letter. Nijhoff f. prov. 5 no. 1161. *Art typ.* Louv. Rutg. Rescius I 2.
Schenking Dr. J. F. M. Sterck.

205. **Driedo** (IOANNES) a Turnhout, De concordia liberi arbitrii et praedestinationis diuinae liber unus. Lovanii, ex off. Rutgeri Rescii 1537. 4°.

128 bladen, Rom. letter (de *tabula* curs.). Nijhoff f. prov. 17 no. 1589.

206. **Driedo** (IOANNES) a Turnhout, De gratia et libero arbitrio libri duo. Lovanii Ex officina Rutgeri Rescii 1537. 4°.

206 bladen, Rom. letter (de *tabula* curs.). Nijhoff f. prov. 17 no. 1588.

GRIEKSCHE BOEKEN TE LEUVEN GEDRUKT.

207. **Chrysostomus** (JOANNES), *Περὶ τοῦ, ὅτι πολλοῦ μὲν ἀξιώματος, δύσκολον δὲ ἐπισκοπεῖν διάλογοι ἕξ.* Quod multae quidem dignitatis, sed difficile sit episcopum agere, dialogi sex. Louanii per Rutgerum Rescium et Ioannem Sturmium 1529. 4°.

72 bladen, Grieksche letter. Nijhoff f. prov. 13 no. 734.
Latijnsche voorrede van NIC. CLENARDUS in Rom. letter, waarin hij o. a. over het nut van talenkennis spreekt.
Met andere Grieksche en Lat. werken in een ouden perkam. verzamelband; zie no. 208 en 165.
Voorin geschreven: „Sum nicolai Cannii senioris". Daaronder: Nunc autem Petri ...?

208. **Chrysostomus** (IOANNES), *Ὁμιλία εἰς τὸ ἀποστολικὸν ῥητὸν, οἴνῳ ὀλίγῳ χρῶ.* Homilia in dictum apostoli, modico vino vtere. Lovanii ex off. Rutg. Rescii ac Io. Sturmii 1530. 4°.

20 bladen, Grieksche letter. Nijhoff f. prov. 13 no. 732.
De Latijnsche vertaling is boven een groot aantal woorden geschreven.

209. **Theophilus,** *Ἰνστιτουτίωνες.* Institutiones iuris civilis in Graecam linguam traductae ac fusissime, planissimeque explicatae. Cura et studio VIGLII ZUICHEMI primum in lucem aeditae, nunc denuo a RUTGERI RESCIO recognitae, adiectis etiam aliquot PETRI NANNII annotatiunculis. Lovanii ex off. Rutg. Rescii 1536. 4°.

256 bladen. Grieksche letter, ook Rom. en curs. Nijhoff f. prov. 10 no. 1319. *Art typ.* Louv. Rutg. Resc. I 3.
Lederen band met zeemleeren riempjes.

OVERZICHT NAAR PLAATSEN, DRUKKERS EN BOEKVERKOOPERS.

Brussel.

Delft.

REGISTER

AANGEHAALDE WERKEN.

Campbell (M. F. A. G.), Annales de la typographie néerlandaise au XVe siècle. La Haye 1874. 8⁰.

Hierbij 1e—4e suppl. La Haye 1878—1890. 8⁰.

Holtrop (J. W.), Monuments typographiques des Pays-Bas au quinzième siècle. Collection de fac-simile. La Haye 1868. f⁰.

Conway (Will. Mart.), The woodcutters of the Netherlands in the fifteenth century. Cambridge 1884. 8⁰.

Nijhoff (Wouter), Bibliographie de la typographie néerlandaise des années 1500 à 1540. Ouvrage faisant suite aux „Annales" de Campbell. Feuilles provisoires, livr. 1—20. La Haye 1901—1912. 8⁰.

Nijhoff (Wouter), Nederlandsche bibliographie van 1500—1540. Alphabetisch register. Overdruk uit „Het Boek", 's Grav. 1912—1914. 8⁰.

Nijhoff (Wouter), L'art typographique dans les Pays-Bas 1500—1540. Reproduction en facsimile des caractères typographiques, des marques d'imprimeurs, des gravures sur bois et autres ornements employés dans les Pays-Bas entre les années MD et MDXL. Av. notices critiques et biographiques. Livr. 1—21. La Haye 1902—1918. f⁰.

Catalogue de la bibliothèque (manuscrits, ouvrages xylographiques, incunables, ouvrages d'estampes, livres curieux et rares) formée pendant le 18e siècle par MM. Izaak, Johannes et le Dr. Johannes Enschedé (vente 9 Dec. 1867 et j. s.). Amsterdam, La Haye 1867. 8⁰.

Dirks (P. F. Servais), Histoire littéraire et bibliographique des frères mineurs de l'observance de St. François en Belgique et dans les Pays-Bas. Anvers 1885. 8⁰.

Olthoff (Frans), De boekdrukkers, boekverkoopers en uitgevers in Antwerpen sedert de uitvinding der boekdrukkunst tot op onze dagen. Antwerpen 1891. 4⁰.

Daniels (C. E.) en E. W. Moes, Eucharius Röslins Rosengarten. (Centralblatt f. Bibliothekswesen XVI, blz. 113-126). Amst. 1897. 8⁰.

Scheurleer (D. F.), De souterliedekens. Leiden 1898. 8⁰.

Moes (E. W.) en C P. BURGER Jr., De Amsterdamsche boekdrukkers en uitgevers in de 16e eeuw. Dl. I—IV. Amst. 1900—1915. 8°.

Enschedé (CH.), Fonderies de caractères et leur matériel dans les Pays-Bas du XVe au XIXe siècle. Haarlem 1908. f°.

Catalogus der Bijbel-tentoonstelling in het Stedelijk Museum te Amsterdam. 1914. 8°.

Tijdschrift voor boek- en bibliotheekwezen. Jaarg. I—IX. Antwerpen, Gent, Den Haag 1903—1911. gr. 8°.

Boek (Het). 2e reeks van het Tijdschrift v. b. en b.-wezen. Jaarg. I—VIII. Den Haag 1912—1919. 8°.

De la Bi

